

VÄLJAÕPPE
JUHEND

Politsei põhiõigustepõhine väljaõpe

Politsei koolitajate juhend

Rohkelt teavet Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti tegevuse kohta saab internetist FRA veebisaidilt fra.europa.eu.

***Europe Direct on teenistus, mis aitab leida vastused
Euroopa Liitu käsitlevatele küsimustele***

Tasuta infotelefon: (*)
00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Antav teave on tasuta nagu ka enamik kõnesid (v.a mõne operaatori, hotelli ja telefonikabiini puhul).

Kaanefoto: © Shutterstock

FRA – Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet
Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Viin – Austria
Tel +43 158030-0, faks +43 158030-699
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu
facebook.com/fundamentalrights
linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency
twitter.com/EURightsAgency

Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2018

Print	ISBN 978-92-9491-788-1	doi:10.2811/69357	TK-03-13-052-ET-C
PDF	ISBN 978-92-9491-783-6	doi:10.2811/271980	TK-03-13-052-ET-N

© Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2016

Paljudamine lubatud allikale viitamisel, välja arvatud äriistel eesmärkidel. Väljaande kõigi fotode kasutamiseks või reproduktsiooniks tuleb taotleda vahetult luba autoriõiguse omanikult.

Politsei põhiõigustepõhine väljaõpe

Politsei koolitajate juhend

Eessõna

Tulevase tõhusama ja professionaalsema politseitöö kujundamises on suurima tähtsusega politsei väljaõpe. Inimõigustel põhinev väljaõpe aitab koolitusest osavõtjatel ennetavalt austada ja kaitsta põhiõigusi. See tagab jõu kasutamise kooskõlas seaduslikkuse, vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtetega, mis on õiglase ühiskonna kujundamise alustalad. Selline väljaõpe võimaldab seega politseiametnikel täita rolli, mis on neile ette nähtud Euroopa Liidu suunistega tegevuse kohta õigusel, vabadusel ja turvalisusel rajaneval alal.

Käesoleva juhendi eesmärk on aidata tugevdada politsei ja ühiskonna kui terviku ning kõikide tema eri osade vahelist usalduslikku suhet, keskendudes seetõttu diskrimineerimiskeelule, inimvääriskusele ja elule. Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti (FRA) paljud uuringud ja projektid on rõhutanud ametiasutuste usaldamise ja põhiõiguste kasutamise vahelist seost. Usalduse korral suureneb kuritegudest teatamine, mistõttu lahendatakse rohkem kuritegusid ja kindlustatakse ohvrite õiguskaitse. Kõikide kodanike põhiõiguste kaitsmisega tekitavad politseiametnikud usaldust kogu ühiskonnas, aidates luua positiivse mõjuringi, mis soodustab kuritegudest teatamist, toetab tõhusamat võitlust kuritegevuse vastu, suurendab ohvrite õiguskaitset ja alandab ühiskondlikke pingeid.

FRA töötas „Politsei põhiõigustepõhise väljaõppe“ välja tihedas koostöös Euroopa Politseikolledžite Assotsiatsiooni, Euroopa Politseikolledži ja nende riiklike politseiakadeemiate võrgustikega, et aidata luua sellist usaldust ja edendada põhiõigustel põhinevate ühtsete politseitöö standardite kehtestamist. Eesmärk on suurendada politsei professionaalsust ja tõhusust kogu Euroopa Liidus, andes politsei koolitajate käsutusse praktilise abivahendi, mis aitab loimida põhiõigused politsei väljaõppesse.

Michael O'Flaherty,

FRA direktor

Akronüümid

AEPC	Euroopa Politseikolledžite Assotsiatsioon
CAT	piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise ja karistamise vastane konventsioon
CEDAW	konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta
CEPOL	Euroopa Liidu Õiguskaitsekoolituse Amet
CPT	Euroopa Nõukogu piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee
CRC	lapse õiguste konventsioon
CRPD	puuetega inimeste õiguste konventsioon
CSO	kodanikuühiskonna organisatsioon
ECHR	Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon ehk Euroopa inimõiguste konventsioon
ECRI	rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise Euroopa komisjon
EIK	Euroopa Inimõiguste Kohus
EL	Euroopa Liit
ELK	Euroopa Liidu Kohus
FRA	Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet
ICCPR	kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt
ICERD	rahvusvaheline konventsioon rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta
ICESCR	majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvaheline pakt
ILGA Europe	rahvusvaheline lesbide, geide, biseksuaalide, trans- ja intersooliste isikute ühendus Euroopas
LGBT	lesbid, geid, biseksuaalid ja transsoolised isikud
NGO	vabaühendus
NHRI	riiklik inimõigusasutus
ODIHR	demokraatlike institutsioonide ja inimõiguste büroo
OSCE	Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon
UDHR	inimõiguste ülddeklaratsioon
ÜRO	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

Sõnastik

Allkiri/allkirjastama	Tegevus, millega väljendatakse kavatsust muuta leping pärast ratifitseerimist õiguslikult siduvaks. Leping on „allakirjutamiseks avatud“ pärast seda, kui läbirääkimistes osalenud pooled on selle vastu võtnud.
Deklaratsioon	Valitsustevahelise organisatsiooni üldpõhimõtteid väljendav poliitiline vahend, mis ei ole õiguslikult siduv, kuid millel võib olla märkimisväärne moraalne ja/või poliitiline jõud.
Inimõigused	Termin, millega viidatakse rahvusvahelise inimõigustealase õigusega tagatud õigustele.
Konventsioon/leping/ pakt/harta	Õiguslikult siduv rahvusvaheline kokkulepe riikide vahel. Riik peab konventsiooni, lepingu või pakti ratifitseerima või sellega ühinema, et see oleks talle õiguslikult siduv.
Pehme õigus	Standardid, mis ei ole õiguslikult siduvad, kuid on moraalsete/poliitiliste standarditena siiski mõjukad, nagu deklaratsioonid.
Põhiõigused	Termin, mida kasutatakse sageli põhiõigusega tagatud õigustele viitamiseks.
Ratifitseerimine/ ratifitseerima	Protsess, mille tulemusena muutub leping, konventsioon või pakt riigile õiguslikult siduvaks. Ratifitseerimine eeldab tavaliselt seadusandja heakskiitu.
Tugev õigus	Õiguslikult siduvad normid, näiteks konventsioonid ja lepingud.

Sisukord

EESSÕNA	3
SISSEJUHATUS	9
KUIDAS JUHENDIT KASUTADA?	13

MOODUL 1. INIMÕIGUSTE ALUSED

Sissejuhatus	23
Tegevus. Inimõiguste aluste mõistmine	24
Jaotusmaterjal. Inimõiguste põhiideed ja -mõisted.....	26
Lühiülevaated	27
1. Mis on inimõigused?.....	27
2. Millised on inimõiguste liigid?.....	28
3. Mida inimõiguste alusel tehakse?.....	29
4. Mis kohustused tulenevad inimõigustest?.....	30
5. Millises õigusaktis on inimõigused sätestatud ja kuidas kontrollitakse nende järgimist?.....	33
Lisamaterjal	36

MOODUL 2. POLITSEITÖÖ INIMÕIGUSTE VAATENURGAST

Sissejuhatus	47
Tegevus. Politseitöö inimõiguste vaatenurgast	48
1. jaotusmaterjal. Politsei ja inimõiguste arutelu.....	51
2. jaotusmaterjal. Praktilised inimõiguste näited.....	52
Lühiülevaated	53
1. Põhimõisted.....	53
2. Jaotusmaterjalid. Küsimused ja vastused.....	53
a. 1. jaotusmaterjal. Küsimused ja vastused.....	54
b. 2. jaotusmaterjal. Küsimused ja vastused.....	59
Lisamaterjal	61
Laiendatud tegevused	65
1. laiendatud tegevus. Individuaalsed vestlused Rootsi politseiakadeemias.....	65
2. laiendatud tegevus. Saksa politseiametnike inimõigustealane koolitus natsikuritegude ajaloolistes toimumiskohtades. Politseitöö praegu ja minevikus.....	67

MOODUL 3. INIMÕIGUSTE ANALÜÜS – AUSTAMIS- JA KAITSMISKOHUSTUS

Sissejuhatus	71
Tegevus. Inimõiguste analüüs – austamis- ja kaitsmiskohustus	72
1. jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – austamiskohustus.....	75
2. jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – kaitsmiskohustus	78
Lühiülevaated	81
1. Põhimõisted	81
a. Mis on inimõiguste rikkumine?	81
b. Mida mõeldakse vajalikkuse ja proportsionaalsuse all seoses inimõigustega?	82
2. Tegevuse juhised. Inimõiguste analüüs	83
a. 1. jaotusmaterjal. Austamiskohustus	84
b. 2. jaotusmaterjal. Kaitsmiskohustus	92
Lisamaterjal	99
Laiendatud tegevused	108
1. laiendatud tegevus. Stsenaariumikoolitus Austria politseiakadeemias	108
2. laiendatud tegevus. Stsenaariumikoolitus Saksamaa Nordrhein-Westfaleni riigipolitseis.....	111

MOODUL 4. PIINAMISE NING EBAINIMLIKU VÕI ALANDAVA KOHTLEMISE VÕI KARISTAMISE KEELD

Sissejuhatus	115
Tegevuse 1. versioon. Väärkohtlemist soodustavad või tõkestavad tingimused. 2. versioon. Väärkohtlemise rollimäng ja juhtumiuuringud	116
Tegevuse 1. versiooni jaotusmaterjal. Väärkohtlemist soodustavad või tõkestavad tingimused.....	119
Tegevuse 2. versiooni jaotusmaterjal. Väärkohtlemise rollimäng ja juhtumiuuringud A ja B	121
Lühiülevaated	123
1. Põhimõisted	123
2. Mis on ebainimlik või alandav kohtlemine või karistamine?.....	124
3. Tegevuse 1. versioon. Väärkohtlemist soodustavad või tõkestavad tingimused.....	125
a. Milgrami eksperiment	126
b. Stanfordi vanglaeksperiment	126
4. Tegevuse 2. versioon. Väärkohtlemise rollimäng ja juhtumiuuringud A ja B	127
Lisamaterjal	129

MOODUL 5. MITMEKESISUS, VÖRDSUS JA DISKRIMINEERIMISKEELD

Sissejuhatus	137
1. tegevuse 1. versioon. Vasak käsi / parem käsi	138
1. tegevuse 2. versioon. Mitu identiteeti	142
1. tegevuse 2. versiooni jaotusmaterjal. Mitu identiteeti	145
2. tegevus. Rollimäng – töökohale kandideerimine	146
2. tegevuse jaotusmaterjal. Rollimäng – töökohale kandideerimine	149
3. tegevus. Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld	150
3. tegevuse jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld	152
Lühiülevaated	155
1. Põhimõisted	155
a. Mitmekesisus ja identiteet	155
b. Võrdõiguslikkus ja diskrimineerimiskeeld: põhimõisted	158
c. Diskrimineerimine ja profiilide koostamine	161
2. Analüütiline skeem – diskrimineerimiskeeld	163
3. tegevuse jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld	164
Lisamaterjal	169

MOODUL 6. POLITSEIAMETNIKE INIMÕIGUSED

Sissejuhatus	177
1. tegevus. Inimõigustega seotud kogemused	178
2. tegevus. Juhtumiuuring – diskrimineerimine töökohal	180
2. tegevuse jaotusmaterjal. Juhtumiuuring – diskrimineerimine töökohal	182
Lühiülevaated	184
1. Põhimõisted	184
a. Kas inimõigused kehtivad ka politseiametnikele?	184
b. Politseiametnike inimõigustega seotud probleemid	186
c. Millised inimõigused on politseiametnike puhul eriti asjakohased?	188
2. Tegevuse juhis. Inimõiguste analüüs	190

LISAD

1. lisa. Seminarikavad	195
2. lisa. Põhisuunised koolitajatele	202
3. lisa. Juhtumiuuringu ettevalmistamine – nõuanded	205
4. lisa. Harjutused	210

Sissejuhatus

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni inimõiguste hariduse ja koolituse deklaratsiooni artikkel 11

ÜRO ning teised rahvusvahelised ja piirkondlikud organisatsioonid peavad pakkuma oma tsiviilikutest töötajatele ning sõjaväelastele ja politseitöötajatele inimõiguste haridust ja koolitust.

Selle juhendi eesmärk on aidata politseiakadeemiatel loimida inimõigused politsei väljaõppesse, selle asemel et pakkuda sellist koolitust vabatahtliku lisamoodulina. Juhendis keskendutakse eelkõige õigustele, mis aitavad tekitada usaldust ühiskonna eri kihtides tegutseva politsei vastu. Need on õigus mittediskrimineerimisele, inimväärkusele ja elule. Sellega antakse ELi liikmesriikidele praktiline abivahend, mis põhineb Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti sidusrühmade kaasamisest ja uuringutulemustest saadud teadmistel ja andmetel. Juhendis tutvustatakse koolitusest osavõtjatele põhiõigusi järk-järgult, reaalse olukordade kaudu, andes neile teadmised, mille abil analüüsida ja käsitleda võimalikke tulevasi olukordi.

Juhendis püütakse sisendada suhtumist põhiõigustesse kui politsei tõhususe ja professionaalsuse suurendamise vahendisse. Inimõigustel põhinev professionaalne politseitöö on politsei jaoks peamine õiguspärasuse allikas ja see tõstab politseitöö tõhusust. Kui politsei tagab kodanikele põhiõiguste ja -vabaduste kasutamise, tekib politsei vastu mitte üksnes austus ja usaldus, vaid suureneb ka politseitöö tõhusus. Juhendi üldine eesmärk on seega aidata luua usalduslik suhe politsei ja kõikide ühiskonnakihtide vahel.

Paljud FRA uuringud ja projektid on rõhutanud ametiasutuste usaldamise ja põhiõiguste kasutamise vahelist seost. Ühes ELi-üleises FRA uuringus (EU-MIDIS), mille raames küsitleti 23 500 sisseandajat ja rahvusvahemuse liiget 27 ELi liikmesriigis, selgus näiteks, et teatamata kuritegude arv on üllatavalt suur. Rassistlike rünnakute ja ähvarduste ohvritest 65% ei teatanud vahejuhtumist politseile ja neist üle poole (55%) märkisid, et selle põhjuseks oli usalduse puudumine politsei vastu. Kuritegudest teatamata jätmine võib üldpilti moonutada, mistõttu politseil on raskem inimesi kaitsta ja ohvrite inimõigused satuvad ohtu. Kõikide kodanike põhiõiguste kaitsmisega tekitavad politseiametnikud usaldust kogu ühiskonnas, mis omakorda soodustab kuritegudest teatamist, toetab tõhusamat võitlust kuritegevuse vastu, suurendab ohvrite õiguskaitset ja alandab ühiskondlikke pingeid.

Prantsuse inim- ja kodanikuõiguste deklaratsiooni artikkel 12

Inim- ja kodanikuõiguste tagamiseks on vaja avalikku võimu; seda võimu kasutatakse seetõttu kõikide hüvanguks ja mitte konkreetselt nende isikute huvides, kellele see on usaldatud.

Juhend tugineb neljale olulisele põhimõttele: inimõiguste terviklik ja positiivne käsitus, inimõigustest lähtuv politseitöö, milles järgitakse nii kaitsmise kui ka austamise nõuet, praktiline lähenemisviis konkreetsete olukordade analüüsimiseks ja keskendumine inimõiguste lõimimisele.

Esimene põhimõte aitab selgitada, et politsei on eelkõige jõud, mille eesmärk on aidata teostada inimõigusi, mis on iga demokraatliku ja õiglase ühiskonna alustala. Inimõigused ja põhiõigused kehtivad ka politseiametnikele ning neil on seega võimestav mõju. Need põhisõnumid üllatavad sageli osavõtjaid, kes ootavad tavaliselt, et nende tööd hakatakse kritiseerima. Nad kardavad, et neid „lüüakse inimõiguste moraalse kaikaga“, ja see mure tekitab neis väljaõpet pärssiva kaitseseisundi. Seetõttu on koolituskursuse oluline element ja eesmärk ületada võimalikud kahtlused ning kujundada inimõigustesse positiivne suhtumine.

Teine põhimõte kajastab asjaolu, et paljudes Euroopa Liidu riikides suhtutakse politseisse üha rohkem kui üldsusele teenuste osutajasse, st organisatsiooni, mis kaitseb inimõigusi. Kuid politseiametnikud peavad iga päev järgima kitsast ja keerulist piiri oma inimõiguste kaitsmise ja austamise topeltkohustuse vahel, näiteks kui nad tegutsevad, et kaitsta inimesi piinamise või väärkohtlemise eest perevägivalla juhtudel. Politsei peab oma töös inimõiguste kaitseks rakendama rangelt proportsionaalseid vahendeid, eriti kui tegemist on jõu kasutamisega. See on inimõigustel põhinevas politseitöös kõige suurem väljakutse: kaitsta inimõigusi kõige vähem riivavate vahenditega.

Juhendis tutvustatakse mitut praktilist analüüsvahendit, mis peaksid aitama selgitada, kuidas selle väljakutsega igapäevases politseitöös hakkama saada. Juhendis juhitakse osavõtjad inimõiguste vaatenurgast lähtudes sammhaaval läbi konkreetsete politseiga seotud olukordade, et aidata neil analüüsida ja käsitleda võimalikke tulevasi reaalseid olukordi.

Juhendis tehakse selgeks, et põhiõigusi ei saa taandada üksnes õiguslike normide tasemele. Need normid on küll olulised, kuid inimõiguste laiapõhjaline mõistmine ulatub õiguse piiridest kaugemale. Selleks on vaja ka asjakohaseid oskusi ja õiget hoiakut. Äärmiselt tähtis on näha, kuidas politseiametnik suhtleb ühiskonnaga ning milliseid kaalutlusi ja hoiakuid ta kasutab otsuste tegemiseks. Inimõiguste lõimimine haridusse on keeruline ja mitmetahuline protsess, kuid väga oluline, kuna politseiametnikud peavad sageli tegema hetkeotsuseid.

Juhend töötati välja eesmärgiga toetada ELi suuniseid justiits- ja siseküsimuse valdkonnas ehk Stockholmi programmi¹, millega püütakse tagada julgeolekut ja suurendada politsei koostööd, tugevdada tõeliselt ELi-ülel kohtu- ja õiguskaitsekultuuri ning kaitsta isikute põhiõigusi². Selles rõhutatakse koolituse vajadust nende eesmärkide saavutamiseks.

Euroopa Komisjon on vastu võtnud teatise õiguskaitsealase Euroopa koolituskava koostamise kohta³. Mitme justiits- ja siseküsimuste valdkonnas tegutseva spetsialiseerunud ELi asutuse volitused hõlmavad koolitust. Euroopa Liidu Õiguskaitsekoolituse Amet (CEPOL) on politsei väljaõpet pakkuv ELi asutus, samal ajal kui Euroopa Politseiamet (Europol) pakub politsei täiendõpet. Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Amet (Frontex) töötab välja ühised põhiõppekavad ja koolitusstandardid ELi piirivalve akadeemiatele.

1. Euroopa Ülemkogu (2010), Stockholmi programm: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:ET:PDF>.

2. Termineid „põhiõigused“ ja „inimõigused“ kasutatakse selles juhendis sünonüümidena.

3. COM(2013) 172, teatis õiguskaitsealase Euroopa koolituskava koostamise kohta, 27.3.2013. „Need teadmised peaksid hõlmama tulemusliku õiguskaitsealase koostöö põhimõtteid, põhiõiguseid [...]“, lk 6, kättesaadav aadressil: <http://www.ipex.eu/IPEXL-WEB/dossier/document/COM20130172.do>.

Käesolev FRA juhend täiendab nende asutuste tööd. FRA kohaldab põhiõiguste vaatenurka selliste andmete kogumisel ja analüüsimisel, mis võivad anda kasuliku aluse asutuste operatiivse reageerimise kujundamisele, näiteks juhtides tähelepanu ohvrite huvidele.

„Inimõigused on kõikide inimeste sünniõigus. See ei tulene kohast, kus oleme sündinud, vaid asjaolust, et oleme sündinud. Meil on inimõigused, sest oleme inimesed. Inimõigused kehtivad kõikide inimeste suhtes ning jääme inimesteks ka siis, kui meil puudub pass, viisa või elamisluba.“

Michael O’Flaherty, FRA direktor

Kuidas juhendit kasutada?

Juhend sisaldab politseid ja inimõigusi käsitleva praktilise ja õppurikeskse koolitusprogrammi põhielemente. Koolitajad peavad täiendama seda materjali muudest allikatest, kui soovivad üksikasjalikumalt keskenduda konkreetsetele küsimustele.

Kuus moodulit ja kavandatud koolitustegevused tuleks valida vastavalt koolituse konkreetsetele asjaoludele ja keskkonnale (ajavahemik, sihtrühm, riigi kontekst), alustades sihtrühma hindamisest ja eesmärkide seadmisest. Tuleb kindlaks teha, millised on osavõtjate arusaamad, hoiakud ja kogemused. Samuti tuleb küsida, mida soovitakse saavutada.

Koolitaja lühiülevaated igas moodulis selgitavad põhipunkte ja annavad mooduli sisu edukaks omandamiseks vajalikke põhiteadmisi. Viidatakse ka täiendavatele teabeallikatele.

Juhendit tuleb iga konkreetse riigi jaoks kohandada. Kuigi enamik viidatud kohtuasju on Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtuasjad ja seega asjakohased kõikides Euroopa riikides, tuleks lisada riigile eriomased materjalid, politseitööd reguleerivad normid ja riigi õigusaktid.

1. lisas on esitatud valikuvõimalused moodulite kombineerimiseks 2,5-päevase ja 3-päevase seminari jaoks.

Juhendi struktuur

Juhend koosneb kuuest moodulist, mis käsitlevad inimõiguste vaatenurgast lähtuva politseitöö põhielemente, ning lisamaterjali sisaldavatest lisadest.

- Moodul 1. Inimõiguste alused.
- Moodul 2. Politseitöö inimõiguste vaatenurgast.
- Moodul 3. Inimõiguste analüüs – austamis- ja kaitsmiskohustus.
- Moodul 4. Piinamise ning ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise keeld.
- Moodul 5. Mitmekesisus, võrdsus ja diskrimineerimiskeeld.
- Moodul 6. Politseiametnike inimõigused.
- Lisad sisaldavad seminarikavu, põhilisi juhiseid koolitajatele, nõuandeid juhtumiuuringu ettevalmistamiseks ja harjutusi.

Moodulite struktuur

Iga moodul koosneb kolmest osast:

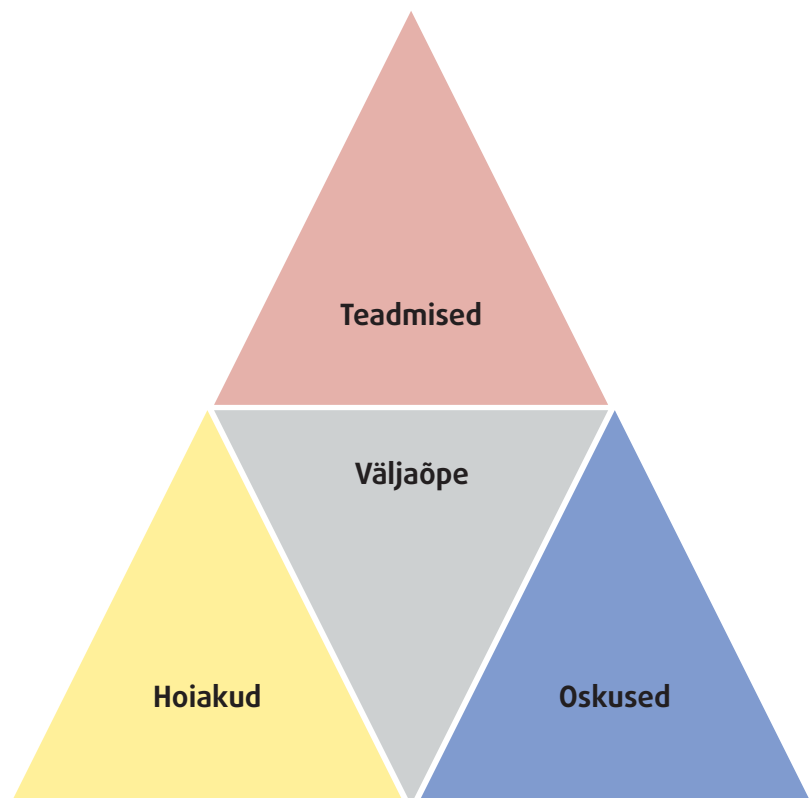
- **sissejuhatus ja koolitustegevuse kirjeldus:** eesmärgid (teadmised, hoiakud, oskused), nõuded (aeg, materjal, keskkond) ning tegevuse kirjeldus ja jaotusmaterjalid;
- **lühülevaated:** üksikasjalik teave koolitustegevuse suunamiseks, sealhulgas koolituselased soovitusel;
- **lisamaterjal:** täiendav materjal, mida saab kasutada koolitustegevuse ja lühülevaadete täiendamiseks.

Mõne mooduli puhul sisaldab see osa ka täiendavaid tegevusi laiendatud koolituskursuse raames kasutamiseks, konkreetsemalt mitme Euroopa politseiakadeemia head tava. See on tavaliselt laiaulatuslikum ja seda saab kasutada inspiratsiooniallikana inimõiguste teema lõimimiseks politseiakadeemiate õppekavasse.

Inimõigustealane haridus ja politseitöö – inimõigustealase hariduse kolmnurk⁴

Juhendis puuduvad valmis vastused ja kontrollnimekirjad, mida inimõiguste keerukas valdkonnas järgida. Politseiametnikud peavad kujundama oma tööd ja tegevust kooskõlas inimõiguste suunistega. Ei ole sugugi lihtne kasutada oma kaalutusõigust ja tasakaalustada vastandlikud huvid igas konkreetses olukorras. Seda ülesannet aitavad täita teadmised, oskused ja hoiakud. Iga mooduli koolitustegevuste kavandamisel peeti silmas järgmist inimõigustealase hariduse kolmnurka.

Politsei inimõigustepõhise väljaõppe soovitatav tulemus on järgmised põhioskused:

4. Inimõigustealase hariduse kolmnurk on väljakujunenud käsitlus, mis kombineerib teadmised (teooria) oskuste ja hoiakutega (praktika). Seda on kirjeldatud erinevates inimõigustealase hariduse väljaannetes, nagu *Human rights, education and global responsibilities*, 1992; *Understanding Human Rights, Manual on human rights education*, 2006; Suntinger, W., *Menschenrechte und Polizei, Handbuch für TrainerInnen*, 2005, ajakohastatud, võttes arvesse OSCE/ODIHRi suuniseid „Guidelines on Human Rights Education for Law Enforcement Officials“, september 2012.

Teadmised – osavõtjad peaksid mõistma inimõiguste rolli ühiskonnas, inimõiguste (ajaloolist) arengut, inimõiguste põhimõtteid (eriti vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtet, mittediskrimineerimise põhimõtet, riigi kohustust austada ja kaitsta inimõigusi, universaalsust ja jagamatust), inimõiguste kaitsmise süsteemi põhielemente, politsei tööks oluliste inimõiguste normide sisu (sh täielik piinamiskeeld), rahvusvaheliste inimõigusdokumentide tähtsust, inimõigustega tegelevaid organisatsioone ja asutusi ning inimõigustel põhineva politseitöö eesmärgi ja tunnuseid demokraatlikus ühiskonnas.

Oskused – osavõtjad peaksid suutma kohaldada inimõiguste põhimõtteid (eriti vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtet) praktilises töös, suhelda professionaalselt kogukonnasiseste ja -väliste sidusrühmadega, sealhulgas vähemuskogukondadega, veenvalt argumenteerida, analüüsida tegelikke olukordi inimõiguste vaatenurgast lähtudes, sealhulgas tuvastada inimõiguste rikkumisi, rakendada konfliktide juhtimise ja lahendamise oskusi, taluda kriitikat, arutleda oma identiteedi üle, arutada inimõiguste, mitmekesisuse ja politseitöö küsimusi, kohaldada inimõiguste analüüsi oma keskkonnale ning organisatsioonilistele struktuuridele ja tavadele.

Hoiakud – osavõtjad peaksid kaaluma järgmisi küsimusi: iseenda ja teiste austamine kõikide inimeste inimvääriskuse alusel, pühendumus võrdsuse kaitsmisele olenemata soost, rassist, nahavärvusest, etnilisest või sotsiaalsest päritolust, geneetilistest omadustest, keelest, usutunnistusest või veendumustest, poliitilistest või muudest arvamustest, rahvusvähemusse kuulumisest, varalisest seisundist, sünnipärasest, puuetest, vanusest või seksuaalsest sättumusest ja muudest omadustest, inimõiguste kindel pidamine politseitöö eesmärgiks ja aluseks, vastutustundlikkus, empaatia teiste inimeste ja eelkõige vähemuste suhtes, avatud suhtumine, välise sidusrühmade, sealhulgas kogukondade ja seireteostavate asutuste väärtustamine ja kaasamine, avatus enesekriitikale, valmisolek õppida vigadest, kriitika talumine, ühiskonna mitmekesisuse aktsepteerimine ja politseitööle avalduva mõju arvessevõtmine.

Koolitusnõuanne: väljaõppe rakendamine praktikas

Sotsioloogiuuringud on näidanud, et inimõigustepõhised koolituskursused – kui need toimuvad isoleeritult – on piiratud mõju. Väljaõppele tuleb anda laiapõhjalisem struktuuriline ja organisatsiooniline väljaõpe. Inimõigusi tuleb nähtavalt tunnustada äärmiselt olulisena selliste sisemiste otsustusprotsesside kaudu nagu töötajate valik ja edutamine, teabevahetuse ja -edastuse strateegiad, juhtkonna ja juhtide ülesanded ning distsiplinaarmedetlused. Organisatsioonis valitsev tegelikkus võib kahjustada inimõigustepõhise väljaõppe eesmärgi. Kui väljaõpet kasutatakse koos muude struktuurimeetmetega organisatsiooni kultuuris, on mõju palju suurem.

Allikas: ÜRO inimõiguste ülemvoliniku büroo (OHCHR), 2011.

Juhendi väljatöötamine

Selleks et tööd inimõigustealase hariduse ja väljaõppe valdkonnas kõige paremini suunata, konsulteeris FRA enam kui 80 isiku ja asutusega – sh Euroopa Komisjoni, riiklike inimõigusasutuste, rahvusvaheliste ja riiklike inimõigustealase hariduse ja väljaõppe asutuste ning vabariiklastega –, kasutades erinevaid meetodeid alates veebiküsimustikest ja telefonivestlustest kuni isiklike kohtumiste ja seminarideni. Konsulteeriti järgmiste asutustega: 19 politseiakadeemiat (Austria, Belgia, Hispaania, Iirimaa, Kreeka, Küpros, Leedu, Läti, Madalmaad, Malta, Poola, Portugal, Prantsusmaa, Rootsi, Saksamaa, Sloveenia, Taani, Ungari ja Ühendkuningriik), politseitöö ja inimõiguste taustaga rahvusvahelised organisatsioonid, nagu Euroopa Nõukogu ja Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon (OSCE) ning selle demokraatlike institutsioonide ja inimõiguste büroo (ODIHR), politseitöö ja politsei väljaõppe korraldamise volitustega spetsialiseerunud asutused, nagu Euroopa Politseikolledžite Assotsiatsioon (AEPC), Euroopa Liidu Õiguskaitsekoolituse Amet (CEPOL), Euroopa Politseiamet (Europol), Rahvusvaheline Kriminaalpolitsei Organisatsioon (Interpol) ja Ühendkuningriigis tegutsev National Police Improvement Agency (riiklik politseitöö parandamise amet). Need asutused osalesid ettevalmistaval seminaril ja rõhutasid sihipärase põhiõigustealase koolituse vajadust.

Küsitletavad töid esile, et inimõigustealase koolituse roll politsei väljaõppes on ELi riikides erinev. Selle tähtsuse suurendamiseks tuleb kõrvaldada mõned probleemid. Politsei inimõigustepõhine väljaõpe võib toimuda mitteametlikus õhkkonnas ja olla vabatahtlik. Isikud, kellega konsulteeriti, rõhutasid inimõigustealase koolituse tavade vahetamise puudumist ELi liikmesriikide politseiakadeemiate vahel ja väliste inimõigustealase koolituse pakkujate, nagu vabariiklaste või riiklike inimõigusasutuste vähest kaasamist. Samuti märkisid nad, et politsei inimõigustepõhine väljaõpe ei pruugi sisaldada tajutavat huvide konflikti kohustatud isikute (politsei) ja õigustatud isikute (ühiskonna liikmed) vahel.

FRA sõlmis kahe inimõiguste valdkonna konsultandi ja kogenud politsei koolitaja Gudrun Rabussay-Schwaldi ja Walter Suntingeriga lepingu käesoleva juhendi koostamiseks ning vaatas selle hiljem läbi.

2011. aasta mais vaatasid juhendi käsikirja läbi mitu inimõiguste ja politsei väljaõppe eksperti, kellele soovime avaldada nende olulise panuse eest siirast tänu: Anja Bienert, Amnesty Internationali politsei- ja inimõiguste programmi juht (Madalmaad), Michiel Holthackers, AEPC, politseiakadeemia (Madalmaad), Karl-Heinz Grundböck, sise-ministeeriumi kõneisik (Austria), Andre Konze, Nordrhein-Westfaleni politseiakadeemia kolonel (Saksamaa), Reinhard Kreissl, õigus- ja kriminaalsotsioloogia instituudi kriminaalsotsioloog (Austria), Marina Narvaez, terrorismivastase võitluse nõunik (OSCE/ODIHR), Cristina Sganga, sõltumatu inimõiguste konsultant ja politsei koolitaja, ning Murat Yıldız, strateegiliste politseiküsimuste üksuse koolitusnõunik (OSCE). Teises, kvaliteedi tagamise etapis katsetasid 12 ELi liikmesriigi (Austria, Belgia, Bulgaaria, Kreeka, Leedu, Poola, Portugal, Prantsusmaa, Rootsi, Saksamaa, Slovakkia ja Ühendkuningriik) ja Horvaatia politseiakadeemia koolitajad katsekoolituse raames juhendi mooduleid. Väärtusliku eksperdipanuse andis ka Walter Suntinger, kes kohandas selle juhendi jaoks oma töös kasutatavaid analüütilisi skeeme, märkusi ja tekste. Juhendis kasutatakse laimuvastase ühenduse A World of Difference mitmekesisuse koolituse kohandatud harjutusi, mille valmistasid ette järgmised isikud: Walter Suntinger, Gudrun Rabussay-Schwald, Rafael Behr, Günther

Berghofer (Austria politseiülem) ja Gamal Turawa (erinevuste edendamise konsultant ja koolitaja, Metropolitan politseiteenistus, London, Ühendkuningriik). Koolitusnõuanded saadi järgmistelt isikutelt: Thomas Greis, Austria politseiakadeemia, Andre Konze, Nordrhein-Westfaleni politseiakadeemia kolonel (Saksamaa), Maria Knutsson, riikliku Politseikolledži vanemlektor (Rootsi), Remo Pusca, Austria politseiakadeemia, Oliver van Wrochem, Neuengamme koonduslaagri memoriaali õppekeskuse juht, ning Ulrike Pastoor.

Avaldame siirast tänu AEPC ekspresidendile Maurice Petit'le, kes lisas inimõigused AEPC tegevuskavasse ja viis riiklikud politseiakadeemiad ühendusse FRAGA. Samuti avaldame tänu Lyoni politseiakadeemia (École Nationale Supérieure de la Police (ENSPI)), kus Jean-Marie Fiquet korraldas katsekoolituse.

Kolmandas etapis kasutasid juhendi põhimõtete väljatöötamises või koostamises osalenud koolitajad juhendit 2011. aasta septembris CEPOLi ja FRA ühiskoolitusel Bramshillis, Ühendkuningriigis. Oleme tänulikud, et CEPOL korraldas selle CEPOLi ja FRA ühiste koolituste sarja esimese koolitusürituse.

FRA tagas selle protsessi käigus platvormi teabevahetuseks, tavade jagamiseks ja koolitusvajaduste sõnastamiseks. Selliste teadmiste jagamise hõlbustamiseks sisaldab juhend üheksat inimõiguste koolituse harjutust, mida riiklikud politseiakadeemiad ELis praegu kasutavad: Austria, Saksamaa (kolm harjutust), Šotimaa, Rootsi ja Ühendkuningriik ning ILGA-Europe ja OSCE/ODIHR.

Lisaks sidusrühmade kaasamisele tegid FRA õigus- ja sotsiaalteaduste eksperdid olulist teemakohast uurimistööd, mille tulemused rõhutavad vajadust sihipärase ja sihtotstarbelise politsei väljaõppe järele, milles tasakaalustatakse turvalisuse probleemid mittediskrimineerimise põhimõttega. Ühiskonna eri kihtide vajaduste rahuldamiseks peavad nüüdisaegsed politseitöö põhimõtted ELis põhinema usaldusliku suhte loomisel võrdselt ühiskonna kõikide osadega. Inimõiguste jõustamine on sellise usalduse vältimatu eeltingimus, mis nõuab politseilt ennetavama ja teenuse osutamisele suunatud rolli võtmist.

Sellise politseitöö jaoks on olulised järgmised FRA väljaanded:

Fundamental rights at Europe's southern sea borders (aruanne „Põhiõigused Euroopa lõunapoolsetel merepiiridel“; 2013)

See FRA aruanne käsitleb tingimusi Euroopa lõunapoolsetel merepiiridel seoses peamiste põhiõigustega: õigus elule ja õigus mitte lubada tagasisaatmist sinna, kus toimub piinamine, tagakiusamine või ebainimlik kohtlemine. Selles käsitletakse patrull- ja vaatlustegevust merel ja maaletoiemise menetlusi ning üldiseid küsimusi, nagu ELi poliitika, koolitus ja Frontexi koordineeritud operatsioonid, ning uuritakse erinevate ELi liikmesriikide (Hispaania, Itaalia, Kreeka, Küpros, Malta) tavasid. Kaardistades põhiõigustega seotud probleeme Euroopa lõunapoolsetel merepiiridel ja tehes kindlaks paljutöötavad tavad, on selle aruande eesmärk anda nõu ELi poliitikakujundajatele ja nii ELi kui ka liikmesriikide tasandi praktikutele.

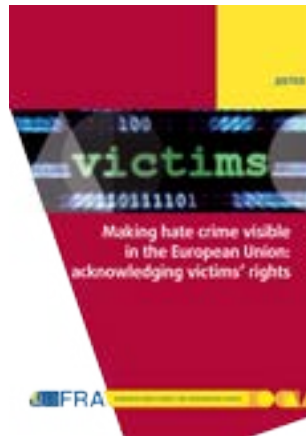
EU-MIDIS Data in Focus 6: Minorities as victims of crime (eriaruanne „Vähemused kuritegude ohvrina“; 2012)

EU-MIDIS Data in Focus 6 sisaldab andmeid vastajate ohvristamiskogemuste kohta seoses viie kuriteoliigiga: sõiduki vargus või sõidukist

toime pandud vargus, sissevõtmise või sissevõtmiskatse, isikliku vara vargus, millega ei kaasnenud jõukasutamist või ähvardamist (isiklik vargus), rünnak või ähvardamine ning tõsine ahistamine. EU-MIDISe raames uuritud kõikide rühmade kriminaalse ohvristamise keskmine määr oli 24%, mis tähendab, et iga neljas isik vähemusrühmast ütles, et ta on olnud kuriteoohver vähemalt ühe korra uuringule eelnenud 12 kuu jooksul. Nähtavamad vähemusrühmad – need, kes on nähtavalt erinevad elanikkonna enamusest – teatasid EU-MIDISe raames keskmiselt kõrgemast ohvristamismäärast kui elanikkonna enamusega väliselt sarnased sisserändajad või vähemusrühmad. Need tulemused varjavad siiski suuri erinevusi, mis tulenevad ELi liikmesriikidest, kus elavad sellised vastajate rühmad nagu romad või Sahara-tagusest Aafrikast pärit inimesed.

Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights (aruanne „Vihakuritegude nähtavaks tegemine Euroopa Liidus: ohvrite õiguste tunnistamine“; 2012)

FRA uuring näitab, et diskrimineerimine ja sallimatus püsivad Euroopa Liidus edasi hoolimata liikmesriikide jõupingutustest need välja juurida. Eelarvamustest tingitud sõnaline vägivald, füüsilised rünnakud ja tapmised on suunatud ELi ühiskonna eri kihtidele alates nähtavatest vähemusrühmadest kuni puudega inimesteni. Selliseid vihakuritegusid (väga lai termin selle muret tekitava reaalsuse jaoks) toime panevad isikud tulevad ühiskonna eri segmentidest. Nende kuriteod põhjustavad loendamatu kahju ohvritele, nende perekondadele ja ühiskonnale

tervikuna, muutes parima reageerimisviisi leidmise veelgi kiireloomulisemaks. FRA aruande eesmärk on aidata ELil ja liikmesriikidel tegeleda selliste põhiõiguste rikkumise juhtudega, muutes need nähtavamaks ja võttes toimepanijad vastutusele. See tähendab, et ohvreid ja tunnustajaid julgustatakse neist kuritegudest teatama ning suurendatakse nende usku sellesse, et kriminaalõigussüsteem suudab selliseid kuritegusid otsustavalt ja tulemuslikult käsitleda.

EU-MIDIS eariaruanne 4: „Politseikontroll ja rahvusvähemused“ (2010)

EU-MIDIS on esimene kogu ELi hõlmav uuring, mille käigus küsitakse sisse- rändajate ja etniliste vähemusrühmade käest, millised on nende igapäevaelu kogemused diskrimineerimise ja kriminaalse ohvrustamisega. Uuringu tulemusena leiti, et Belgias, Hispaanias, Kreekas, Prantsusmaal, Saksamaal ja Ungaris kontrollib politsei vähemusrühmade liikmeid sagedamini kui samas naabruskonnas elavaid enamusrahvuse liikmeid. Vähemusrühmad, kes tajuvad, et politsei kontrollib neid nende etnilise või sisserändaja tausta tõttu, usaldavad

politseid vähem kui need rahvusvähemused, kes leiavad, et kontroll ei olnud seotud nende rahvusvähemuse taustaga.

„Politseitöö tõhustamine. Etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide mõistmine ja nende koostamise ennetamine. Juhend“ (2010)

Kui otsus kontrollida isikut on ajendatud ainult või peamiselt selle isiku rassist, rahvusest või religioonist, kujutab see endast etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide koostamist. Selline tava võib teatavad kogukonnad ELis eemale tõrjuda, vähendades politseitöö tõhusust. FRA juhendi eesmärk on aidata politseil käsitleda ja vältida etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide koostamist. Seda peaks kasutama abivahendina tõhusama politseitöö saavutamiseks.

Experiences of discrimination, social marginalisation and violence: A comparative study of Muslim and non-Muslim youth (aruanne „Diskrimineerimine, sotsiaalse tõrjutuse ja vägivalda kogemine. Moslemi- ja mittemoslemi noorte võrdlev uuring“; 2010)

Sotsiaalsel tõrjumisel ja diskrimineerimisel on iga ühiskonna jaoks tõsised tagajärjed ning seetõttu tuleb mõlemasse suhtuda kui prioriteetsesse probleemi, sest need on otseselt seotud noorte vägivaldse käitumisega. Uuring näitab suurt kattumist kolme ELi liikmesriigi vahel (Prantsusmaa, Hispaania ja Ühendkuningriik), kui silmas pidada noorte vägivaldset hoiakut või nende toime pandud vägivaldaakte selgitavaid tegureid. Vägivaldse käitumisega saab seostada järgmisi põhitegureid: meessugu, kuulumine kuritegelikku noorte-

rühma/jõuku, diskrimineerimise kogemine ja sotsiaalse tõrjutuse kogemine. Neid aspekte arvesse võttes võib näha, et religioosel taustal ja/või kuuluvusel puudub igasugune roll vägivaldse käitumise selgitamisel. Tulemused põhinevad uuringul, mille FRA tegi 2008. ja 2009. aastal Hispaanias, Prantsusmaal ja Ühendkuningriigis 3000 lapse seas vanuses 12–18 eluaastat. Nendes kolmes liikmesriigis on kõigis toimunud radikaalse islamiga seostatud terrorirünnakuid või valdavalt moslemi taustaga noorte sissereändajatega seotud linnarahutusi.

MOODUL 1. INIMÕIGUSTE ALUSED

Sissejuhatus	23
Tegevus. Inimõiguste aluste mõistmine.....	24
Jaotusmaterjal. Inimõiguste põhiideed ja -mõisted.....	26
Lühiülevaated	27
1. Mis on inimõigused?	27
2. Millised on inimõiguste liigid?.....	28
3. Mida inimõiguste alusel tehakse?	29
4. Mis kohustused tulenevad inimõigustest?.....	30
5. Millises õigusaktis on inimõigused sätestatud ja kuidas kontrollitakse nende järgimist?.....	33
Lisamaterjal	36

Inimõiguste alused

Sissejuhatus

Selles moodulis tutvustatakse inimõiguste üldisi põhimõtteid ja tunnuseid, käsitledes nii nende eetilisi ja ajaloolisi algpõhjuseid kui ka nüüdisaegset vormi ja rakendamist. Samuti käsitletakse õigusakte ja kasutatavaid termineid ning inimõigusi kaitsvaid ja edendavad organisatsioone ja mehhanisme.

Moodulis juhitakse tähelepanu inimõiguste mitmele põhiaspektile, sealhulgas inimväärikuse üldpõhimõttele, ning loetletakse selle alla kuuluvad konkreetsete õigused. Ühtlasi selgitatakse riikide inimõiguste austamise ja kaitsmise topeltkohustust: austamine tähendab negatiivset kohustust hoiduda inimõigusi piiravast tegevusest ja kaitsmine tähendab positiivset kohustust võtta meetmeid, et tagada inimõiguste kasutamine.

Tegevuse eesmärk on soodustada üldist arutelu inimõiguste rolli ja otstarbe üle tänapäeva ühiskonnas, enne kui hilisemates moodulites hakatakse tutvuma inimõiguste konkreetsete politseiga seotud aspektidega. Aruteluküsimused algavad inimõiguste mitteõigusliku lahtimõtestamisega. Järgmiste küsimuste eesmärk on õhutada arutelu inimväärikuse ja konkreetsete õiguste ning inimõiguste otstarbe ja nende õiguste loomise kohustuse üle.

Küsimused puudutavad ühiskonna ja riigi põhimõtete, korralduse ja toimimise alustalasid ning võivad esile kutsuda elava arutelu.

Tegevus. Inimõiguste aluste mõistmine

Siht

Tegevuse eesmärk on avardada osavõtjate arusaama inimõiguste alustest, sealhulgas peamistest põhimõtetest ja nende toimimisest.

Eesmärgid

Teadmised:

- mõista inimõiguste põhiideed ja funktsioone;
- mõista inimõiguste põhimõisteid ja vastavaid kohustusi;
- saada ettekujutus, kuidas inimõigused aja jooksul välja kujunesid;
- tutvuda kõige tähtsamate rahvusvaheliste inimõigusi käsitlevate dokumentidega ja kaitsemehhanismi liikidega.

Hoiakud:

- tunnistada inimõiguste põhiväärtusi, sealhulgas nende õiguslikku ja poliitilist tähtsust, ning seda, et inimõigused on rahumeelse ühiskonna alustala ja toetavad kõikide inimeste õiglast elu.

Oskused:

- teha kindlaks politseitöoga seotud inimõigused.

Nõuded:

- aeg: 40–60 minutit;
- materjalid:
 - aruteluküsimusi sisaldav jaotusmaterjal;
 - valikuline: PowerPointi esitlused ja projektor;
- ruum: seminariruum ja kaks tööruhma ruumi;
- rühma suurus: kuni 20–25 inimest.

Tegevuse kirjeldus. Inimõiguste aluste mõistmine

- 1 Tutvustage selle tegevuse sihti ja eesmärke.
- 2 Jagage laiali jaotusmaterjal, mis käsitleb inimõiguste põhiideid ja -mõisteid.
- 3 Jaotage osavõtjad 4–6-liikmelisteks rühmadeks ja paluge neil arutada üht või kaht väidet rühma kohta. Rühmadel on aega 30–45 minutit olenevalt arutatavate väidete arvust. Tagage, et rühmad nimetavad esindaja, kes tutvustab rühma tulemusi kõikidele osavõtjatele.
- 4 Vastake kõikidele rühmatöös esile kerkivatele küsimustele.
- 5 Laske rühmadel tutvustada oma tööd kõikidele osavõtjatele.
- 6 Korraldage tulemuste üldine arutelu, käsitledes seda, mida on õpitud.
- 7 Tehke kokkuvõtte põhipunktidest ja tehke kohapealsest olukorrast lähtuvaid märkusi, tuginedes vajaduse korral lühiülevaadetele.

Jaotusmaterjal. Inimõiguste põhiideed ja -mõisted

Arutelüküsimused

1. „Kohtle teisi nii, nagu tahad, et sind koheldaks.“

- Milline on selle kuldreegli ja inimõiguste vaheline suhe? Milles on nende ühisosa või lahknevused?
- Kas inimõigused on üldiselt kohaldatavad?

2. „Inimõiguste idee on lihtne ja võimas: inimeste väärikas kohtlemine.“

John Ruggie, ÜRO ettevõtluse ja inimõiguste eriraportöör, ÜRO ettevõtluse ja inimõiguste juhtpõhimõtted

- Kas olete selle väitega nõus? Selgitage, miks nõustute või ei nõustu selle väitega.
- Kas teate mõnda teist lühikest sõnastust, mis väljendaks inimõiguste põhiideed?

3. „Inimkonna kõigi liikmete sünnipärase väärkuse ning nende võrdsete ja võõrandamatute õiguste tunnustamine on vabaduse, õigluse ja rahu alus maailmas.“

ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon, 1948

- Kas olete selle väitega nõus? Selgitage, miks nõustute või ei nõustu selle väitega.
- Kas oskate nimetada mõnda muud vabaduse, õigluse ja rahu alustala?

4. „Iga poliitilise liidu eesmärk on inimese loomulike ja võõrandamatute õiguste kaitsmine. Need õigused on vabadus, omand, julgeolek ja vastupanu rõhumisele.“

Prantsuse inim- ja kodanikuõiguste deklaratsiooni artikkel 2, 1789

- Kas see riigi eesmärkide väljendus on nüüdisajal endiselt asjakohane?
- Kas oskate nimetada muid riigi eesmärke?

5. „Tänapäeval räägitakse liiga palju õigustest. Inimesed on unustanud kohustused, mis neil on teiste ja ühiskonna ees.“

- Kas olete selle väitega nõus? Selgitage, miks nõustute või ei nõustu selle väitega.
- Milline on õiguste ja kohustuste vaheline suhe?

Lühiülevaated

Lühiülevaadetes esitatakse kasulikku teavet jaotusmaterjali küsimuste täiendamiseks ning inimõiguste aluseid käsitleva arutelu juhtimiseks. Need on struktureeritud järgmiselt.

1. Mis on inimõigused?
2. Millised on inimõiguste liigid?
3. Mida inimõiguste alusel tehakse?
4. Mis kohustused tulenevad inimõigustest?
5. Millises õigusaktis on inimõigused sätestatud ja kuidas kontrollitakse nende järgimist?

1. Mis on inimõigused?

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 1

Kõik inimesed sünnivad vabade ja võrdsetena oma väärikuselt ja õigustelt. Neil on mõistus ja südametunnistus ja nende suhtumist üksteisesse peab kandma vendluse vaim.

Sajandeid on erinevad filosoofilised koolkonnad ja religioonid kogu maailmas uurinud inimõiguste aluspõhimõtteid. Inimõiguste keskne filosoofiline küsimus kõlab järgmiselt.

Kuidas peaksime üksteist kohtlema?

Kuldreegel on igivana eetikapõhimõte, mis vastab sellele küsimusele ja juhib inimeste käitumist: „Kohtle teisi nii, nagu tahad, et sind koheldaks.“ Kõik maailma suuremad religioonid ja eetikanormide süsteemid on erinevalt sõnastatud seesama kuldreegel.

Inimõigused on nii mõneski mõttes kuldreegli nüüdisaegne, palju üksikasjalikum sõnastus. Inimõiguste põhimõtted tuginevad ideele, et kõikidel inimestel on sünnipärane inimväärikus. Seetõttu peab iga inimene hoiduma selle väärikuse rikkumisest. Iga inimene peab ka tegutsema teiste ja enda inimväärikuse kaitsmiseks. Peale väärikuse hõlmavad inimõigused ka vabaduse, õigluse, võrdsuse ja solidaarsuse ideed.

Koolitusnõuanne: kuldreegli kasutamine

Kuldreegli arutamine inimõiguste kontekstis võib esile kutsuda tundlikud teemad ja probleemsed küsimused, eriti seoses religiooniga. Püüdke neid ennetada ja valmistuda sellisteks märkusteks ja küsimusteks, nii et oskate neile rahulikult ja professionaalselt vastata.

2. Millised on inimõiguste liigid?

Inimõiguste ülddeklaratsiooni preambul

[---] inimkonna kõigi liikmete sünnipärase väärikuse ning nende võrdsuse ja võõrandamatute õiguste tunnustamine on vabaduse, õigluse ja rahu alus maailmas.

Inimõigusi saab väljendada väärtuste, seaduste ja poliitika kaudu. Inimväärikus, vabadus, võrdsus ja solidaarsus on inimõiguste aluspõhimõtted (inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 1). Need põhimõtted leiavad konkreetse väljenduse mitmes inimõiguses, mis sätestatakse riikide põhiseaduses ning piirkondlikes ja rahvusvahelistes inimõigusi käsitlevates õigusaktides.

Inimõigused katavad mitmesuguseid eluvaldkondi ja on sageli liigitatud järgmisteks kategooriateks.

Kodaniku- ja poliitilised õigused:

- õigus elule;
- piinamise keeld;
- orjuse keeld;
- õigus isikuvabadusele ja turvalisusele;
- õigus õiglasele kohtulikule arutamisele;
- õigus era- ja perekonnaelu austamisele;
- südametunnistuse- ja usuvabadus;
- sõnavabadus;
- kogunemis- ja ühinemisvabadus;
- liikumisvabadus;
- õigus hääletada;
- võrdne juurdepääs avalikele teenustele;
- õigus moodustada poliitiline partei;
- petitsiooniõigus;
- omandiõigus (seda käsitatakse osaliselt ka majandusliku ja sotsiaalse õigusena).

Majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised õigused:

- õigus tööle ja töö vabale valikule;
- õigus õiglastele ja soodsatele töötingimustele;
- õigus luua ametiühinguid;
- õigus sotsiaalkindlustusele;
- õigus piisavale elatustasemele;
- õigus tervisele;
- õigus haridusele;
- õigus kultuurielust osa võtta ja kasutada teaduse progressi hüvesid.

Solidaarsed/kollektiivsed õigused:

- inimeste õigus enesemääramisele;
- vähemusrahvuste ja põlisrahvaste õigused;
- õigus arengule.

Võrdsus ja diskrimineerimiskeeld:

- õigus võrdsusele ja mittediskrimineerimisele on nii sisuline õigus kui ka põhimõte, mille kohaselt tuleb kõik inimõigused tagada ilma diskrimineerimiseta.

Koolitusnõuanne: inimõiguste tutvustamine tervikuna

Inimõiguste eri kategooriate arutamiseks on kasulik tutvustada inimõigusi tervikuna. Vaadeldes inimõiguste tervikkomplekti, võivad osavõtjad paremini tajuda, kuidas teatud õigused, nt majanduslikud ja sotsiaalsed õigused, on neile õiguste valdajana tähtsad. Ühtlasi rõhutab see asjaolu, et inimõigused on nüüdisaegse ühiskonna alustala, kuid mõni tõrjutud rühm ei saa veel kõiki inimõigusi kasutada.

3. Mida inimõiguste alusel tehakse?

„Inimõiguste idee on lihtne ja võimas: inimeste väärikas kohtlemine.“

John Ruggie, ÜRO eriraportöör ettevõtluse ja inimõiguste valdkonnas,
ÜRO dokument A/HRC
ÜRO ettevõtluse ja inimõiguste juhtpõhimõtted

„Inimõigused on põhiõigused, mis võimestavad inimest kujundama oma elu kooskõlas vabaduse, võrdsuse ja inimväarikuse austamisega.“

Manfred Nowak, endine ÜRO eriraportöör piinamise valdkonnas (2003),
„Introduction to the International Human Rights Regime“, Leiden, Boston,
Martinus Nijhoff Publishers, lk 1.

Inimõigustega, mis sisaldavad nii õigusi kui ka kohustusi, luuakse keskkond, milles kõik inimesed saavad elada väärilt. Inimõigustega asetatakse üksikisikutele ja riikidele eri õigused ja kohustused.

Inimõigused ja üksikisikud:

- inimõigustega luuakse tingimused üksikisikute põhivajaduste täitmiseks;
- nendega tagatakse põhilised inimväärtused, nagu elu, füüsilise ja vaimne puutumatus, vabadus, turvalisus, väärilt ja võrdsus, kaitstus riigi ja teiste inimeste vägivalla eest;
- nendega kaitstakse väljajätuse ja tõrjutuse eest, pakkudes juurdepääsu sotsiaalteenustele, nagu haridus ja tervishoid;
- nendega tagatakse õigustatud huvide kokkupõrkel tasakaalumehhanism ja konfliktide lahendamise vahend (ühe isiku õigused ja vabadus lõpevad seal, kus teise isiku õigused ja vabadus algavad);
- inimõigused võimaldavad inimestel teha keerulistes tõsielu olukordades konkreetse õigusliku ja moraalse otsuse.

Inimõigused ja riik:

- inimõiguste abil reguleeritakse riikide ja ühiskondade suhtlemist üksikisikutega, nähes ette riigi ja ühiskonna toimimise põhireeglid;
- inimõigustega määratletakse riigi kohustus austada ja kaitsta üksikisikuid;
- inimõigused aitavad suunata riike seaduste koostamisel, et reguleerida üksikisikute ja kollektiivide tegevust ning luua asjakohased õiglased organid (õiguslike) konfliktide korral otsuse tegemiseks ja seaduste jõustamiseks;
- inimõigused on ühiskonnas vabaduse, õigluse ja rahu alus.

Inimõigused ja politseiametnikud:

- inimõigused aitavad politseiametnikel otsustada, mis on lubatud või keelatud;
- nad aitavad kujundada politseitöö sisemisi organisatsioonilisi struktuure;
- inimõigustega määratletakse politseiametnike kui riigi esindajate ülesanne austada ja kaitsta üksikisikuid;
- inimõigustega tagatakse ka politseiametnike kui õigustatud isikute peamised inimväärtused.

Inimõiguste täielikuks kasutamiseks peavad üksikisikud õigusi austama ja riigid on kohustatud õigusi nii austama kui ka kaitsma. Austamise ja kaitsmise kohustus on inimõiguste süsteemi alus.

Koolitusnõuanne: võimalike küsimuste ja teemade käsitlemine

- Mis on väärikus?
- Näited olukordadest, kus on / ei ole lihtne kohelda teist isikut väärilt.
- Tegurid, mis suurendavad või vähendavad väärikut.
- Kas inimõigused vastavad igivanale küsimusele, kuidas inimesed peaksid üksteist kohtlema?
- „Inimõigused on ainult läänemaailmas levinud idee. Teistes kultuurides on teised väärtused. Me ei peaks oma põhimõtteid teistele inimestele peale suruma.“
- Mis on inimeste peamised vajadused?
- Mis on riigi funktsioon?
- „Kui isik ei ole täitnud oma kohustusi ühiskonna ees, siis miks ei tohiks vastutasuks temalt ta õigusi ära võtta?“

4. Mis kohustused tulenevad inimõigustest?

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 1

Inimväärikus on puutumatu. Seda tuleb austada ja kaitsta.

Üksikisiku kohustused

Üksikisikud peavad austama üksteise õigusi. Ühe isiku vabadus ja õigused lõpevad seal, kus algavad teise isiku vabadus ja õigused. Kõik inimõigused, olenemata kategooriast, on jagamatud ja vastastikku sõltuvad, mis tähendab, et ühe õiguse kasutamine on teiste õiguste kasutamise oluline tingimus või aitab sellele kaasa. See põhimõte kehtib ka riigi kohustuste kohta.

Riigi kohustused

Riigid on kohustatud hoiduma inimõiguste põhjendamatust piiramisest (austamise kohustus) ja tegutsema inimõiguste tagamiseks (kaitsmise kohustus). Inimesed on õigustatud isikud ning riik ja selle kohtu-, täite- ja seadusandlikud asutused on vastavalt kohustatud isikud. Selle mooduli lühiülevaadetes liigitatud õigused oleksid ilma austamise ja kaitsmise kohustuseta mõttetud.

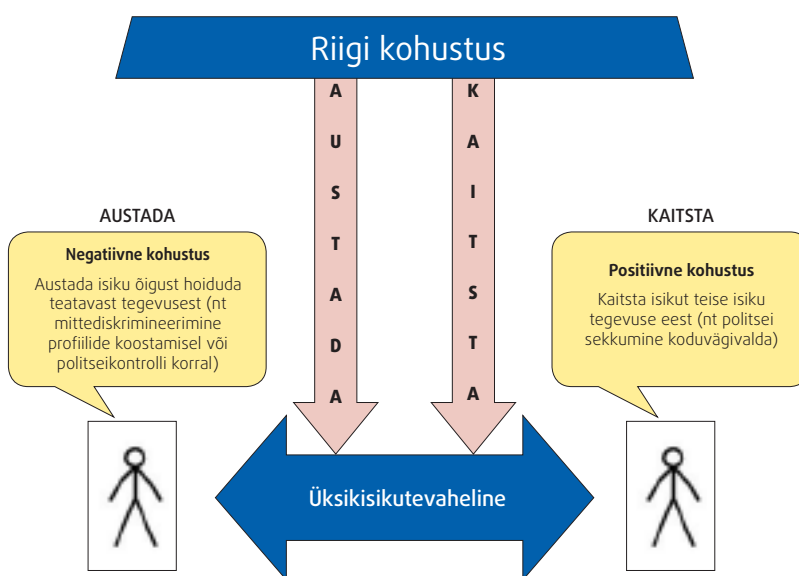
Kõikidele riikidele on siduvad kaks põhikohustust:*

- **austamiskohustus:** riik peab hoiduma ebaseaduslike ja ebaproportsionaalsete meetmete võtmisest. Põhjendamatu sekkumine inimõigustesse tähendab inimõiguste rikkumist;
- **kaitsmiskohustus:** riik on kohustatud võtma inimõiguste kaitsmiseks haldus-, seadusandlikke ja/või õiguslikke meetmeid, et tagada inimeste võimalus kasutada oma õigusi. Asjakohaste meetmete võtmata jätmine tähendab inimõiguste rikkumist.

*Märkus: ÜRO inimõiguste süsteem on välja töötanud nn kohustuste kolmiku, mis hõlmab austamise, kaitsmise ja täitmise kohustust. Lihtsuse huvides ei kasutata käesolevas juhendis seda süsteemi politseitöö kontekstis.

Politsei kohustused

Inimõiguste austamise ja kaitsmise kohustus laieneb ka politsei-ametnikele, sest nad on oma riigi määratud ametiisikud.

Politseiametnike kohustus austada

Politseiametnikud on kohustatud austama inimõigusi. See tähendab, et politseiametnikud ei tohi omavoliliselt ja ilma põhjendusest sekkuda üksikisikute inimõigustesse.

Inimõiguste austamine: vajalikkus ja proportsionaalsus

Kui politseiametnik vahistab kahtluseluse, sekkub ta selle kahtluseluse isikuvabaduse ja turvalisuse inimõigusesse, mis on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 5. Sellesse inimõigusesse sekkumine võib olla põhjendatud, et kaitsta teiste isikute õigusi või jõustada seadust. Kui politseiametnik tegutseb aga põhjendatud õigusliku aluseta või õiguspärase eesmärgita või ei austa vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtet, rikub ta kahtluseluse isikuvabaduse inimõigust, mis on sätestatud nimetatud artiklis.

Tabel 1.1. Austamiskohustus: politseitöö näited

Inimõigused ja vastav austamiskohustus	
Õigus ...	Politsei peaks hoiduma ...
elule	• liigse surmava jõu kasutamisest
kaitsele piinamise või muu väärkohtlemise eest	• jõu kasutamisest käsitlemise ajal • liigse jõu kasutamisest füüsilist vastupanu kohates
isikuvabadusele ja turvalisusele	• isiku vahistamisest või kinnipidamisest õigusliku aluseta
eraelule	• eraruumidesse sisenemisest nõuetekohase põhjenduseta, näiteks läbiotsimisloata
rahulikule kogunemisele	• kogunemise keelamisest nõuetekohase põhjenduseta • demonstratsiooni kontrollimiseks ja/või laialiajamiseks liigse jõu kasutamisest

Allikas: FRA, 2013.

Politseiametnike kohustus kaitsta

Politseiametnikel on ka kohustus kaitsta inimõigusi. See nõuab neilt konkreetseid meetmeid organisatsiooni ja operatiivtasandil, et tagada inimõiguste kasutamine. See tähendab kohustust kaitsta inimõigusi igasuguse ohu eest, sealhulgas üksikisikutevahelistes suhetes ehk n-õ horisontaalsel tasandil. Koduvägivalla korral on politseil näiteks kohustus võtta konkreetseid meetmeid, et kaitsta ohvri õigust elule ning füüsilisele puutumatusse ja turvalisusele. Kui politsei ei kaitse ohustatud isikut nõuetekohase põhjenduseta, tähendab see inimõiguste rikkumist. Selle kohustuse kohaselt peab politsei ka nõuetekohaselt uurima väiteid, et õigust elule või füüsilisele puutumatusse on rikutud, olenemata rikkumise toimepanija võimalikust isikust.

Tabel 1.2. Kaitsmiskohustus: politseitöö näited

Inimõigused ja vastav kaitsmiskohustus	
Õigus ...	Politsei peaks ...
elule	• võtma asjakohaseid meetmeid, kui on reaalne oht elule või füüsilisele puutumatusse
kaitsele piinamise või muu väärkohtlemise eest	• võtma asjakohaseid meetmeid koduvägivalla korral
isikuvabadusele ja õiglasele kohtulikule arutamisele	• teatama kinnipeetule vahistamise põhjused ja tema vastu esitatud süüdistused
rahulikule kogunemisele	• reguleerima organisatsioonilist korraldust ja võtma asjakohaseid operatiivmeetmeid, et kaitsta rahulikke protestijaid teiste isikute rünnakute eest
tõhusale õiguskaitsevahendile	• uurima viivitamata ja erapooletult inimõiguste rikkumist puudutavaid süüdistusi

Allikas: FRA, 2013.

Sarnaselt kodaniku- ja poliitiliste õiguste traditsiooniliselt suurema tähtsusega on üldsus palju teadlikum riigi negatiivset kohustusest austada inimõigusi (riigi meetme piiramine, riigi volituste kontrollimine, mittesekkumine) kui positiivsest kohustusest neid kaitsta.

5. Millises õigusaktis on inimõigused sätestatud ja kuidas kontrollitakse nende järgimist?

„Riiklikel inimõigusasutustel on oluline roll inimõiguste kujundamisel riigi tasandil näiteks inimõiguste järgimise kontrollimise, uurimistöö tegemise, ennetavate meetmete algatamise ja teadlikkuse suurendamise kaudu.“

FRA (2010), „National Human Rights Institutions in the EU Member States: Strengthening the fundamental rights architecture in the EU I“, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus (väljaannete talitus), lk 7.

„Riiklikud inimõigusasutused tegutsevad oma riigis keskusena, mis ühendab selles valdkonnas tegutsejaid, näiteks valitsusasutusi, kodanikuühiskonnaga. Nende ühenduste loomisega aitavad riiklikud inimõigusasutused vähendada rahvusvaheliste standardite ja konkreetsete meetmete rakendamise vahelist lõhet. Samuti aitavad riiklikud inimõigusasutused tagada kõikide inimõiguste jagamatuse ja vastastikuse sõltumatuse.“

FRA (2010), „National Human Rights Institutions in the EU Member States: Strengthening the fundamental rights architecture in the EU I“, väljaannete talitus, lk 8.

Seadustel on inimõiguste seisukohast tähtis roll. Inimõigused sätestati esmalt riikide tasandil, kuid alates Teisest maailmasõjast on inimõigused süstemaatiliselt lisatud ka rahvusvahelisse õigusesse. Inimõigusi käsitlevad rahvusvahelised lepingud sisaldavad tavaliselt artiklit, milles sätestatakse riikide kohustused seoses inimõigustega. Neid õigusi on aidanud konkreetsemalt määratleda rahvusvaheliste inimõigusi kaitsvate asutuste, sealhulgas Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika. ÜROs ja piirkondlikul tasandil tehtud arendustöö tulemusena on nüüd olemas terviklik kogum inimõigustealaseid rahvusvahelisi norme, mida kohaldatakse paljudes eluvaldkondades.

Käesoleva koolitusmooduli jaoks on eriti olulised Euroopa tasandi inimõigustealased normid. Kõnealused normid hõlmavad nii ÜRO kui ka Euroopa lepinguid, mis eksisteerivad kõrvuti ja on võrdselt kohaldatavad need lepingud ratifitseerinud Euroopa riikides. Kui samas olukorras kohaldatakse mitmesuguseid norme, siis rahvusvahelise õiguse väljakujunenud põhimõtte kohaselt tuleb kohaldada norme, mis on üksikisikule kõige soodsamaid.

Allpool on kaks loetelu mõnedest inimõiguste norme sisaldavatest rahvusvahelistest lepingutest ja muudest inimõigusi käsitlevatest õigusaktidest. Esimene loetelu on üldise tähtsusega ja teine on tähtis just politseitöö jaoks.

Üldolulised rahvusvahelised inimõigusi käsitlevad õigusaktid

- Inimõiguste ülddeklaratsioon (1948).
- Rahvusvaheline konventsioon rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta (1965).
- Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt (1966).
- Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvaheline pakt (1966).
- ÜRO konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta (1979).
- ÜRO lapse õiguste konventsioon (1989).

- ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon (2006).
- Euroopa inimõiguste konventsioon (1950).
- Euroopa sotsiaalharta (1961).
- Euroopa Liidu põhiõiguste harta (2000).

Politseile asjakohased olulised rahvusvahelised inimõigusi käsitlevad õigusaktid

- ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikut alandava kohtlemise ja karistamise vastane konventsioon (1984).
- Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikut alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivne protokoll (2002).
- Kõigi isikute kaitsmist kadunuks jääma sundimise eest käsitlev rahvusvaheline konventsioon (2006).
- Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsioon (1987).
- ÜRO õiguskaitsetöötajate käitumiskodeks (1979).
- ÜRO kuritegude ja võimu kuritarvitamise ohvrite õiguste tagamise aluspõhimõtete deklaratsioon (1985).
- ÜRO õiguskaitsetöötajate jõu ja tulirelvade kasutamist käsitlevad aluspõhimõtted (1990).
- Euroopa Nõukogu deklaratsioon politsei kohta (1979).
- Euroopa Nõukogu Euroopa politseieetika kodeks (2001).

Inimõiguste tagamise mehhanismid

Riikide, Euroopa ja rahvusvahelisel tasandil on sisse seatud mehhanismid, mis aitavad jälgida ja reguleerida inimõigusi.

Inimõiguste kaitse algab riikide tasandil. Ainult siis, kui riiklikud süsteemid ei toimi nõuetekohaselt või ei heasta inimõiguste rikkumist, võetakse kasutusele inimõiguste kaitse rahvusvahelised mehhanismid.

Inimõiguste edendamiseks ja kaitsmiseks on olemas mitmesugused rahvusvahelised mehhanismid. Neil mehhanismidel on riikide seadustele ja tavadele üha suurem mõju. Nende kohtupraktika ja soovitude tulemusena on paljudes Euroopa riikides läbi viidud õiguslikke ja institutsioonilisi reforme, sealhulgas politseireforme.

Samuti on olemas üleilmsed mehhanismid, nagu üldine korrapärane läbivaatamine, mille raames ÜRO Inimõiguste Nõukogu hindab iga nelja aasta tagant inimõiguste järgimist igas ÜRO liikmesriigis.

Allpool on loetelu riikide, Euroopa ja rahvusvahelise tasandi inimõiguste tagamise mehhanismidest, sealhulgas politseitööga seotud organitest.

Inimõiguste tagamise mehhanismid riikide tasandil:

- politsei (nende konkreetse rolli kohta vt moodul 2);
- kohtud, sealhulgas konstitutsioonikohtud;
- ombudsmanid või riikide inimõiguste komisjonid;
- parlament, sealhulgas parlamendi organid, millele on konkreetset antud ülesanne jälgida inimõiguste järgimist;
- kinnipidamiskohtade seiremehhanismid, sealhulgas riikide ennetusmehhanismid vastavalt piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikut alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivsele protokollile;
- riikide võrdsuse ja mittediskrimineerimise tagamise asutused;

- vabaühendused;
- meedia;
- ametiühingud;
- kutseühendused.

Inimõiguste tagamise mehhanismid Euroopa tasandil:

- Euroopa Liidu Kohus (ELK);
- Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK);
- Euroopa Nõukogu piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee;
- rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise Euroopa komisjon (ECRI);
- vabaühendused.

Inimõiguste tagamise mehhanismid rahvusvahelisel tasandil:

- ÜRO inimõiguste komitee;
- ÜRO Inimõiguste Nõukogu;
- ÜRO piinamisvastane komitee;
- ÜRO piinamise ennetamise alamkomitee;
- riikide ennetusmehhanismid;
- ÜRO rassilise diskrimineerimise likvideerimise komitee;
- ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee;
- vabaühendused.

Politseitööga seotud asutused Euroopas:

- Euroopa Õigusalase Koostöö Üksus (Eurojust);
- Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Amet (Frontex);
- Euroopa Liidu Õiguskaitsekoolituse Amet (CEPOL);
- Euroopa Politseiamet (Europol).

Lisamaterjal

Selles osas käsitletakse enne inimõiguste tagamise praeguste mehhanismide lisateabe esitamist inimõiguste filosoofilisi algpõhjusteid ja arengut. Kõigepealt laiendatakse selle mooduli lühiülevaades sisalduva kuldreegli arutelu, kirjeldades inimõiguste arengut alates nende sünnist Euroopa valgustusajastul kuni nüüdisaegsete väljendusteni. Seejärel arutletakse inimõiguste ühe vastuolulisima teema ehk nende universaalsuse üle ning esitatakse koolitajale universaalsuse põhimõtet toetavaid andmeid ja argumente.

Teine osa on pühendatud praktilisele teabele. Selles kirjeldatakse üksikasjalikult praegusi inimõiguste tagamise mehhanisme nii Euroopa kui ka rahvusvahelisel tasandil. Samuti kirjeldatakse peamisi vabaühendusi ja politseitööga seotud asutusi Euroopas.

Kuldreegel ja inimõiguste areng

Kuldreegel esineb paljudes eri kultuurides:

- „Hoidu tegemast seda, milles süüdistame teisi.“ (Thales Mileetosest)
- „Ära tee teistele midagi sellist, mis sulle tehtuna põhjustaks valu: see on kogu kohustus.“ (hinduism)
- „Ära tee teisele inimesele seda, mida sa ise vihkad. Selles on kogu seadus – kõik muu on kommentaar.“ (judaism)
- „Tee teistele seda, mida sa tahad, et nemad sulle teeksid.“ (kristlus)
- „Keegi teist ei usu täielikult enne, kui ta soovib oma vennale seda, mida endalegi.“ (islam)
- „Ära haava teisi sellega, mis sind ennast haavaks.“ (budism)
- „Ära tee teistele seda, mida sa ei taha, et sulle tehtaks.“ (konfutsianism)
- „Tegutse ainult nende printsiipide kohaselt, mille kohta soovid, et see saaks universaalseks seaduseks.“ (Immanuel Kant)

Euroopa valgustusajastu ja inimõigused

Tuginedes Vana-Kreeka filosoofiale, uurisid Euroopa valgustusaja filosoofid inimeste absoluutset vabadust nende loomulikus olekus. Kuidas saab sel juhul mõni riiklik institutsioon õiguspäraselt nõuda, et inimesed käituksid teataval viisil? See pinge (riigi) sunni ja (inimese) vabaduse vahel tekitas Euroopa valgustusajastul peavalu paljudele mõttetarkadele. Teadlane John Locke (1632–1704): „Ilma valitsuse piirava võimuta leiaksime oma suveräänsuse kasutamise olevat ebakindla, kuna puuduvad garantiid, et teised austavad alati neid moraalipiire, mida nõuab meie seisund ratsionaalsete, sõltumatu ja seepärast suveräänsete olenditena.“ Locke uskus siiski, et on olemas ilmne viis, kuidas saame tagada oma põhihuvid. See on anda osa oma võimust üle inimestele, kellele anname konkreetselt ülesande kaitsta neid huve ja volitused tagada, et oleme kaitstud. „Volitused, mida me sellistele esindajatele anname, on õiguspärasel üksnes siis, kui esindajad tegutsevad jätkuvalt heas usus ja meie nimel.“¹ See sotsiaalse lepingu teooria annab moraalset aluse

1. Kleinig, J. (2008), „Ethics and criminal justice: an introduction“, New York, Cambridge University Press, lk 10.

nüüdisaja liberaalsele riigikorrale, sealhulgas riigi institutsioonile, millele on antud politseitöö volitused. Locke tõi ka esile selle, mis on vaja elu, vabaduse ja omandi säilitamiseks: riigi seadusandlikud, kohtu- ja täitevasutused. Hiljem täiustas Charles de Montesquieu (1689–1755) riigivõimu lahususe põhimõtet ja Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) rõhutas riikide demokraatlikku elementi. See aitas luua aluse nüüdisaegsele riigile ja inspireeris revolutsioonilist protsessi kõigepealt Ameerika Ühendriikides (1776) ja Prantsusmaal (1789) ning seejärel enamikus Euroopa riikides.

See protsess on jätkunud ka nüüdisajal. Inimõigused arenesid poliitilise eetika osana, kusjuures arutelud keskendusid riigi õiguspärasusele ja riigi võimu, sealhulgas füüsilise jõu kasutamisele üksikisiku vabaduse piiramiseks.

Sotsiaalsed liikumised võtsid üle asjaomased eetilised ja poliitilised nõuded ning ajendasid revolutsionääre kukutama absolutistlikke ja repressiivseid režiime. Edukate revolutsioonide järel lõimiti inimõigused riikide õigusesse, peamiselt põhiseadusesse. See kodifitseerimisprotsess andis eetikanõuetele ja riigipoolsele füüsilise jõu kasutamisele jõu ja õiguspärasuse.

Selle arengu selge näide on naiste õiguste eest võitlev liikumine. Alates Mary Wollstonecrafti artiklist „A vindication of the rights of women“ (1792) ja Prantsuse revolutsionääri Olympe de Gouge'i deklaratsioonist „Declaration on the rights of women and of the female citizen“ (1791) on eetilisi/poliitilisi nõudeid pidevalt lõimitud õigusesse ja tavadesse.

Teine näide on lesbide, geide, biseksuaalide ja transsooliste inimeste (LGBT) liikumised, mis on tõuganud riike võtma meetmeid haavata-vate või tõrjutud inimeste õiguste kaitsmiseks ühiskonnas, hakates käsitlema ka selliseid teemasid nagu samasooliste abielu või diskrimineerimine töö saamisel ja/või juurdepääsul eluasemele.

Eelkõige selle arengu valguses on oluline meeles pidada, et seaduse tundmisest üksi ei piisa inimõiguste rakendamiseks. Inimõiguste kestlik kasutamine eeldab asjakohast moraalset suhtumist, mis tugineb nii välistele sanktsioonidele kui ka sisemisele veendumusele.

Inimõiguste kujundamist selliseks, nagu need on praegu, on mõjutanud peale sotsiaalsete ja revolutsiooniliste liikumiste ka muud tegurid. Näiteks on rahvusvahelised inimõiguste kohtud alates 1980. aastatest andnud oma kohtuotsustes juhiseid, kuidas inimõigusi käsitlevaid õigusakte tuleks kohaldada. Kohtuotsustes on käsitletud paljusid inimõigusi: õigus elule (tundmatute isikute tehtud surmaaõhvardused), õigus kaitsesele piinamise või muu väärkohtlemise eest (vanemate vägivald laste vastu) või kogunemiste vabadus (demonstratsioonide kaitse vastudemonstratsioonide eest).

Inimõiguste probleemid kodusõdade ajal, eriti endise Jugoslaavia territooriumil, on samuti juhtinud järsult tähelepanu ohtudele, mida kujutavad endast ülemäärase riigi jõu kasutamine ja ühe rühma tsiviilrikkumised teise rühma vastu, mille puhul politsei jäi sageli lihtsalt pealtvaatajaks.

Euroopa Nõukogu oli politseitööga seotud inimõiguste mõistmise edendamise esirinnas, tehes 1990. aastatel mitmesuguseid algatusi: muu hulgas korraldades 1995. aastal seminari „Inimõigused ja politsei“ ning kehtestades programmi „Politsei ja inimõigused 1997–2000“.

Inimõiguste põlvkonnad

Inimõigused on aja jooksul kujunenud terviklikuks õiguste kogumiks, mis hõlmab mitmesuguseid valdkondi. Seda ajaloolist arengut arvesse võttes liigitatakse inimõigused sageli nn kolmeks põlvkonnaks:

- esimene põlvkond: kodaniku- ja poliitilised õigused;
- teine põlvkond: majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised õigused;
- kolmas põlvkond: solidaarsed ja kollektiivsed õigused.

Inimõiguste kolme põlvkonda aitab näitlikustada teatavate nii Euroopa kui ka rahvusvahelisel tasandil välja töötatud ja kehtestatud inimõigusi käsitlevate õigusaktide analüüsimine:

- 1950. aasta Euroopa inimõiguste konventsioon, mis on vanim ja kõige laialdasemalt tuntud inimõigustealane leping Euroopas, sisaldab ainult kodaniku- ja poliitilisi õigusi (esimene põlvkond), samal ajal kui selle noorem õde, 1961. aasta Euroopa sotsiaalharta sisaldab majanduslikke ja sotsiaalseid õigusi (teine põlvkond);
- kahe peamise ÜRO inimõigustealase lepingu puhul on see jaotus selge: kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt (esimene põlvkond) ning majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvaheline pakt (teine põlvkond);
- Euroopa Liidu põhiõiguste harta on esimene õiguslikult siduv õigusakt, mis sisaldab sõnaselgelt kõiki inimõiguste harusid – see näitab, et tegemist on suhteliselt uue õigusaktiga.

Nende kolme põlvkonna inimõiguste kogumisse on aja jooksul lõimitud teatavad põhimõtted ja kaitsemehhanismid, näiteks jagamatus põhimõte ning demokraatia, majandusliku arengu ja naiste, laste ja vähemuste õiguste kaitse vastastikune sõltuvus. Koos moodustavad need õiguste kolm põlvkonda inimõiguste üldise käsitluse.²

Universaalsus vs. kultuuriline relativism

„Osa välismaalasi ei jaga meie väärtusi, isegi mitte inimõigustega seotud väärtusi. Vaadake, kuidas nad kohtlevad naisi!” või „Olgem ausad: inimõigused pärinevad läänest, teistes kultuurides need puuduvad.”

Politsei väljaõppes tulevad sellised väited korrapäraselt jutuks. Need on seotud inimõiguste universaalsuse küsimusega, mis on olnud inimõiguste valdkonna teema, mille üle on kõige tulisemalt vaieldud.

Nendes aruteludes on olnud kasulikud järgmised tähelepanekud.

- „Nende õiguste universaalsus on väljaspool kahtlust,” kinnitasid ÜRO liikmesriigid, kes osalesid 1993. aastal toimunud teisel ÜRO inimõiguste maailmakonverentsil. See universaalsuse kinnitus tehti pärast pikki vaidlusi eelkõige läänepoolsete ja Aasia riikide valitsuste vahel. Samas dokumendis on siiski veel märgitud: „Kuigi riiklike ja piirkondlike eripärade ning erineva ajaloolise, kultuurilise ja religioosse tausta tähtsust tuleb meeles pidada, on riikide kohustus, olenemata nende poliitilistest, majanduslikest ja kultuurilistest süsteemidest, edendada ja kaitsta kõiki inimõigusi ja põhivabadusi.”

1993. aasta Viini deklaratsioon ja tegevusprogramm, punkt 5.

- Mida see tähendab? See tähendab, et universaalseid õigusi tuleb tõlgendada ja kohaldada konkreetsetes ajaloolises ja kultuurilises kontekstis. Sarnast käsitlust võib leida Euroopa tasandil. Euroopa Inimõiguste Kohus jätab Euroopa inimõiguste

2. ÜRO Peaassamblee (1993), Viini deklaratsioon ja tegevusprogramm, ÜRO dokument A/CONF.157/23, 12. juuli 1993.

Hiina Sui dünastia kaotas piinamise 6. sajandil peaaegu samadel põhjustel kui Euroopa valgustusajastul ehk üle tuhande aasta hiljem.

Hersch, J. (toim.) (1969), „Birthright of man: a selection of texts“, Pariis, UNESCO.

Akbar, aastatel 1556–1605 Indias valitsenud moslemi mogul, kehtestas oma valitsemisajal ilmalikud ideed ja religioonivabaduse. Ta toetas religioosset sallivust ja kehtestas kohustuse tagada, et „ühegi inimese religiooni ei tohiks sekkuda ja igäiks võib valida talle meeldiva religiooni“.

Sen, A. (2006), „Identity and Violence: The Illusion of Destiny“, New York, London, Norton & Company, lk 64.

konventsiooni kohaldades riikidele teatava hindamisruumi kohaldada inimõigusi vastavalt oma konkreetsele olukorrale.

- **Kuldreegel**, mis esineb ühel või teisel kujul erinevates kultuurides, annab tugeva aluse eelduseks, et teatavad põhiväärtused ja eetikaväärted on universaalsed.
- **Inimõigustega seotud väärtused esinevad erinevates kultuurides**. Sellest annavad üha rohkem tunnistust ajaloo- ja antropoloogiaalased uurimistööd. 1969. aastal avaldas UNESCO inimõiguste käsitlust kogu maailmas puudutavate dokumentide kogumiku (toim. filosoof Jeanne Hersch) „Birthright of man“.³

Inimõigustega tegelevad asutused ja mehhanismid

Vabaihendused

Inimõiguste kaitsmisel ja edendamisel on tähtis roll sellistel vabaihendustel nagu Amnesty International. Nende tegevus on aidanud märkimisväärselt suurendada teadlikkust ja teatamist inimõiguste rikkumisest ning edendanud reformiprotsesse.

Inimõiguste tagamise mehhanismid Euroopa tasandil

Euroopa Liidu Kohus (ELK)

Euroopa Liidu Kohtu staatus on oluliselt muutunud alates 2009. aastast, kui jõustus Lissaboni leping, millega muudeti Euroopa Liidu põhiõiguste harta Euroopa Liidu ja selle liikmesriikide jaoks liidu õiguse rakendamisel õiguslikult siduvaks. Euroopa Liidu Kohus, mis teeb liidu õiguse järgimist käsitlevaid kohtuotsuseid, võib nüüd ka hinnata põhiõiguste harta järgimist, kui liikmesriikide sisemised õiguskaitsevahendid on ammendatud. Euroopa Liidu Nõukogu on loonud põhiõiguste, kodanikuõiguste ja isikute vaba liikumise küsimuste tööühma, mis tegeleb muu hulgas sellise küsimusega nagu Euroopa Liidu ühinemine Euroopa inimõiguste konventsiooniga.

Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK)

Euroopa Inimõiguste Kohus, mis on vanim ja mõjukaim rahvusvaheline inimõigustega tegelev mehhanism Euroopas, teostab järelevalvet Euroopa inimõiguste konventsiooni rakendamise üle. Isikud, kes leiavad, et Euroopa inimõiguste konventsiooni osalisriik on rikkunud nende inimõigusi, võivad esitada kaebuse kohtule, mis asutati Strasbourgis 1959. aastal ja alustas täielikult toimimist 1998. aastal. Kuigi paljud taotlused on vastuvõetamatud, menetleb kohus siiski arvukalt kohtuasju. 2010. aastal võeti menetlusse 61 300 taotlust. Samal aastal võttis Euroopa Inimõiguste Kohus vastu 2607 kohtuotsust ja neist pooltes tuvastati rikkumine. Ligikaudu 200 000 taotluse menetlemine on praegu pooleli.⁴

Riigid võivad samuti esitada hagi teiste riikide vastu. Euroopa Inimõiguste Kohtu otsused on riigile siduvad ning tema kohtupraktika on tugevalt mõjutanud Euroopa õigust ja tavaid. Kohtuotsused on enim mõjutanud politseitööd puudutavat õigust ja tavaid ning üldisemalt õigusemõistmist. Kohus on andnud märkimisväärse panuse inimõiguste nüüdisaegsesse käsitusse ning tema otsused on esimene koht, mille poole pöörduda, kui soovitakse teada saada, kuidas konkreetset inimõigusi käsitlevat sätet tõlgendatakse Euroopa kontekstis. Käesolevas juhendis esitatud juhtumiuuringud on seetõttu võetud Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikast. Lisateave: www.echr.coe.int/echr/homepage_EN.

3. Hersch, J. (toim.) (1969), „Birthright of man: a selection of texts“, Pariis, UNESCO.

4. Täiendav statistiline teave on kättesaadav Euroopa Inimõiguste Kohtu veebilehel: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c=>

Kohtuasjad on aadressil: www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc.

Euroopa Nõukogu piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee (CPT)

Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsiooni alusel loodud komitee ülesanne on külastada Euroopas asuvaid kinnipidamisasutusi ning hinnata vabadusest ilmajäetud inimeste kohtlemist. Need asutused on vanglad, alaealiste kinnipidamiskeskused, politseijaoskonnad, sisserrändajate kinnipidamiskeskused, psühhiaatriaiglad ja hooldekodud. Komitee delegatsioonidel on piiramatu juurdepääs kinnipidamisasutustesse ning õigus neis vabalt ja piiranguteta ringi liikuda. Nad korraldavad vabadusest ilmajäetud inimestega vestlusi ning neil on õigus vabalt suhelda iga isikuga, kes võib anda teavet. Pärast külastust koostab komitee oma tähelepanekute kohta aruande ja esitab asutustele soovitusel eesmärgiga tugevdada kinnipeetavate kaitset piinamise ja muu väärkohtlemise eest. Tema aruanded avaldatakse asjaomase riigi nõusolekul. Komitee on andnud suure panuse teadlikkuse suurendamiseks inimõigustega seotud probleemidest kinnipidamisasutustes ning selle tulemusena on paljudes riikides läbi viidud reformid.

Lisateave, k.a aruanded: <http://www.cpt.coe.int/en/>.

Euroopa Nõukogu rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise Euroopa komisjon (ECRI)

Komisjon jälgib inimõiguste kaitse seisukohast järgmisi probleeme: rassism, diskrimineerimine etnilise päritolu, kodakondsuse, nahavärvuse, religiooni või keele tõttu, ksenofoobia, antisemitism ja sallimatus. Komisjon loodi 1993. aasta otsusega ja see koosneb sõltumatutest ekspertidest. Tema volitused hõlmavad järgmist: riikidepõhine seire, üldised poliitilised soovitusel ning kodanikuühiskonna teavitamine ja teabevahetus. Komisjon koostab aruandeid ja esitab Euroopa Nõukogu liikmesriikidele soovitusi. Komisjon on käsitlenud politseitööd seoses riigipõhise seirega ja oma üldises poliitilises soovitusel nr 11.

Lisateave: www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/default_en.asp.

Inimõiguste tagamise mehhanismid rahvusvahelisel tasandil

ÜRO inimõiguste komitee

Inimõiguste komitee on ÜRO sõltumatute ekspertide organ, mis jälgib kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti rakendamist. Komitee peamine ülesanne on analüüsida osalisriikide aruandeid, mida riigid peavad korrapäraselt esitama õiguste rakendamise kohta. Komitee käsitleb oma tähelepanekutes esile kerkinud mureküsimusi ja esitab osalisriigile soovitusel. Samuti kaalub ta individuaalseid kaebusi väidetavate riigipoolsete pakti rikkumiste kohta ja võtab vastu (mittesiduvaid) otsuseid. Sarnaselt Euroopa Inimõiguste Kohtuga Euroopas on inimõiguste komitee peamine allikas, mille kaudu saab uurida, mida ÜRO inimõigustealased sätted konkreetselt tähendavad. Lisaks konkreetsetele juhtumitele avaldab komitee ka inimõigusi käsitlevate sätete sisu tõlgendusi üldiste märkuste kujul.

Lisateave: www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/.

ÜRO Inimõiguste Nõukogu

ÜRO Inimõiguste Nõukogu on ÜRO hartal põhinev organ, mis vastutab inimõiguste edendamise ja kaitse tugevdamise eest kogu maailmas ning inimõiguste raske ja süstemaatilise rikkumise juhtumite käsitlemise eest. Nõukogu koosseisu kuuluvad 47 ÜRO liikmesriiki, mis valitakse ÜRO Peaassambleel iga kolme aasta tagant. Inimõiguste Nõukogu viib läbi üldist korrapärast läbivaatamist, millega hinnatakse iga nelja aasta tagant inimõiguste olukorda kõikides ÜRO liikmesriikides. Inimõiguste Nõukogu raames tegutsevad ka ÜRO erimenetluste esindajad (eriraportöörid, eriesindajad, sõltumatud eksperdid ja töörühmad), kelle ülesanne on jälgida ja uurida temaatilisi küsimusi või inimõiguste olukorda konkreetsetes riikides ning esitada selle kohta avalik aruanne.

Lisateave: www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/HRCIndex.aspx.

Piinamisvastane komitee

Piinamisvastane komitee on ÜRO sõltumatute ekspertide organ, mis jälgib ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni rakendamist. Tema ülesanded on sarnased Inimõiguste Nõukogu omadega. Lisaks on ta volitatud uurima riikide olukorda sügavuti, kasutades selleks oma uurimismenetlust. Komitee praktika, kaasa arvatud kohtupraktika, on oluline selle mõistmiseks, mida piinamine ja muu väärkohtlemine täpselt tähendavad.

Lisateave: www2.ohchr.org/english/bodies/cat/index.htm.

Piinamise ennetamise alamkomitee

Piinamise ennetamise alamkomitee loodi piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivse protokolliga. Tema ülesanded on sarnased piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee omadega: külastada Euroopa kinnipidamisasutusi, et hinnata vabadusest ilma jäetud inimeste kohtlemist, ning koostada aruandeid ja esitada riikidele soovitusi, kuidas parandada kaitset piinamise eest.

Riikide ennetusmehhanismid

Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivse protokolliga kohustatakse riike looma ennetusmehhanismid. See on suur lisandväärtus võrreldes piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komiteega. Nagu nimi ütleb, luuakse sellised mehhanismid riikide tasandil ja neil on sisuliselt sama ülesanne nagu piinamise ennetamise alamkomiteel. Politseitöö valdkonnas on riikide ennetusmehhanismid kõige asjakohasemad seire teostamise seisukohast.

Lisateave piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivse protokolliga kohta: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/OPCAT/Pages/OPCATIndex.aspx>.

Piinamise Ennetamise Assotsiatsioon: www.apt.ch/en/.

FRA (2010), „National Human Rights Institutions in the EU Member States: Strengthening the fundamental rights architecture in the EU I”, väljaannete talitus, kättesaadav aadressil: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/816-NHRI_en.pdf.

Rassilise diskrimineerimise likvideerimise komitee

Rassilise diskrimineerimise likvideerimise komitee on ÜRO sõltumatute ekspertide organ, mis jälgib rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimist käsitleva konventsiooni rakendamist. Tema ülesanded on sarnased Inimõiguste Nõukogu omadega.

Lisateave: www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/index.htm.

Naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee

Naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee on ÜRO sõltumatute ekspertide organ, mis jälgib naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimist käsitleva konventsiooni rakendamist. Tema ülesanded on sarnased Inimõiguste Nõukogu omadega. Ta on oma uurimismenetluse raames ka volitatud uurima riike sügavuti.

Lisateave: www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/.

Lisalugemist

ÜRO inimõiguste ülemvoliniku büroo (2002), „Human Rights and Law Enforcement: A Trainer’s Guide on Human Rights for the Police“, New York ja Genf, ÜRO, lk 25–35, kättesaadav aadressil: www.ohchr.org/Documents/Publications/training5Addzen.pdf.

Politseitööga seotud asutused Euroopas

Euroopa Politseiamet (Europol)

Europol⁵ abistab riiklike õiguskaitseasutusi ELi 28 liikmesriigis raske organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemisel, püüdes samal ajal tagada inimõiguste austamist. Europol korraldab eksperditasemel koolituskursusi politseiametnikele näiteks sellistel teemadel nagu inimkaubandus, küberkuritegevus ja laste seksuaalne ärakasutamine interneti teel. Kõigil neil teemadel on oluline inimõiguste mõõde. Europoli põhiülesanne on kehtestada uurimistegevuse standardeid ja edendada riiklike õiguskaitseasutuste operatiivkoostööd.

Euroopa Liidu Õiguskaitsekoolituse Amet (CEPOL)

CEPOLi⁶ eesmärk on soodustada piiriülest koostööd kuritegevusevastase võitluse, avaliku julgeoleku ja avaliku korra valdkonnas, koondades kõikide Euroopa politseijõudude vanemametnikud üheks võrgustikuks, korraldades koolitusüritusi ning kasutades oma uurimistulemusi. CEPOL on ELi asutus, mis on volitatud töötama konkreetselt politsei väljaõppe valdkonnas. 2011. aasta tööprogrammis⁷ viidatakse koolitustegevuse põhivaldkondadena eetikakoolitusele, Stockholmi programmile⁸ ning ELi viie aasta suunistele liikmesriikidele justiits- ja siseküsimustes. CEPOL töötab välja ühise õppekava, mis on ELi liikmesriikidele soovituslik. Hetkel arendab ta edasi inimkaubandust, koduvägivalda ja eetikat käsitlevat õppekava.

Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Amet (Frontex)

Frontex⁹ on ELi spetsiaalne sõltumatu asutus, mille ülesanne on kordineerida liikmesriikide operatiivkoostööd piirijulgeoleku valdkonnas. Frontex täiendab ELi liikmesriikide riiklike piirihaldussüsteeme ning kordineerib ELi liikmesriikide ja teiste partnerite ühisoperatsioone, et tugevdada välispiiri julgeolekut. Frontex kavandab need ühisoperatsioonid kogutud luureandmete põhjal tehtud riskianalüüsi alusel. Sarnaselt CEPOLiga on Frontex oma volituste kohaselt kohustatud kehtestama piirivalveametnike jaoks ühise õppekava ja ühised koolitusstandardid. Frontex teeb uurimistööd piiriga seotud

5. Lisateave Europoli kohta: www.europol.europa.eu/.

6. Euroopa Liidu Nõukogu (2005), nõukogu 20. septembri 2005. aasta otsus 2005/681/JSK, millega luuakse Euroopa Politseikolledž (CEPOL) ja tunnistatakse kehtetuks otsus 2000/820/JSK (ELT 2005, L 256).

7. Lisateave CEPOLi kohta: www.cepol.europa.eu/.

8. Euroopa Ülemkogu (2010), „Stockholmi programm – avatud ja turvaline Euroopa kodanike teenistuses ja nende kaitsel“ (ELT 2010, C 115).

9. Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 1168/2011, 25. oktoober 2011, millega muudetakse määrust (EÜ) nr 2007/2004 Euroopa Liidu liikmesriikide välispiiril tehtava operatiivkoostöö juhtimise Euroopa agentuuri asutamise kohta (ELT 2004, L 349). Lisateave Frontexi kohta: www.frontex.europa.eu/.

tehnilistel ja mittetehnilistel (nagu eetika) teemadel. Frontexil on ka üha suurenev roll nii vabatahtliku kui ka sunniviisilise tagasisaatmise ühisoperatsioonide koordineerimisel.

Euroopa Liidu Õigusalase Koostöö Üksus (Eurojust)

Euroopa Liidu õigusalase koostöö organi Eurojusti¹⁰ eesmärk on aidata tagada turvalisust vabaduse, õigluse ja julgeoleku valdkonnas, eriti seoses piiriülese ja organiseeritud kuritegevusega. Eurojust korraldab kohtunike koolitust.

Lisalugemist

Taani Inimõiguste Instituut, „Are human rights universal?“, veebiartikkel, kättesaadav aadressil: www.humanrights.dk/human+rights/history+and+documents/are+human+rights+universal-c7-.

European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy Graz (2013), „Introduction to the system of human rights“ kogumikus (toim. Bendek, W.) *Understanding Human Rights – Manual on Human Rights Education*, 3. väljaanne, lk 29–36, kättesaadav aadressil: www.etc-graz.at/typo3/index.php?id=818.

ÜRO inimõiguste ülemvoliniku büroo (OHCHR) (1997), „Human Rights and Law Enforcement: A Trainer’s Guide on Human Rights for the Police“, *Professional training series*, nr 5, New York ja Genf, ÜRO, lk 13–28, sh näidisslaidid, kättesaadav aadressil: www.ohchr.org/Documents/Publications/trainings5Addzen.pdf.

Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni (OSCE) demokraatlike institutsioonide ja inimõiguste büroo (ODIHR) (2012), „Guidelines on Human Rights Education for Law Enforcement Officials“, Varssavi, OSCE/ODIHR, kättesaadav aadressil: www.osce.org/odihr/93968.

10. Lisateave Eurojusti kohta: www.eurojust.europa.eu/.

MOODUL 2. POLITSEITÖÖ INIMÕIGUSTE VAATENURGAST

Sissejuhatus	47
Tegevuse kirjelduse 2. versioon. Praktilised näited	50
1. jaotusmaterjal. Politsei ja inimõiguste arutelu	51
2. jaotusmaterjal. Praktilised inimõiguste näited	52
Lühiülevaated	53
1. Põhimõisted	53
2. Jaotusmaterjalid. Küsimused ja vastused	53
a. 1. jaotusmaterjal. Küsimused ja vastused	54
b. 2. jaotusmaterjal. Küsimused ja vastused	59
Lisamaterjal	61
Laiendatud tegevused.....	65
1. laiendatud tegevus. Individuaalsed vestlused Rootsi politseiakadeemias	65
2. laiendatud tegevus. Saksa politseiametnike inimõigustealane koolitus natsikuritegude ajaloolistes toimumiskohtades. Politseitöö praegu ja minevikus	67

Politseitöö inimõiguste vaatenurgast

Sissejuhatus

Politseiametnikud peavad inimõigusi liiga sageli pigem oma töö takistuseks kui aluseks. Selline negatiivne hoiak võib esile kerkida ka koolituskursuse alguses. Seda hoiakut võib muuta arutelu, mille käigus rõhutatakse inimõiguste austamisel ja kaitsmisel põhineva politsei topeltrolli tähtsust: topeltkohustus hoiduda inimõigustesse põhjendamatult sekkuvast tegevusest ning võtta nende õiguste kaitsmiseks kõik vajalikud ja asjakohased meetmed.

Politseid on viimastel aastakümnetel üha rohkem hakatud pidama teenuseosutajaks, mitte jõuks. See seisukoht põhineb õigusriigi põhimõttel rajaneva demokraatliku riigi avaramal ideel ja tuleneb inimõiguste vaatenurgast. Selline väljavaade toetab politseitöö traditsioonilisi eesmärke, nagu avaliku korra tagamine ja võitlus kuritegevuse vastu.

Demokraatlikus ühiskonnas on inimõigustel põhineva politseitöö kesksed elemendid järgmised: politsei eriline roll tema jõu kasutamise monopoli tõttu, professionaalsus, range õiguspärasuse nõue, sisemine ja väline aruandekohustus, läbipaistvus ja usaldusel põhinev suhe üldsusega.

Tegevus. Politseitöö inimõiguste vaatenurgast

Siht

Politseiametnikud tajuvad sageli inimõigusi oma töö takistusena, mitte alusena. Sellise vastuseisu ületamiseks on soovitatav varakult koolitusmooduli alguses selgitada politseitöö rolli ja eesmärgi ning politsei kui inimõigusi austava ja kaitsva institutsiooni rolli.

Eesmärgid

Teadmised:

- mõista politsei rolli seoses põhiõigustega demokraatlikus ühiskonnas;
- mõista riigi kohustusi seoses inimõigustega.

Hoiakud:

- aktsepteerida, et inimõigused on politseitöö alus ja põhieesmärk, mitte piirang;
- tunnistada inimõigusi igapäevase politseitöö loomuliku osana.

Oskused:

- õppida tuvastama inimõiguste kaitsmise ja austamise asjakohaseid etappe politseitöös.

Nõuded:

- aeg: 30–45 minutit;
- materjalid:
 - 1. jaotusmaterjal 1. tegevusversiooni kohta ja/või 2. jaotusmaterjal 2. tegevusversiooni kohta koos aruteluküsimustega;
 - pabertahvel küsimuste kirjutamiseks;
 - valikuline: PowerPointi esitlus ja projektor;
- ruum: seminariruum ja kaks tööruhma ruumi;
- rühma suurus: kuni 20–25 inimest.

Tegevuse kirjelduse 1. versioon. Politsei ja inimõiguste arutelu¹

- 1 Jagage laiali 1. jaotusmaterjal aruteluküsimustega / kirjutage üks või mitu küsimust pabertahvlile.
- 2 Paluge osavõtjatel kulutada iseseisvalt küsimus(te)le vastamiseks umbes 5 minutit.
- 3 Paluge osavõtjatel moodustada 3–4 inimesest koosnevad arutelurühmad, et võrrelda ja arutada nende vastuseid umbes 10 minuti jooksul. Veenduge, et rühmad:
 - on saanud ülesandest hästi aru;
 - nimetavad esindaja, kes tutvustab tulemusi kõikidele osavõtjatele.
- 4 Vastake kõikidele rühmatöös esile kerivatele küsimustele.
- 5 Laske rühmadel tutvustada oma tööd kõikidele osavõtjatele (umbes 5 minutit rühma kohta).
- 6 Korraldage üldine arutelu, käsitledes tulemusi ja seda, mida on õpitud (umbes 20–30 minutit).
- 7 Tehke pabertahvil kokkuvõtte põhipunktidest ja esitage sihipärast teavet, tuginedes vajaduse korral lühiülevaadetele.

1. See tegevus on kohandatud väljaandest Suntinger, W. (2005), *Menschenrechte und Polizei, Handbuch für TrainerInnen*, Viin, Bundesministerium für Inneres, lk 110.

Tegevuse kirjelduse 2. versioon. Praktilised näited

- 1 Tutvustage tegevuse sihti ja eesmäärke.
- 2 Jaotage laiali 2. jaotusmaterjali 1. küsimus ühele poolele klassist ja 2. jaotusmaterjali 2. küsimus teisele poolele klassist.
- 3 Paluge osavõtjatel töötada iseseisvalt oma küsimustega umbes 5–10 minutit.
- 4 Jaotage osavõtjad väikestesse 4–5 inimesest koosnevatesse arutelurühmadesse ja paluge neil teha koostööd, et leida kolm asjakohast näidet seoses 1. ja 2. küsimusega (umbes 15 minutit). Veenduge, et rühmad:
 - on saanud ülesandest hästi aru;
 - nimetavad esindaja, kes tutvustab tulemusi kõikidele osavõtjatele.
- 5 Andke nõu, kui rühmatöö ajal tekib küsimus, kuidas seda ülesannet peaks lahendama.
- 6 Laske rühmadel tutvustada oma näiteid kõikidele osavõtjatele.
- 7 Korraldage tulemuste üldine arutelu, käsitledes seda, mida on õpitud.
- 8 Võtke kokku põhipunktid ja vajaduse korral esitage teavet selle kohta, miks inimõigusi saab tajuda kas politseitöö takistuse või alusena, tuginedes vajadusel lühiülevaadetes esitatud teabele. Juhtige tähelepanu võimalikele tagajärgedele, kui inimõigusi peetakse kas politseitöö takistuseks või aluseks. Kasulik võib olla käsitleda takistuse ja aluse vahelist pinget.

1. jaotusmaterjal. **Politsei ja inimõiguste arutelu**

Aruteluküsimused

1. Kas mõrv on inimõiguste rikkumine?
2. Millistel organisatsioonidel/asutustel on ülesanne kaitsta inimõigusi?
3. Milline on politsei roll seoses inimõigustega?
4. „Inimõiguste ja politseitöö vahel puudub konflikt. Politseitöö tähendab inimõiguste kaitsmist.“ Kas olete selle väitega nõus? Miks? Miks mitte?

2. jaotusmaterjal. **Praktilised inimõiguste näited**

Aruteluküsimused

1. Leidke praktilisi näiteid (oma igapäevatööst saadud kogemuste alusel), kus näete inimõigusi oma töö takistusena.

2. Leidke praktilisi näiteid (oma igapäevatööst saadud kogemuste alusel), kus inimõigused on Teie tööle kasulikud ja/või on selle aluseks.

Lühiülevaated

Nendes lühiülevaadetes esitatakse teavet, mida saab kasutada selle mooduli tegevuste ja arutelude juhtimiseks. Need on struktureeritud järgmiselt.

1. Põhimõisted

2. Jaotusmaterjalid. Küsimused ja vastused

- a. 1. jaotusmaterjal. **Küsimused ja vastused.**
- b. 2. jaotusmaterjal. **Küsimused ja vastused.**

1. Põhimõisted

Moodul 2 tugineb moodulite 1 ja 3 põhiteemadele, nimelt riigi kohustusele austada ja kaitsta inimõigusi. Moodulis 2 esitatakse täiendavat teavet nende kohustuste kohta, tutvustades täpsemalt inimõigusi ja politseitööd.

Meeldetuletusena kordame siin politsei kohustusi:

Austamiskohustus: riik peab hoiduma ebaseaduslike ja ebaproportsionaalsete meetmete võtmisest. Põhjendamatu sekkumine inimõigustesse tähendab inimõiguste rikkumist.

Kaitsmiskohustus: riik on kohustatud võtma inimõiguste kaitsmiseks haldus-, seadusandlikke ja/või õiguslikke meetmeid, et tagada inimeste võimalus kasutada oma õigusi. Asjakohaste meetmete võtmata jätmine tähendab inimõiguste rikkumist.

Lisateave austamis- ja kaitsmiskohustuse kohta on esitatud moodulites 1 ja 3.

2. Jaotusmaterjalid. Küsimused ja vastused

Nendele jaotusmaterjali küsimustele puudub üks ja ainus õige vastus, sest inimõigusi ja politseitööd käsitletakse mitmesugustest vaatenurkadest ja erinevates koolkondades. Lühiülevaadete eesmärk on algatada arutelu ning anda juhiseid, kuidas neile küsimustele läheneda. Neis ei anta vastuste ammendavat loetelu.

Koolitusnõuanne: osavõtjatele meeldetuletamine, et inimõigusi kohaldatakse erinevalt üksikisikute ja riigi suhtes

Inimõigused kohustavad riike austama ja kaitsma inimeste inimõigusi. Erasisiku seisukohast rõhutavad inimõigused riigi ülesannet kaitsta ja austada iga üksikisiku õigusi ning annavad juhiseid, kuidas inimesed peaksid üksteist kohtlema.

Seepärast võivad inimõiguste rikkumised rangelt õiguslikust vaatenurgast lähtudes tuleneda ainult riigi tegevusest või tegevusetusest üksikisikute suhtes. Ühe inimese tegevus teise vastu, näiteks mõrv, on seaduse, mitte inimõiguste rikkumine. Seetõttu on riigi tegevusel või tegevusetusel, mille tulemuseks on mõrv, teistsugused tagajärjed inimõiguste seisukohalt kui siis, kui sama mõrva paneb toime eraisik.

a. 1. jaotusmaterjal. Küsimused ja vastused

1. küsimus. Kas mõrv on inimõiguste rikkumine?

See aitab selgitada riigi kohustuste ja seega politsei rolli põhiküsimust seoses inimõigustega. Seda küsimust arutades võivad esile kerkida mitmesugused tähelepanekud.

- Riigiametnik, kes sooritab mõrva, rikub ka inimõigusi, kuna ta ei austanud riigi kohustust austada õigust elule. Kui riigiametnik, näiteks politseiametnik, kasutab jõudu ja see põhjustab surma, on riik kohustatud viima selle asjaolude kohta läbi erapooletu ja sõltumatu uurimise.
- Euroopa Inimõiguste Kohus on paljudel juhtudel leidnud, et riigiametnik kasutas liigset jõudu ja rikkus inimõigusi.
- Kui jõudu kasutatakse aga enesekaitseks ning see on asjakohane ja kooskõlas vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõttega, siis ei ole selle jõu kasutamisega põhjustatud surm inimõiguste rikkumine (lisateabe saamiseks vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtte kohta vt moodul 3).
- Kui riik ei võta asjakohaseid samme, et vältida sellise isiku mõrva, kelle elu ähvardab teine inimene, siis tähendab riigi tegevus/tegevusetus, et riik rikkus oma kohustust kaitsta õigust elule.
- Mõrva sooritav eraisik paneb toime kuriteo. Ta ei riku inimõigust.

2. küsimus. Millistel organisatsioonidel/asutustel on ülesanne kaitsta inimõigusi?

Riikide, Euroopa ja rahvusvahelisel tasandil on palju organisatsioone ja asutusi, kellel on ülesanne kaitsta inimõigusi. Nende seas on ka politseiga seotud asutusi.

Riikide tasand:

- politsei;
- kohtud, sealhulgas konstitutsioonikohtud;
- ombudsmanid või riikide inimõiguste komisjonid või instituudid;
- parlament, sealhulgas parlamendi organid, millele on konkreetset antud ülesanne jälgida inimõiguste järgimist;
- riikide võrdsuse ja mittediskrimineerimise tagamise asutused;
- vabaühendused.

Euroopa tasand:

- Euroopa Liidu Kohus (ELK);
- Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK);
- Euroopa Nõukogu piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee (CPT);
- rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise Euroopa komisjon (ECRI);
- vabaühendused.

Euroopa politseiga seotud asutused:

- Euroopa Õigusosalase Koostöö Üksus (Eurojust);
- Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Amet (Frontex);
- Euroopa Liidu Õiguskaitsekoolituse Amet (CEPOL);
- Euroopa Politseiamet (Europol).

Rahvusvaheline tasand:

- ÜRO Inimõiguste Nõukogu;
- ÜRO inimõiguste komitee;
- ÜRO piinamisvastane komitee;
- ÜRO rassilise diskrimineerimise likvideerimise komitee;
- ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee;
- vabaühendused.

3. küsimus. Milline on politsei roll seoses inimõigustega?**Euroopa politseieetika koodeks, ministrite komitee soovitus Rec(2001)10****Preambul**

[---] veendunud, et üldsuse usaldus politsei vastu on tihedalt seotud politsei suhtumise ja käitumisega üldsuse suhtes, eelkõige sellega, kas nad austavad inimväärikust ning põhiõigusi ja -vabadusi [---]

Politseiametnikud kui riigiametnikud

Politseiametnikel on demokraatlikus ühiskonnas eriseisund, kuna riik annab neile õiguse kasutada vajaduse korral jõudu. Inimõigused seavad politsei tegevusele ja jõu kasutamisele olulised piirangud, pannes neile range kohustuse järgida õiguspärasuse, proportsionaalsuse ja vajalikkuse põhimõtet. Need piirangud aitavad tagada, et politsei austab oma tegevuses inimõigusi ja püüab kasutada oma eesmärgi saavutamiseks kõige vähem riivavaid vahendeid.

Politseiametnikud ei pea mitte üksnes austama inimõigusi, vaid neid ka aktiivselt kaitsma, näiteks vahistades kahtlusel, et kaitsta teise isiku õigusi. Just selle politsei kaitsmiskohustuse tõttu on inimõigused politseitöö alus.

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 28

Igal inimesel on õigus sotsiaalsele ja rahvusvahelisele korraldusele, kus käesolevas deklaratsioonis toodud õigusi ja vabadusi on võimalik täies ulatuses rakendada.

Politseil on keskne roll inimõiguste rakendamiseks vajalike tingimuste tagamisel. See hõlmab avaliku korra, õiguskaitse, kuritegude ennetamise ja avastamise ning üldsuse abistamise ja teenimise tagamist.

Politseiametnikud kui õiguskaitstjad

Politseile on riigiametnikena antud õigus kasutada vajaduse korral jõudu, et jõustada seadusi ning ennetada ja avastada kuritegusid ja võidelda kuritegevuse vastu. Politseiametnike kui õiguskaitstjate jaoks ei ole ükski seadus kõrgem kui inimõigused. Väljakujunenud õiguspõhimõtte kohaselt tuleks kõiki seadusi tõlgendada ja rakendada viisil, mis on rangelt kooskõlas inimõiguste normidega. Kui

politsei ennetab või avastab kuritegusid, kaitseb ta sellega inimõigusi, nagu õigust omandile, elule, füüsilisele ja vaimsele puutumatu- sele, isikuvabadusele ja turvalisusele.

Politseiametnikud kui teenuseosutajad

Politseid käsitati varem eelkõige kui jõudu ja riigi kontrolliva- hendit. See vaatenurk on edasi arenenud ja politseid käsitatakse nüüd pigem riigiametnikena, kes osutavad kogukonnale teenust. Teenuseosutajana politseiametnikud mitte üksnes ei austa inimeste inimõigusi, avastades kuritegusid ja võideldes nende vastu, vaid keskenduvad ka kuritegevuse ja inimõiguste rikkumise ennetami- sele. Sellised riigiasutused nagu politsei teevad kuritegude ja avaliku korra probleemide tuvastamiseks ja lahendamiseks koostööd mitte- riiklike üksustega, näiteks kogukondadega. Seepärast kaasavad riigiametnikud, nagu politsei, üldsuse paremaks teenimiseks kogu- konnad. Selline politseitöö käsitlus toob kaasa suurema keskendu- mise kuritegevuse ennetamisele võrreldes kuritegude avastamise ja nende vastu võitlemisega, aga ka kuritegevuse algpõhjuste kõrval- damise jõupingutustele.

Politseiametnike kui teenuseosutajate seisundit on selgelt käsitletud ka rahvusvahelistes inimõigusi käsitlevates dokumentides: Euroopa Nõukogu deklaratsioonis politsei kohta (1979), Euroopa politsei eetika koodexis (2001) ja ÜRO õiguskaitsetöötajate tegevusju- hendis (1979). Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni (OSCE) demokraatliku politseitöö Euroopa juhendis (2006), OSCE politsei ja üldsuse partnerluste loomise hea tava juhendis (2008) ning OSCE politsei ning romade ja sintide vahelise usalduse ja mõistmise loomise hea tava juhendis (2010)² esitatakse üksikasjalikud juhised asjakohaste reformide rakendamise kohta.

4. küsimus. Inimõiguste ja politseitöö vahel puudub konflikt. Politseitöö tähendab inimõiguste kaitsmist. Kas olete selle väitega nõus? Miks? Miks mitte?

Üldsuse seas on levinud erinevad arvamused politseitöö ja inimõi- guste vahelise suhte kohta. Osa inimesi tajub politseid inimõiguste kaitsjana, kuid teised võivad näha politseid võimaliku ohuna neile õigustele.

Inimõigusi võivad rikkuda nii üldsus kui ka politsei, näiteks kasutades liigset jõudu. Politseitöö positiivne mõju inimõigustele on inimeste teadvuses ebaselgem. Seepärast võivad sellele küsimusele vastates esile kerkida väga erinevad aruteluteemad.

Politseitöö ja inimõigused – konflikt puudub: „Inimõigused on polit- seitöö eesmärk.“

- Politsei annab põhimõttelise panuse inimõiguste kaitsmisse: inimõigused on politseitöö alus ja eesmärk.
- Kestva ühiskondliku rahu saab saavutada ainult siis, kui austatakse ja kaitstakse inimõigusi – see on kõikide huvides. Politsei on ühiskondliku rahu säilitamise peamine element. Politseiametnikud aitavad kuritegusid avastades ja ennetades kaitsta inimõigusi ja tagada nende austamise.
- Inimõigused toetavad tõhusat politseitööd, nähes ette sellised ranged põhimõtted nagu õiguspärasus, vajalikkus ja proportsio- naalsus. Need põhimõtted loovad usalduse riigi suhtes ja tugev- davad õigusriigi põhimõtet.

2. OSCE (2010), *Guidebook Police and Roma and Sinti: Good Practices in Building Trust and Understanding*, kättesaadav aadressil: <http://www.osce.org/odihr/67843?download=true>.

- Inimõigustel põhinev politseitöö aitab edendada edukat õigusemõistmist, tagades inimõiguse suurema austamise, kui politsei kogub tõendeid, mida seejärel kasutatakse kohtumenetlustes. Inimõiguste austamine aitab tagada, et tõendeid ei peeta teenistuskohustuste rikkumise tõttu vastuvõetamatuks (vt moodul 4).

Politseitöö ja inimõigused on vastuolus: „Inimõigused on lihtsalt takistuseks politseitööle.“

- Inimõigused põhinevad inimväärikusel ja igal inimesel on neile õigus. Kurjategija inimõigused võivad olla teatud määral piiratud, kuna kinnipidamine piirab tavaliselt mitte üksnes õigust isikuvabadusele, vaid külastusaja ja telefoni kasutamise piirangute või üldiste kinnipidamiseeskirjade kohaldamise kaudu ka õigust perekonnale ja eraelule. Kurjategija õiguste täielik eitamine kahjustaks siiski inimõiguste alusideed, mis kaitseb kõikides olukordades vähemalt inimlikkust ja väärikust.
- Inimõiguste käsitlemine lihtsalt politseitöö takistusena näitab vähest arusaamist sellest, milline on inimõiguste kasulik mõju õiglase, rahumeelse ja kaasava ühiskonna, üksikisikute ja politsei jaoks. Inimõiguste negatiivse tajumise ilmnemisel veenduge, et korraldate põhjaliku arutelu nii inimõiguste funktsiooni kui ka politsei rolli üle inimõiguste kaitsmisel.
- Rasketel juhtudel, näiteks kui tegemist on lapse väärkohtlemisega, võib mõnedel osavõtjatel olla raske mõista, miks väidetavat väärkohtlejat tuleks kohelda austuse ja väärikusega, ning see võib koolituskursusel esile kerkida. Sellised emotsionaalsed argumendid on koolitaja jaoks eriline väljakutse. Enne intellektuaalsel tasandil reageerimist argumentide esitamisega peaks koolitaja kõigepealt selgelt käsitlema emotsionaalset aspekti ehk käesoleval juhul tunnistama probleeme nende isikute väärikal kohtlemisel, kes on toime pannud kohutavaid tegusid. Seejärel võib ta esitada ja arutada eespool nimetatud põhjargumende. Koolitaja peaks kindlasti rõhutama sõnumit, et inimõigusi ei tohi anda valikuliselt: inimõigused on jagamatud ja võõrandamatud. Seejärel võib arutleda õigusrikkujate õiguste üle, tuginedes küsimusele „Miks neil on üldse õigusi ja kuidas need on piiratud?“.

Soovitav on juhtida arutelu selliste teemade suunas nagu üldine heidutus (riigi kuritegude ennetamise kohustus kogu ühiskonna suhtes) ja konkreetne heidutus (riigi kohustus, mis keskendub üksikule õigusrikkujale: kuidas vältida õigusrikkumiste kordamist). Enamik tõendeid näitab, et ulatuslik karistamine ei hoi ära rohkem kuritegusid ega vähenda õigusrikkuja retsidiivsust.³

Muud asjaomased tähtsad küsimused puudutavad politsei kaalutusruumi ja politsei suutlikkust luua usaldust ning teha koostööd üldsusega.

Politsei kaalutusruum

Politseitöö muudavad keerukaks vastuoluliste huvide tasakaalustamine ja asjakohaste meetmete võtmine, et täita nii asutamise kui ka kaitsmise kohustus. Politsei sekkumine kahtlusaluse inimõigustesse peab olema võimalikult piiratud kooskõlas vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõttega. Samal ajal peab politsei siiski tagama ohustatud isiku töhuse kaitse. Selline tasakaalustamine tekitab politseiametnikele nende töös emotsionaalselt stressirohke ja pingelise olukorra.

3. Vt nt Heinz, W. väitekirj (Constance'i ülikool, Saksamaa) alaealiste kohta; Dünkel, F. (Greifswaldi ülikool, Saksamaa); Jehle/Heinz/Sutterer (2003), *Legalbewahrung nach strafrechtlichen Sanktionen*, Bundesministerium der Justiz, Berliin.

Inimõigustel põhineval politseitööl on mitmesugused ühised tunnused muude käsitlustega, näiteks demokraatliku politseitööga, mida kirjeldatakse OSCE demokraatliku politseitöö juhendis.⁴

Paljude jaoks on politseiametnikud kõige nähtavamad riigi esindajad ja need, kellega kodanikud kõige tõenäolisemalt kokku puutuvad. Seepärast esindavad nad riigi tegevust.⁵ Politseiametnikud võivad seega mõjutada kodanike üldist arvamust riigi kohta ja riigi kui terviku tajumist, sest nende meetmed suurendavad või vähendavad üldsuse toetust, mis on vajalik elujõulise demokraatia säilitamiseks.⁶

Kuigi seadused loovad raamistiku ja näevad ette politseitöö juhised, on politseil siiski teatav operatiivne sõltumatus ja kaalutusruum. Seadused ei saa kunagi reguleerida iga üksikut olukorda, millega politseiametnik võib kokku puutuda, näiteks seda, millist autot kontrollida või kuidas reageerida ebaviisakale või provotseerivale käitumisele. Kaalutusruum võimaldab politseiametnikul kohandada oma reageerimist igas konkreetses olukorras, võttes arvesse kõiki selle juhtumi puhul olulisi tegureid. See kaalutusruum nõuab aga ka politseiametnikult sobivat hoiakut ja tugevat vastutustunnet.

Kaalutusruumi asjakohane kasutamine on väga raske, kuna politsei peab sageli tegutsema keerulises, ebaselges ja emotsionaalselt stressirohkes olukorras, näiteks vaidluste või vägivaldaaktide tingimustes. Politsei kutsutakse kohale, kui miski on läinud valesti või kui on probleem. Politsei peab tegema otsuse kohapeal, ühe hetke, sageli sekundite jooksul ja ilma ettevalmistuseta. Politseijuhid ja kohtunikud seevastu analüüsivad ja uurivad politsei tegevust tagantjärele, teades tulemust ja omades piisavalt aega olukorra analüüsimiseks. Need kaks vaatnurka on paratamatult erinevad ja need, kes hiljem sündmusi analüüsivad, ei saa kunagi täielikult tajuda olukorda selle reaalajas.⁷

Just politsei kaalutusruumi täpsustamisel, eelkõige stressirohketes olukordades, muutuvad eetika ja inimõiguste põhimõtted eriti oluliseks ja seda mitte teadmiste, vaid sissejuurdunud hoiakuna. Inimõiguste vaatenurgast on kõige olulisemad põhimõtted võrdne kohtlemine ja proportsionaalsus, sealhulgas vähem riivavate meetmete kaalumise või peatumise, kui politsei tegevuse põhjustatav kahju kaaluks selgelt üles selle kasu.

Usaldus ja partnerlus üldsusega on politseitöö keskse tähtsusega

Politsei on asutus, mis peaks toetama isikliku ja avaliku turvalisuse tajumist. Politsei peab suhtuma üldsuse eaturvalisuse tundesse tõsiselt ja võtma eesmärgiks kõrvaldada selle algpõhjused, vastates erinevatele vajadustele ja huvidele ning hallates hirme. Politsei peab looma kogukondadega usaldusliku suhte – see on tähtis ülesanne, mis mõjutab seda, kuidas nad elanikega suhtlevad. Kujutage näiteks ette politsei kohalolekut avalikus ruumis. See kohalolek võib tekitada üldsuses turvalisuse ja kaitstuse tunde, kuid võib ka esile kutsuda hirmu ja eaturvalisuse õhkkonna – „miski peab olema valesti, me oleme ohus“ –, eriti kui politsei on täisrelvastuses. Kuna politsei esindab riiki kõige nähtavamal moel, on usaldus politsei vastu samaväärne usaldusega riigi vastu. Ilma selle usalduseta ei soovi inimesed kuritegudest teatada ega anda politseile teavet, mis on vajalik tõhusaks tegutsemiseks. Ühiskonnas tõrjutud inimesi iseloomustab sageli usalduse puudumine.

4. OSCE (2008), *Guidebook on Democratic Policing*.

5. *Ibid.*, lk 43.

6. Taani inimõiguste instituut (1999), *Police and human rights, manual for police training*, lk 12, kättesaadav aadressil: <http://www.humanrights.dk/files/pdf/Engelsk/International/macedonia.pdf>.

7. Bourdieu, P. (1990), *The Logic of Practice*, Stanford, Stanford University Press, lk 81–82.

b. 2. jaotusmaterjal. Küsimused ja vastused

2. jaotusmaterjali vastused põhinevad osavõtjate kogemustel ja seepärast ei ole võimalik ette anda konkreetseid vastuseid. Selle asemel on antud teatavad teemad, mis võivad ajendada osavõtjaid esitama näiteid ja/või aidata koolitajal juhtida üldisi arutelusid.

Koolitusnõuanne: osavõtjate julgustamine, et nad esitaksid konkreetseid ja elulisi näiteid

Üldiste väidete esitamise asemel tegelike kogemuste kasutamine näidete esitamiseks võib kutsuda esile viljakamaid arutelusid ning aidata osavõtjatel suhtestuda koolitustegevuse eesmärkidega ja neid sügavuti mõista.

1. küsimus. Leidke praktilisi näiteid (oma igapäevatööst saadud kogemuste alusel), kus olete näinud inimõigusi oma töö takistusena.

- Näidisvastus: „Viibisin protestiüritusel, mis muutus vägivaldseks. Pidime hoidma oma positsiooni ega tohtinud asuda taga ajama inimesi, kes viskasid meid pudelitega, solvasid meid või süülitasid meie peale.“

Järgmised olukorraviited võivad aidata esitada näiteid:

- enne vahistamist, selle ajal või pärast seda;
- tegevus demonstratsiooni ajal;
- kahtlusaluse ülekuulamine;
- kuriteo peatamine või ennetamine.

„Vastavalt nende (politseiametnike) arusaamale on võimu tasakaalukese nihkunud riigilt teatavatele ühiskonnakihtidele, nagu organiseeritud kuritegevuse võrgustike liikmetele ja terroristlikele rühmitustele, kes on teadlikud oma õigustest ja püüavad süsteemi oma kasuks kuritarvitada (nt kohtuistungite edasilükkamine, kaebuste esitamine, kõrgematele kohtutele apellatsioonide esitamine jmt). Sellest vaatenurgast nähakse inimõigusi takistusena tõhusale politseitööle. Lisaks tunneb politsei, et sellistele ühiskonnakihtidele antakse rohkem tegutsemisvabadust kui politseile. Seega tuntakse, et on kujunenud võimatu olukord, kus nõrkade üksikisikute kaitseks loodud inimõiguste süsteem tegelikult nõrgendab riiki, põhjustades tajutava vastuolu ühest küljest turvalisuse ja teisest küljest inimõiguste vahel.“

Osse, A. (2006), *Understanding policing, a resource for human rights activists*, kättesaadav aadressil: https://www.amnesty.nl/content/uploads/2017/01/book_1_o.pdf?x54649.

2. küsimus. Leidke praktilisi näiteid (oma igapäevatööst saadud kogemuste alusel), kus inimõigused tulid Teie tööle kasuks ja/või olid selle aluseks.

- Näidisvastus: „Pidin kord sekkuma abikaasadevahelisse vägivaldsesse kaklusesse. Kasutasin väheneva sekkumise tehnikat, mis aitas olukorra maha rahustada.“

Järgmised olukorraviited võivad aidata esitada näiteid:

- vahistamise või kinnipidamise põhjendamise või põhjuste selgitamine;
- kohtusse ilmumine;
- kuriteo peatamine või ennetamine;
- otsustamine, kas või kuidas olukorda sekkuda.

„Selle aruande keskne väide on, et politseitöö peamine eesmärk peaks olema [---] kõikide inimeste inimõiguste kaitsmine ja tõestamine. Meie konsultatsioonidest ilmnes selge nõusolek kõikides Põhja-Iirimaa kogukondades sellega, et inimesed soovivad, et politsei kaitseks nende inimõigusi teiste inimeste poolse rikkumise eest ja austaks nende inimõigusi selle ülesande täitmisel.“

Independent Commission on Policing for Northern Ireland (1999), *A new beginning: policing in Northern Ireland*, lk 18.

„Meie tegevuse eesmärk on kaitsta ja austada inimõigusi ning tekitada seega kõikides inimestes võimalikult suur kindlustunne oma vabaduse ja turvalisuse suhtes.“

Austria politsei (2009), *Guiding Principles of a human rights based understanding of police*, 1. põhimõte.

Lisamaterjal

Politsei roll demokraatlikus ühiskonnas: jõust kuni teenuseosutajani

„Demokraatliku politseitöö suunas tehakse edusamme siis, kui toimub nihe kontrollipõhiselt käsitluselt rohkem teenusele suunatud käsitlusele, kus õiguskaitse on endiselt keskendunud eeskätt proaktiivsele kuritegevuse ennetamisele.“

OSCE (2008), *Guidebook on Democratic Policing*, Viin, punkt 2, kättesaadav aadressil: <http://www.osce.org/spmu/23804>.

Euroopa politseieetika koodeks, Euroopa Nõukogu

Artikkel 12

Politsei peab olema korraldatud viisil, mis teenib üldsuse austuse politsei kui seaduse professionaalse tagaja ja üldsusele teenuste osutaja suhtes.

Politseid on üha rohkem hakatud tajuma kogukonnale teenuse osutajana. See ilmneb viimastel aastakümnetel paljudes riikides läbi viidud politseireformidest, sealhulgas traditsioonilisel jõu põhimõttel tegutsevates politseiorganisatsioonides. Selles käsitluses võetakse arvesse teenuseosutamise põhielemente: kogukondlik politseitöö, üldiselt intensiivsem suhtlus üldsusega ja aruandlusstruktuurid.

Tegurid, mis on mõjutanud nihet teenusele suunatud politseitöö käsitluse poole, on järgmised.

- Autoritaarsete Kesk- ja Ida-Euroopa riikide muutumine demokraatlikeks viis riigi peamiste funktsioonide, sealhulgas politseitöö ümbermõtestamisele demokraatlikust ja inimõiguste vaatenurgast lähtudes.
- Lääne-Euroopa demokraatlikes riikides on üldsuse mure politseipoolse väärkohtlemise pärast viimastel aastakümnetel suurenenud. See viis reformide läbiviimisele, mis rõhutasid üldiselt politseitöö kui avaliku teenuse rolli, näiteks üldsusele juurdepääsu andmine ja aruandlusstruktuuride loomine. Viimati nimetatud hõlmas politsei järelevalvet, nagu riiklikud mehhanismid ning piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee.
- Üldiselt on inimõiguste vaatenurk muutunud rahvusvahelisel tasandil tugevamaks. See põhineb ideel vastutustundlikust riigist, mille peamine roll on osutada oma elanikele teenuseid. Kõnealune idee pärineb Euroopa filosoofiast, eelkõige ühiskondliku lepingu teooriast. Selle kohaselt loovutavad inimesed nn loomulikust olekust pääsemiseks vabatahtlikult oma loomuliku vabaduse riigi kui usaldusisiku kätte. Riik omakorda kaitseb nende loomulikke õigusi ja on oma kodanike suhtes vastutustundlik.
- Politseiorganisatsioonid on vastu võtnud kliendipõhise lähemisviisi, mis keskendub tarbijate ja klientide vajadustele ning on vastastikusel seoses inimõiguste põhimõtetega: olenemata politseitöö kliendiks oleva isiku staatusest on tal õigus professionaalsele ja asutavale kohtlemisele.

- Tõhusa ja eduka politseitöö põhimõtteliseks eeltingimuseks peetakse üha enam usalduse ja kindlustunde loomist. Ilma selle usalduseta ei soovi inimesed kuritegudest teatada ega anda politseile vajalikku teavet.⁸ Usalduse loomine kogukondade ja politsei vahel nõuab pikaajalist institutsioonipõhist dialoogi. Sellist usaldust aitab luua politseitöö teenusele keskendunud käsitlus.

Inimõigustel põhineva politseitöö olulised tunnusjooned demokraatlikus ühiskonnas

Politseitöö üks määravaid tunnusjooni on õigus kasutada jõudu. Politseil on õigus kasutada jõudu vahendina oma ülesannete täitmiseks. See jõu kasutamise monopol asetab politsei riigis eriti tundlikku ja jõulisse seisuga, mille puhul on alati olemas võimalus, et seda jõudu kuritarvitatakse.

Politsei topeltroll – riigi kohustus austada ja kaitsta inimõigusi

Need kohustused on sageli omavahel seotud ja neid tuleb teineteise suhtes kaaluda. Näiteks koduvägivalla korral peab politsei sekkuma ohvri õiguste kaitsmiseks toimepanija õigustesse, vahistades toimepanija või takistades teda sisnemast korterisse või lähenemast ohvrile.

Õiguspärasus, vajalikkus ja proportsionaalsus

Politseitöö suhtes kohaldatakse selgeid, täpseid ja kättesaadavaid seadusi. Eriti rangeid õigusnorme ja kontrolli kohaldatakse jõu kasutamise suhtes. Jõudu lubatakse kasutada viimase võimalusena, kui kõik muud valikud on ammendatud või osutunud ebatõhusaks. Jõu kasutamise ja muude politseitöö meetmete suhtes kohaldatakse rangelt vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtet.

Koolitusnõuanne: tegelikkusega silmitsi seismine

Arutades küsimust, mis on asjakohane meede inimõiguste vaatenurgast lähtudes, kerkivad sageli esile järgmised väited: „Nemad (kõrgemad politseiametnikud ja vabavahelised) ei tea midagi tegelikult olukorrast, millega me tänavatel silmitsi seisame. Oma kirjutuslaua tagant on lihtne kohut mõista. Inimõigused on teoorias kenad, aga tegelikkus on teistsugune.“

Järgmised tähelepanekud aitavad neid vastuväiteid asjakohaselt käsitleda.

- Tunnistage praktika loogika ja (varasema) praktika analüüsi loogika erinevust, nagu eespool märgitud. See saadab osavõtjale signaali, et tema öeldut tööpoolest mõistetakse. Selle erinevuse tunnistamine ei tähenda siiski, et varasema tegevuse läbivaatamine on ebaseaduslik või et seda ei saa nõuetekohaselt teha.
- Rõhutage, et politseiametnikud peaksid olema teadlikud oma erilisest jõupositatsioonist, võttes arvesse nende monopoli jõu kasutamisel, ning selle kuritarvitamise võimalusest ja sellega seotud poliitiliselt tundlikest küsimustest.
- Rõhutage nende vastutust üldsuse ees. Keskenduge politseile kui teenuseosutajale ning piiritlege politsei võimu üldsuse usaldusega, mis põhineb ühiskondlikul lepingul.

Aruandekohustus

„Kuigi kodanikud annavad politseile vabatahtlikult oma nõusoleku kohaldada monopoolset jõudu [---] on demokraatlikel politseijõududel kohustus lasta üldsusel oma võimu aruandlusprotsesside kaudu kontrollida.“

OSCE (2008), *Guidebook on Democratic Policing*, Viin, punkt 80, kättesaadav aadressil: <http://www.osce.org/spmu/23804>.

8. Taani inimõiguste instituut (1999), *Police and human rights, manual for police training*, lk 14, kättesaadav aadressil: <http://www.humanrights.dk/files/pdf/Engelsk/International/macedonia.pdf>.

Politseitööl on mitu tahku: teenuseosutaja ja riigi kõige nähtavam väljendus jõu kasutamise monopoliga ning kaalutlusruumiga rollis, mis nõuab kohapeal otsuse tegemist potentsiaalselt keerulistes olukordades. Need erinevad tahud nõuavad politseiametnikelt kõrgetasemelise professionaalsuse tõendamist ja vastutamist oma tegude eest.

Politsei aruandlusstruktuurid hõlmavad järgmisi väliseid ja sisemisi kontrolli- ja järelevalvemehhanisme.

- Demokraatlikus süsteemis on välised mehhanismid järgmised: kohtud, seadusandlikud organid (nt parlamendi inimõiguste komiteed), ombudsmanid või inimõiguste komisjonid, kodanike kaebuste lahendamise nõukogud, ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivse protokollil alusel loodud riiklikud ennetusmehhanismid, riikide võrdsuse ja mittediskrimineerimise tagamise asutused ning vabaühendused ja meedia.
- ÜRO ja Euroopa tasandil tegutsevad ka rahvusvahelised inimõiguste kaitse asutused. Euroopas avaldavad politseile kõige suuremat mõju tõenäoliselt Euroopa Inimõiguste Kohus ning piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee.
- Väliseid mehhanisme täiendavad sisemised kontrolli- ja läbivaatamismehhanismid: sisemised kaebuste esitamise ja uurimismehhanismid, sisemised hindamis- ja läbivaatamisoperatsioonid, mille eesmärk on esitada organisatsioonile tagasisidena asjakohased tulemused, ning juhtkonna vastutus.

Läbipaistvus

Aruandekohustus soodustab politseitöö läbipaistvust, mis on samuti demokraatliku politseitöö põhielement. Väliste mehhanismide peamised järeldused tuleks avaldada, aidates avada politseisüsteemi üldsusele. Läbipaistvus tähendab ka seda, et politsei peab tegema meediaga koostööd vastutustundlikul viisil, võttes arvesse andmekaitset ja süütuse presumptsiooni. Läbipaistvus hõlmab aruannete (sh kuritegevuse statistika) ja sisejuurdluste tulemuste avalikku levitamist ning teabevahetusstruktuuride sisseseadmist kogukondadega.

Professionaalsus ja tõhusus

Inimõiguste kui politseitöö võrdlusaluse tagamine nõuab professionaalsust, suurendades seda ka üldiselt. Teabe ja tõendite professionaalne kogumine vähendab kiusatust pressida ülestunnistusi välja survet avaldades, toetades seega piinamise ja ebainimliku kohtlemise keelu järgimist. Kahtlusaluse tõhus ülekuulamine, mille puhul politseiametnik kohandab taktikat vastavalt konkreetsele isikule, järgides rangelt inimõiguste põhimõtteid, nõuab õigus- ja sotsioloogilisi teadmisi ning retoorilisi, psühholoogilisi ja analüütilisi oskusi. Inimõiguste normide, kutsestandardite ja tehnilise politseitöö võimekuse tagamine on vastastikusel sõltuvuses. Politseiametnik, kellel puuduvad tehnilise politseitöö oskused, käitub tulemuste saavutamise nimel suurema tõenäosusega halvasti. Politseiametnik, kes tugineb tulemuste saavutamise nimel halvale käitumisele, ei arenda vajalikke tehnilise politseitöö oskusi, et muutuda pädevaks professionaaliks. Inimõigused on politsei jaoks väljakutse, sest heade tulemuste saavutamiseks tuleb kasutada parima tava kohaseid tehnilisi oskusi. Politseitööd tuleks käsitleda kui eesmärkide taotlemist kõige vähem riivaval viisil.

Usaldus ja kindlustunne

Üldsuse usaldus ja kindlustunne on tõhusa politseitöö eeltingimused. Tõhus politseitöö ei ole võimalik, kui teatavad elanikkonna kihid ei tunne, et politsei kaitseb ja austab neid.

On hädavajalik, et politsei looks üldsusega usaldusliku suhte ja seaks sisse asjakohased teabevahetusstruktuurid. Usalduse loomisele aitavad kaasa politsei läbipaistvust ja aruandekohustust tagavad meetmed. Elanikkonnaga aktiivse suhtlemise programmid hõlmavad institutsioonipõhise dialoogi sisseseadmist kogukondadega, näiteks avatud arutelu foorumid, kogukonna nõuandekogud ja lahtiste uste päevad. Kogukondliku politseitöö lähenemisviis võib ohutada asjakohaste teabevahetusstruktuuride loomist. Usalduse loomisel ja säilitamisel on loomulikult äärmiselt oluline inimõiguste selge aktsepteerimine ja asjakohane tegutsemine. Tõrjutud rühmadega seoses on eriti tähtis mittediskrimineerimise põhimõte.⁹

Lisalugemist

Crawshaw, R. (2009), *Police and human rights. A manual for teachers and resource persons and for participants in human rights programmes*, 2., muudetud väljaanne, Boston, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, lk 19–24.

ÜRO (2002), *Human Rights and Law Enforcement: A manual on human rights training of the police*, vt väited lk 16, kättesaadav aadressil: www.ohchr.org/Documents/Publications/trainingsAddzen.pdf.

Osse, A. (2006), *Understanding policing, a resource for human rights activists*, Amsterdam, Amnesty International, lk 41–49, kättesaadav aadressil: https://www.amnesty.nl/content/uploads/2017/01/book_1_0.pdf?x54649.

9. FRA (2010), *EU MIDIS Data in Focus 4: Police Stops and Minorities*, kättesaadav aadressil: <http://fra.europa.eu/en/publication/2010/eu-midis-data-focus-report-4-police-stops-and-minorities>.

Laiendatud tegevused

1. laiendatud tegevus. *Individaalsed vestlused Rootsi politseiakadeemias*

Siht

Rootsi politseiakadeemia kasutab individaalseid vestlusi intensiivsema meetodina teadlikkuse suurendamiseks politsei rollist. Vestlused korraldatakse isikutega, kellel on olnud kokkupuuteid politseiga, et juhtida tähelepanu sellele, kuidas teised tajuvad politsei suhtlemist üksikisikutega. See aitab ka politseil mõelda politsei tajutava rolli üle ja näha selle mõju üldsusele.

Eesmärgid

Teadmised:

- täpsustada inimõiguste ja inimväärkuse põhimõtet kokkupuutes isikutega, keda sageli tajutakse politsei vastasena, näiteks tõrjutud ja/või sotsiaalselt välistatud isikutega või noorte jõukude liikmetega;
- saada isiklikel kogemustel põhinevaid teadmisi politsei rolli kohta inimõiguste vaatenurgast lähtudes.

Hoiakud:

- õppida vältima vaenulikkust, halvaks panu ja küünilisust;
- kogeda mitmekesisuse väärtust;
- luua emotsioonidel põhinev teadmine, et neil, kes on sotsiaalselt tõrjutud, politsei suhtes kriitilised või rikuvad seadust, on õigus olla inimestena austatud isegi konflikti- ja stressiolukordades;
- luua harjumus vaadelda politsei rolli väljastpoolt, lähtudes haavatavate või raskesti ligipääsetavate rühmade vaatenurgast;
- tunnistada, et isikutel, keda sageli tajutakse vaenlasena, on väärtuslikud (ja ulatuslikud) teadmised ja seisukohad, mis võivad olla politseile kasulikud.

Oskused:

- edendada suhtlusoskust.

Nõuded:

- aeg: ligikaudu 4 päeva: sissejuhatus: ligikaudu pool päeva; vestlus ja kirjalik dokumentatsioon: ligikaudu 2 päeva; järelanalüüs: ligikaudu 1 päev;
- näidisvestlus;
- vestlust suunavad küsimused;
- pabertahvlid;
- rühma suurus: 12–24 inimest.

1. laiendatud tegevuse kirjeldus. *Individuaalsed vestlused Rootsi politseiakadeemias*

Igale õppuritele määratakse isik, kellel on olnud kokkupuuteid politseiga ja kes pärineb rühmast, mida sageli tajutakse politsei vastasena (st tõrjutud või ühiskonda kaasamata isikud, kriminaalkuritegudes kahtlusalused, noored õigusrikkujad või erineva etniliste taustaga isikud). Neil palutakse omavahel vestelda.

Pärast mõningast ettevalmistust peavad õppurid need vestlused maha. Selline suhtlus, mida täiendab isiklik ja rühma analüüs, annab praktilise aluse politsei rolli teoreetilise käsitluse väljatöötamiseks inimõiguste vaatenurgast lähtudes. Lisaks omandavad õppurid – üksikasjaliku ja empaatilise suhtluse kaudu – uue vaatenurga politseitööle.

Koolitusnõuanne: vastastikuse mõistmise soodustamine

„Vestlused on selgelt aidanud suurendada vastastikust mõistmist õppurite ja nende vastaspoolte vahel. Lisaks tundub, et neil on teatav tervendav mõju olukorras, kus vastaspool on kogunud alandamist, jõuetust või kaotanud usalduse politsei vastu.“

FRA TEGEVUS

Vägivalla tekitamine

FRA analüüsis diskrimineerimise ja sotsiaalse tõrjutuse kogemusi ning nende mõju vägivalda suhtumisse kolmes ELi liikmesriigis: Hispaanias, Prantsusmaal ja Ühendkuningriigis. FRA korraldas vestlused 3000 moslemi- ja mittemoslemi noore ja lapsega. Ta leidis, et noortel vanuses 12–18 eluaastat, kes on kogunud sotsiaalset tõrjutust ja diskrimineerimist, on suurema tõenäosusega soodumus füüsilisele või emotsionaalsele vägivaldale kui neil, kes ei ole sellist tõrjutust kogunud. Puudusid igasugused viited sellele, et mosleminoored on kas rohkem või vähem tõenäoliselt alati kasutama vägivalda võrreldes mittemoslemi noortega. Need tulemused viitavad kindlalt sellele, et sotsiaalse tõrjutuse ja diskrimineerimisega tuleb tegeleda eelisjärjekorras, võttes arvesse nende mõju noore inimese eelsoodumusele vägivaldaks. Samas aruandes väljendasid noored üldist usalduse puudumist võimuesindajate ning kohalike, riiklike ja rahvusvaheliste asutuste, sealhulgas õiguskaitseasutuste (nt politsei ja kohtute) suhtes. Kõige vähem usaldati nii kohaliku kui ka riigi tasandi poliitiku.

FRA (2010), *Experience of discrimination, social marginalisation and violence: A comparative study of Muslim and non-Muslim youth in three EU Member States*, Belgia, lk 62, kättesaadav aadressil: <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/experience-discrimination-social-marginalisation-and-violence-comparative-study>.

2. laiendatud tegevus.
*Saksa politseiametnike
 inimõigustealane koolitus
 natsikuritegude ajaloolistes
 toimumiskohtades.
 Politseitöö praegu ja
 minevikus*

Siht

Saksa politsei korraldas inimõiguste koolituse endises natsirežiimi koonduslaagris Neuengammes, et käsitleda politsei rolli. Ajalooline vaatenurk politsei rollile natsirežiimi ajal aitab suurendada teadlikkust nüüdisaja politseitööst ja inimõigustel põhineva politseitöö vajalikkusest.

Eesmärgid

Teadmised:

- saada teavet politseijõudude muutumise põhjuste kohta demokraatliku süsteemi asendumisel totalitaarse süsteemiga;
- teha kindlaks natsipolitsei struktuurid võrreldes politseistruktuuridega demokraatlikus ühiskonnas.

Hoiakud:

- suurendada teadlikkust sellest, kuidas riigiasutuste piiramatu võim võib ohustada inimõigusi, analüüsides natsipolitsei ulatuslikke õigusi;
- saada teavet diskrimineerimise, õiguste äravõtmise ja välistamise mehhanismide kohta;
- analüüsida politsei praegusi pingekohti seoses inimõigustega.

Nõuded:

- aeg: vähemalt 2,5 päeva, see on nõutav asjakohase seose loomiseks nende keeruliste teemade vahele;
- pabertahvel ja videoprojektor;
- video- ja audioettekanded;
- kirjalikud ja fotodokumendid rühmatöö jaoks;
- provotseerivad väited vastuoluliste vestluste õhutamiseks;
- rühma suurus: 12–24 inimest.

2. laiendatud tegevuse
kirjeldus: *Saksa
politseiametnike
inimõigustealane koolitus
natsikuritegude ajaloolistes
toimumiskohtades.
Politseitöö praegu ja
minevikus*

Koolitajad korraldavad politsei väljaõppeasutuses kolmetunnise sissejuhatuse natsirežiimi ajaloolise vaatenurgaga tutvumise tähtsuse kohta. Neuengamme memoriaali kahepäevase külastuse ajal käsitletakse koolitusel politseid natsionaalsotsialismi ajajärgul ja arutatakse praegusi probleeme seda ajaloolist vaatenurka silmas pidades. Need seosed võimaldavad kriitiliselt analüüsida politseid ja selle mehhanisme ning üksikisiku käitumist institutsiooni raames. Seminari eesmärk on ka suurendada arusaamist sellest, kuidas politseijõud ja nende roll ühiskonnas on eri ühiskondades erinevad. Lisaks käsitletakse neid isikuid süsteemis, kes võivad olla positiivsed eeskujud.

Arusaamine nüüdisaja demokraatlike ühiskondade inimõigustel põhinevatest väärtustest, mis kerkisid esile reaktsioonina natsikuritegudele ja muudele ajaloolistele inimõiguste rikkumistele, võimaldab osavõtjatel analüüsida ja eristada totalitaarseid ja demokraatlikke struktuure.

Koolitusnõuanne: teadlikkuse suurendamine

Turvalisuse huvide ja kodanikuvabaduste tasakaalustamise põhivajadus politseitöös esineb olenemata riigi kontekstist. Natsi-Saksamaa ajaloo uurimine võib suurendada inimeste teadlikkust peamiste inimõiguste tähtsusest nüüdisajal ja sellest, kuidas institutsioonid muutuvad erinevate poliitiliste süsteemide korral.

MOODUL 3. INIMÕIGUSTE ANALÜÜS – AUSTAMIS- JA KAITSMISKOHUSTUS

Sissejuhatus	71
Tegevus. Inimõiguste analüüs – austamis- ja kaitsmiskohustus.....	72
1. jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – austamiskohustus....	75
2. jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – kaitsmiskohustus	78
Lühiülevaated	81
1. Põhimõisted	81
a. Mis on inimõiguste rikkumine?	81
b. Mida mõeldakse vajalikkuse ja proportsionaalsuse all seoses inimõigustega?	82
2. Tegevuse juhis. Inimõiguste analüüs	83
a. 1. jaotusmaterjal. Austamiskohustus	84
b. 2. jaotusmaterjal. Kaitsmiskohustus	92
Lisamaterjal	99
Laiendatud tegevused.....	108
1. laiendatud tegevus. Stsenaariumikoolitus Austria politseiakadeemias	108
2. laiendatud tegevus. Stsenaariumikoolitus Saksamaa Nordrhein-Westfaleni riigipolitseis	111

Inimõiguste analüüs – austamis- ja kaitsmiskohustus

Sissejuhatus

Selles moodulis esitatakse raamistik, et analüüsida inimõiguste vaatenurgast lähtudes politseitööga seotud konkreetseid olukordi. Inimõiguste võimaliku rikkumise juhtude analüüsi lihtsustab struktureeritud astmeline käsitlus, tehes kindlaks austamis- ja kaitsmiskohustuse täitmata jätmise momendid.

Selline inimõiguste analüüs on inimõigustel põhineva politseitöö nurgakivi. Sisuliselt on tegemist kohtute tehtava analüüsi lihtsustatud versiooniga. Selleks et aidata selgitada inimõiguste tähtsust praktikas, tutvustatakse selles moodulis osavõtjatele rahvusvaheliste inimõiguste kaitse asutuste, eelkõige Euroopa Inimõiguste Kohtu tööle tuginevaid juhtumiuuringuid.

Kirjeldatavad analüüsivahendid on tõhusad. Nende kaudu tutvuvad politseiametnikud asjakohase õigusliku analüüsiga, mis aitab neil täita oma kohustusi kohustatud isikuna ning nõuda oma õigusi õigustatud isikuna. Need teisendavad kõrgelennulised põhimõtted praktikaks, toimides ülekandevahendina, mis aitab sõnastada politseitöö üldised eesmärgid – asutada ja kaitsta inimõigusi – ümber seda tööd lihtsustavateks konkreetseteks suunisteks. Inimõiguste analüüsimine praktilistes olukordades aitab ka viia hoiakud kooskõlla inimõigustega ning täiustab inimõigustel põhineva politseitöö oskusi, mis omakorda võimaldavad politseiametnikel lõimida inimõigused oma töösse.

Selles moodulis käsitletakse kõigepealt inimõiguste rikkumise mõistet ning seejärel esitatakse kaks analüütilist skeemi, mis põhinevad vastavalt asutamiskohustusel ja kaitsmiskohustusel. Kumbagi käsitletakse järgemööda, hõlmates nelja juhtumiuuringut ja nende analüüsi. Üldine eesmärk on inimõiguste vaatenurga süstemaatiline lõimimine politsei töösse ja mõttemaailma. Lisamaterjali all antakse lisateavet moodulis esitatud põhimõistete kohta. Arusaamise süvendamiseks sisaldab juhend ka täiendavaid kohtu tähelepanekuid käsitletud nelja juhtumiuuringu kohta.

Tegevus. Inimõiguste analüüs – austamis- ja kaitsmiskohustus

Siht

Selle tegevuse all esitatakse koolitajatele sageli järgmine küsimus: „Kas tegemist on inimõiguste rikkumisega, kui [---]?” Seejärel räägib osavõtja isiklikust kogemusest ja soovib, et seda hinnatakse inimõiguste vaatenurgast lähtudes. Sageli ei ole vastus kaugeltki mitte lihtne. See sõltub olukorrast!

Analüütilised skeemid ei paku valmis vastuseid, vaid aitavad suunata politseiametnikke küsima õigeid küsimusi. Moodul sisaldab õigete küsimuste kontrollnimekirja, mis aitab kindlaks teha kõige olulisemad aspektid nendes olukordades ning seejärel kaaluda ja tasakaalustada huve, enne kui tehakse otsus. Need võimaldavad politseiametnikel lahti harutada võimaliku inimõiguste rikkumise sageli keerulist konteksti ja otsustada üksikjuhtumi alusel, kas konkreetne tegu või tegevusetus on inimõiguste rikkumine või mitte.

Eesmärgid

Teadmised:

- kujundada üksikasjalikum arusaamine politsei rollist seoses inimõigustega.

Hoiakud:

- aktsepteerida vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtte üldist tähtsust;
- tunnistada inimõiguste põhimõtete lõimimise tähtsust.

Oskused:

- olla suuteline kohaldama inimõiguste norme, kasutades konkreetsetes politseitöö olukordades analüüsivahendeid;
- olla suuteline kindlaks tegema aspekte, mis eristavad põhjendatud sekkumist inimõigusesse inimõiguse rikkumisest;
- olla suuteline kindlaks tegema meetmeid, mida politsei peab inimõiguste kaitsmiseks võtma.

Nõuded

- aeg: 90–120 minutit;
- materjalid:
 - 1. ja 2. jaotusmaterjal, mis sisaldavad juhtumiuuringuid ja inimõiguste analüüsivahendeid austamis- ja kaitsmiskohustuse kohta (vastavalt vajadusele);
 - pabertahvel;
 - valikuline: PowerPointi esitlus ja projektor;
- ruum: seminariruum ja kaks töörühma ruumi;
- rühma suurus: kuni 20–25 inimest.

Tegevuse kirjeldus. Inimõiguste analüüs – austamis- ja kaitsmiskohustus

- 1 Tutvustage tegevuse sihti ja eesmärke.
- 2 Jaotage välja analüütilised skeemid (1. ja 2. jaotusmaterjal) ja tutvustage neid lühidalt, tuginedes reaalsele olukordadele, millest osavõtjad räägivad või mille vahendaja on ette valmistanud (umbes 15–20 minutit).
- 3 Jaotage osavõtjad 4–6 inimesest koosnevateks rühmadeks ja jagage laiali juhtumiuuringute jaotusmaterjalid, määrates igale rühmale ühe juhtumi (umbes 25–35 minutit).
- 4 Veenduge, et rühmad:
 - on saanud ülesandest hästi aru;
 - nimetavad esindaja, kes tutvustab tulemusi kõikidele osavõtjatele.
- 5 Vastake kõikidele rühmatöös esile kerkivatele küsimustele.
- 6 Laske rühmadel tutvustada oma tööd kõikidele osavõtjatele (umbes 30 minutit juhtumi kohta).
- 7 Korraldage tulemuste üldine arutelu, käsitledes seda, mida on õpitud.
- 8 Tehke kokkuvõtte põhipunktidest ja esitage vajaduse korral sihipärast teavet.

1. jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – austamiskohustus

Juhtumiuuring A. Vahistamine ja kinnipidamine

L on puudega mees, kes on ühest silmast pime ja kelle teine silm on tõsise nägemiskahjustusega. Ta läks ühel päeval juhtkoera abil postkontorisse oma postkasti kontrollima. Ta avastas, et postkast oli avatud ja tühi. L esitas kaebuse postkontori ametnikele. Sellele järgnes vaidlus. Üks ametnikest kutsus politsei, väites, et L on purjus ja käitub solvavalt. Politsei saabus postkontorisse ja vahistas L-i.

Arvates, et L on tarbinud alkoholi, viis politsei ta kainestusmajja, st asutusse, kus riigi seaduse kohaselt võib alkoholihoobes isikut kinni pidada kuni 24 tundi. Kainestusmaja arsti hinnangu kohaselt oli L-il mõõdukas joove ja ta otsustas, et seetõttu on õigustatud L-i kuuetunnine kinnipidamine kainestusmajas. Enne hindamist, selle ajal ega pärast seda ei tehtud ühtegi vereproovi ega hingamistesti. 6,5 tunni järel lubati L-il kainestusmajast lahkuda, kuid ta pidi kainestusmajja transpordi ja seal viibimise eest maksma tasu. L leidis, et selline kohtlemine oli riigiametnike õigusvastane tegu.

Arutelüküsimused

1. Mis inimõigus(ed) on sellises olukorras kohaldatav(ad)?
2. Kas riik sekkus nendesse inimõigustesse? Kuidas?
3. Kas inimõigusi rikuti?
 - Kas riigi meetmel on siseriiklik õiguslik alus?
 - Kas meetmel on õiguspärane eesmärk?
 - Kas riigi sekkumine on vajalik ja eesmärgiga proportsionaalne?
4. Mõelge selle olukorra käsitlemise alternatiivsetele viisidele. Milliseid muid variante oleks politsei võinud kaaluda?

1. jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – austamiskohustus (jätkub)

Juhtumiuring B. Jõu kasutamine terrorismis kahtlustatavate vastu

Riigi A ametiasutusel oli tugev kahtlus, et kolm meest plaanivad terrorirünnakut sõjaväe vastu territooriumil X. Valitsus otsustas lubada terrorismis kahtlustataval isikutel siseneda politsei jälgimise all territooriumile X. Riigi A erijõud saadeti abistama territooriumi X kohalikku politseid. Politseil oli ettekujutus, millal ja kus võimalik rünnak toimub. Oletati, et terrorismis kahtlustatavad isikud kasutavad autopommi, mida saab kaugelt juhtida ja kiirelt detoneerida.

Päev pärast kahtlusaluste sisenemist territooriumile X jätsid nad auto parkimisplatsile. Neli erijõudude ametnikku järgnesid neile varjatult ja uurisid autot väljastpoolt. Neil oli tugev kahtlus, et autos on pomm. Ametnikud otsustasid kolm kahtlusalust kinni pidada, kui nad auto juurde tagasi pöörduvad. Kui kahtlusalused naasid, asus politsei tegutsema, kuid ükski kahtlusalune ei näidanud märke alistumisest. Vastupidi, nende äkilised liigutused viitasid võimalusele, et nad tõepoolest detoneerivad pommi. Kolm kahtlusalust lasti kohapeal maha.

Tuli siiski välja, et kahtlusalused ei olnud relvastatud ja autos ei olnud lõhkeaineid. Viitsütikuga pommi valmistamise materjalid leiti siiski teisest autost, mille üks kahtlusalustest oli ühest teisest kohast rentinud.

Arutelüküsimused

1. Millised inimõigused on sellises olukorras kohaldatavad?
2. Kas riik sekkus nendesse õigustesse? Kuidas?
3. Kuidas hindaksite erijõudude ametnike tegevust?
4. Kuidas hindaksite kogu operatsiooni terrorismis kahtlustatavate vastu?
5. Kas inimõigusi rikuti?
6. Mõelge selle olukorra käsitlemise alternatiivsetele viisidele. Milliseid muid variante oleks politsei võinud kaaluda, et vältida surmava jõu kasutamist?

1. jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – austamiskohustus (jätkub)

Inimõiguste analüüs – austamiskohustus

1. OSA. KOHALDATAVAD INIMÕIGUSED / RIIGI SEKKUMINE

1.1. Mis inimõigus(ed) on konkreetses olukorras kohaldatav(ad)?

1.2. Kas riik sekkus nendesse inimõigustesse? Kuidas?

2. OSA. PÕHJENDATUD TEGEVUS VÕI RIKKUMINE?

2.1. Kas riigi meetmel on siseriiklik õiguslik alus?

2.2. Kas meetmel on õiguspärane eesmärk?

2.3. Kas riigi sekkumine on vajalik ja eesmärgiga proportsionaalne?

- Kas meede on õiguspärase eesmärgi saavutamiseks sobiv?
- Kas see on vajalik (tungiv ühiskondlik vajadus)?
- Kas see on kõige vähem riivav meede? Kas on olemas muid alternatiive?

2. jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – kaitsmiskohustus

Juhtumiuuring C. Demonstratsiooni ja vastudemonstratsiooni käsitlemine

Väikeses külas tegi arstide ühing kampaaniat abortide vastu. Arstide ühing plaanis korraldada demonstratsiooni ja oli kavandavast demonstratsioonist riigi õigusnormide kohaselt eelnevalt politseile teatanud. Politsei ei esitanud vastuväiteid ja andis demonstratsiooniks loa üldkasutataval maanteel. Hiljem keelas politsei siiski kaks aborditoetajate demonstratsiooni, kuna need olid plaanitud samaks ajaks ja pidid toimuma samas kohas kui arstide abordivastane demonstratsioon.

Vahejuhtumite kartuses pidasid abordivastase demonstratsiooni korraldajad siiski nõu kohalike ametivõimudega, püüdes muuta demonstratsiooni marsruuti. Politsei esindajad juhtisid tähelepanu sellele, et politseiametnikud olid juba paigutatud piki esialgset marsruuti ja uus kavandatud marsruut ei ole rahvahulga kontrollimiseks sobiv. Politsei ei keeldunud kaitset pakkumast, kuid märkis, et marsruudist olenemata on võimatu takistada vastudemonstrante mune loopimast ning nii marssi kui ka kavandatud jumalateenistust häirimast.

Suur hulk aborti pooldavaid demonstrante – kes ei olnud politseid eelnevalt teavitanud – kogunes kiriku juures ning kasutas ruuporeid, loopis mune ja murumättaid, et häirida arstide marssi. Politsei ei ajanud vastudemonstrante laiali.

Füüsilise vägivalla kartuses moodustasid massirahutuste ohjeldamise eriüksused – kes olid olnud valmis, kuid ei olnud seni sekkunud – kahe vastaspoole vahele valveahela, võimaldades rongkäigul kirikusse tagasi pöörduda.

Arutelüküsimused

1. Millised inimõigused on sellises olukorras kohaldatavad?
2. Millised on vastavad riigi kohustused?
3. Kuidas hindaksite politsei operatsiooni?
4. Kas riik sekkus sellises olukorras kohaldatavatesse inimõigustesse? Kuidas?
5. Kas inimõigusi rikuti?
6. Mõelge selle olukorra käsitlemise alternatiivsetele viisidele. Milliseid muid variante oleks politsei võinud kaaluda?

2. jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – kaitsmiskohustus (jätkub)

Juhtumiuring D. Naistevastane vägivald

O ründas korduvalt vägivaldselt oma naist ja tema ema. Paari aasta pärast said ametiisikud O vägivaldsest ja ähvardavast käitumisest teada, kuna toimus mitu peksmist ning korra löi O oma naist mitu korda noaga ja korra sõitis mõlemale naisele autoga otsa. Iga rünnaku järel hindasid arstid naiste olukorda ning tuvasid erinevad vigastused, sealhulgas verejooksu, verevalumid, muhud, haavad ja kriimustused. Mõlema naise kohta anti välja arstitõend, et nad olid saanud eluohtlikke vigastusi: O naine eriti vägivaldse peksmise ja noarünnaku tagajärjel ning tema ema autoga otsasõidu tulemusena.

O vastu esitati kriminaalsüüdistus kolmel korral: surmaga ähvardamine, tegeliku, raskendatud asjaoludel ja raske kehavigastuse tekitamine ning mõrvakatse. O võeti kaks korda vahi alla ja vabastati enne kohtuistungit.

O püsiva surve ja surmaähvarduste tõttu võtsid tema naine ja naise ema oma kaebused iga kord tagasi. Riiklik kohus lõpetas seejärel osa asju, kuid jätkas menetlust autoga otsasõidu asjas. O mõisteti süüdi ja talle määrati kolmekuuline vanglakaristus, mis asendati hiljem trahviga. Talle määrati ka mõõdukas trahv noarünnaku eest.

Kahel korral esitasid O naine ja naise ema prokuratuurile kaebuse O ähvarduste ja ahistamise kohta. Nad väitsid, et nende elud on otseses ohus, ja palusid ametivõimudel võtta kiireloomulisi meetmeid, näiteks kohaldada O suhtes kinnipidamist. Vastuseks nendele kaitsetaotlustele O-d küsitleti ja temalt võeti ütlused, kuid seejärel ta vabastati.

O naine ja naise ema otsustasid lõpuks kolida teise linna, kuid teel sinna jõudis O neile järele ja sundis neid oma auto peatama. O avas kõrvalsõitjapoolse ukse ja tulistas oma naise ema. Naise ema suri silmapilkselt.

2. jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – kaitsmiskohustus (jätkub)

Arutelüküsimused

1. Millised inimõigused on sellises olukorras kohaldatavad?
2. Millised on vastavad riigi kohustused?
3. Kuidas hindaksite ametivõimude reaktsiooni nendele vägivallajuhtumitele?
4. Kas riik sekkus sellises olukorras kohaldatavatesse inimõigustesse? Kuidas?
5. Kas inimõigusi rikuti?
6. Mõelge selle olukorra käsitlemise alternatiivsetele viisidele. Milliseid muid variante oleks politsei võinud kaaluda?

Inimõiguste analüüs – kaitsmiskohustus

1. OSA. KOHALDATAVAD INIMÕIGUSED / MILLINE RIIGI MEEDE ON NÕUTAV?

1.1. Mis inimõigus(ed) on konkreetses olukorras kohaldatav(ad)?

1.2. Kas riik on kohustatud võtma konkreetseid meetmeid kohaldatava inimõiguse kaitsmiseks?

2. OSA. KAS RIIGI TEGEVUSETUS ON INIMÕIGUSTE RIKKUMINE?

2.1. Kas riigi õigusnormides käsitletakse kohaldatavaid inimõigusi piisavalt?

2.2. Kas riik on võtnud mõistlikke ja asjakohaseid meetmeid, et kaitsta kohaldatavaid inimõigusi?

2.3. Kas riigi meede on kooskõlas menetlusstandarditega?

Lühiülevaated¹

Lühiülevaadetes esitatakse analüütiline raamistik selle mooduli kahe jaotusmaterjali jaoks, mis on struktureeritud järgmiselt.

1. Põhimõisted

- Mis on inimõiguste rikkumine?
- Mida mõeldakse vajalikkuse ja proportsionaalsuse all seoses inimõigustega?

2. Tegevuse juhised. Inimõiguste analüüs

1. jaotusmaterjal. Austamiskohustus
2. jaotusmaterjal. Kaitsmiskohustus

1. Põhimõisted

a. Mis on inimõiguste rikkumine?

Riikide kohustus austada inimõigusi (1. jaotusmaterjal)

Inimõiguste rikkumine toimub siis, kui riigi meede piirab inimõigusi või sekkub nendesse ja see sekkumine ei ole põhjendatud. Rikkumine toimub riigi meetme tõttu.

Riikide kohustus kaitsta inimõigusi (2. jaotusmaterjal)

Inimõiguste rikkumine toimub siis, kui riik jätab põhjendamatult võtmata asjakohased meetmed inimõiguste kaitsmiseks. Rikkumine toimub riigi tegevusetuse tõttu.

Tuleb eristada **sekkumist** inimõigustesse ja inimõiguste **rikkumist**. Mitte iga inimõigusesse sekkumine ei ole ühtlasi selle õiguse rikkumine.

Politsei võib ohvri kaitsmiseks sekkuda kuriteo toimepanija inimõigustesse. Sekkumine muutub rikkumiseks, kui tegevus/tegevusetus ei põhine õiguslikul alusel või kui tegevus/tegevusetus on omavoliiline ja/või ebaproportsionaalne.*

Teatavates olukordades saab enamikusse inimõigustesse sekkuda või neid võib piirata, kuna ühe isiku vabadus ja õigused lõpevad seal, kus algavad teise isiku vabadus ja õigused. Osa õigusdokumente struktureerib inimõigusi viisil, mis võimaldab teatavates olukordades sekkumist või piiramist.

See, kas teatav tegevus/tegevusetus on inimõiguste rikkumine või mitte, sõltub konkreetse olukorraga seotud erinevatest teguritest ja seda tuleb kaaluda üksikjuhtumi alusel. Siin esitatud kaks jaotusmaterjali võivad seejuures abiks olla.

Inimõiguste rikkumine toimub siis, kui riigi kohustust seoses konkreetsete inimõigustega ei täideta.

***Erand:** piinamine ja ebainimlik või inimväärlikust alandav kohtlemine või karistamine (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 3) on täielikult keelatud ega ole mingitel tingimustel õigustatud (vt moodul 4).

1. Mooduli 3 lühiülevaated ja lisamaterjal, sealhulgas analüütilised skeemid, on kohandatud väljaandest Suntinger, W. (2005), *Menschenrechte und Polizei, Handbuch für TrainerInnen*, Bundesministerium für Inneres, Viin, lk 49–76.

b. Mida mõeldakse vajalikkuse ja proportsionaalsuse all seoses inimõigustega?

Vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtet kasutatakse selle kindlaksmääramiseks, kas tegevus, mis sekkub inimõigustesse, on eesmärgi saavutamiseks vajalik ja kas kasutatavad meetmed on proportsionaalsed taotletava eesmärgiga.

Vajalikkuse ja proportsionaalsuse kindlaksmääramiseks tuleb kaaluda järgmist:

- **meetme vajalikkus:** meede ei tohi minna kaugemale sellest, mis on asjaolude ja eesmärgi saavutamise vajaduse tõttu rangelt vajalik. Võtta tuleb kõige vähem riivav ja kahjustav, kuid siiski tõhus meede. Ebavajalikud või ülemäärased meetmed on ebaproportsionaalsed ja neid tuleks vältida;
- **meetme sobivus:** valitud meetmed peavad olema kavandatud eesmärgi saavutamiseks sobivad. Meetmeid, mis ei sobi eesmärgi saavutamiseks, võib pidada ebatõhusaks ja ebaproportsionaalseks;
- **meetme tulemused:** meetme oodatavat tulemust ja sekkumist inimõigustesse tuleb kaaluda, võttes arvesse eesmärgi tähtsust. Arvesse tuleb võtta ka sekkumist või kahju, mida põhjustaks meetme võtmata jätmine. Kui meetmega põhjustatav kahju kaalub selgelt üles selle kasu, tuleb meedet vältida.

Meetme vajalikkuse kindlakstegemiseks kasutatakse sageli tungiva ühiskondliku vajaduse põhimõtet. Demokraatlikus ühiskonnas võib teatavaid õigusi piirata, kui selleks on tungiv ühiskondlik vajadus.

Proportsionaalsuse põhiidee peitub sellistes üldistes väljendites nagu „Pähkli purustamiseks ei kasutata vasarat“ või „Operatsiooni tegemiseks kasutatakse skalpelli, mitte lihunikunuga“. Küsimus on **kasutatavate vahendite ja taotletavate eesmärkide vahelise õige suhte** kindlakstegemises. Eesmärk ei õigusta abinõud. Oluline on saavutada eesmärgid kõige vähem riivaval viisil.

Vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtted on keerulised, kuid lihtsustatult võib need esitada kuldreeglina, mis kehtib kõikide inimõiguste kohta: „Kohtle teisi nii, nagu tahad, et sind koheldaks.“ Vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtte sidumine kuldreegliga võib aidata tekitada empaatiat ja tundlikkust isikute suhtes, kes on politsei sekkumise objektid.

Vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtte kohaselt käitumine on politseitöös suur väljakutse, eriti stressirohketes või isegi ohtlikes olukordades. Politseiametnike jaoks on oluline lõimida vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtte oma tegevusse. Seda saab kõige paremini saavutada, kohaldades inimõiguste põhimõtteid oma igapäevatöös ning analüüsides pidevalt oma teadmisi, oskusi ja hoiakuid inimõiguste vallas.

Koolitusnõuanne: juhtumiuuringu tegevuste käsitlemine

- **Juhtumiuuringu kirjeldus:** vahel võib osavõtjatele tunduda, et juhtumiuuringu kirjeldus sisaldab asjakohaste järelduste tegemiseks liiga vähe teavet. Juhtumiuuring on üksnes stsenaariumi lühikirjeldus, kuna otsustavad õpitulemused olenevad **asjakohaste analüütiliste küsimuste esitamise protsessist**. Järeldusteni viiv tee on vähemalt sama oluline kui tulemus ise.
- **Juhtumiuuringu arutelu:** arutelu peaks olema struktureeritud, kuid jätma ühtlasi ruumi osavõtjate loovatele vastustele. Erinevate vaatenurkade soodustamine annab hea aluse juhtumiga seotud küsimuste ja huvide arutamiseks.

Riigi tasandi koolitaja jaoks on tähtis valida juhtumid, mis on konkreetse koolituse kontekstis asjakohased. Konkreetsete koolitusvajaduste jaoks võivad paremini sobida teised Euroopa Inimõiguste Kohtu või riiklike kohtute kohtuasjad. Juhised Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtuasjade leidmiseks on esitatud selle juhendi lisas.

Kohustatud isik – peab täitma teiste isikute inimõiguste austamise ja kaitsmise kohustust.

Õigustatud isik – peab olema oma inimõigustest teadlik, et nõuda nende kasutamist.

2. Tegevuse juhis. Inimõiguste analüüs

Kahes jaotusmaterjalis antakse politseiametnikele astmeline navigeerimisvahend, mis on sarnane kohtute kasutatava analüütilise lähenemisviisiga. Need aitavad arendada politseiametnike suutlikkust täita oma kohustusi (kohustatud isikuna) ja nõuda oma õigusi (õigustatud isikuna).

Mõlema jaotusmaterjali eesmärgid:

- anda raamistik põhiõiguste põhimõtete ülekandmiseks praktikasse, sõnastades üldised põhimõtted ümber praktilisteks suunisteks;
- anda abivahend inimõiguste konstruktiivseks kasutamiseks ja
- vastata praktilistele inimõigustega seotud küsimustele;
- õpetada, kuidas erapooletult tasakaalustada vastuolulised huvid, esitades nn õigete küsimuste komplekti, mille alusel teha kindlaks olukorra kõige olulisemad põhiõigustealased aspektid ja hinnata asjaomaste üksikisikute huve;
- visandada meetod inimõiguste lõimimise toetamiseks, arendades positiivseid hoiakuid ja oskusi, mis aitavad kohaldada inimõigusi;
- anda politseiametnike käsutusse olukordade tuvastamise ja analüüsimise abivahend, mis on sarnane kohtute ja/või vabaühenduste lähenemisviisiga, ning pakkuda neile meetod selle kindlakstegemiseks, kas nende õigustest peetakse kinni.

Koolitusnõuanne: politseitöö kogemuste kasutamine inimõiguste vaatenurga esitamisel

Paljud politseiametnikud analüüsivad konkreetseid olukordi riigi seaduste, näiteks kriminaalõiguse ja politseiseaduse vaatenurgast. Konkreetseid olukordi jälgides või neisse sekkudes kaaluvad nad tavaliselt järgmisi küsimusi.

- Mis seadus on selles olukorras kohaldatav?
- Mis valikuvariandid mul on kohaldatavate õigusnormide alusel?
- Kas protestija käitumine on piisavalt vägivaldne või agressiivne, et õigustada vahistamist konkreetse seaduse alusel?

Paljudel politseiametnikel on juba inimõiguste vaatenurga kohaldamiseks vajalik analüüsioskus. Sellest vaatenurgast lähtuv analüüs tähendab põhiseaduses ja/või inimõigusi käsitlevates rahvusvahelistes õigusaktides sätestatud inimõigusnormide kohaldamist ning olukordade lahendamist inimõigustest lähtuvalt. Eesmärk on mõista, kas teatav tegevus või tegevusetus kujutab endast inimõiguste rikkumist. See vaatenurk taandub sammu võrra tagasi seadusõigusest ja kaalub olukorda laiemal inimõigusi käsitleva õiguse alusel.

a. 1. jaotusmaterjal. Austamiskohustus

Seda analüüsi kohaldatakse 1. jaotusmaterjalis esitatud juhtumiuuringute korral.

1. jaotusmaterjalis esitatakse raamistik austamiskohustuse analüüsimiseks ja see koosneb kahest osast:

- 1. osa. Sekkumine:** hindamine, kas olukord kuulub inimõiguste alla ja kas riigi meede sekkub sellesse õigusesse.
- 2. osa. Rikkumine:** hindamine, kas see sekkumine on põhjendatud või kujutab endast inimõiguste rikkumist.

Iga osa sisaldab küsimusi, mis on kasulikud navigeerimiseks inimõigustega seotud olukordades ning selliste olukordadega seotud keeruliste küsimuste jagamiseks paremini käsitletavateks osadeks.

1. OSA. KOHALDATAVAD INIMÕIGUSED / RIIGI SEKKUMINE

1.1. Mis inimõigus(ed) on konkreetses olukorras kohaldatav(ad)?

Määramaks kindlaks, mis inimõigused on teatavas olukorras kohaldatavad, on vaja kindlaid teadmisi, mida saab järgmisele küsimustele vastates.

- Mis inimõigused on tagatud riiklikes ja rahvusvahelistes õigusaktides?
- Milline on inimõigusnormide kohaldamisala? Kuna inimõigused on sõnastatud abstraktselt, määrab inimõigusnormide kohaldamisala kohtupraktika.

1.2. Kas mõni riigi meede sekkub kohaldatavatesse inimõigustesse?

Selleks tuleb analüüsida riigi meetme intensiivsust ja/või kvaliteeti. Üldjuhul peetakse järgmisi riigi meetmeid riivavaks:

- karistused, mis põhinevad konkreetse käitumise keelamisel kriminaal- või haldusõiguse alusel, nagu trahvid ja kinnipidamine/vangistus;
- politsei meetmed, mis põhinevad kriminaalõigusel või politsei puudutataval õigusaktidel, nagu vahistamine, isiku ja eluaseme läbiotsimine, isikusamasuse kontroll;
- iga vajaliku füüsilise jõu akt või kasutamine politsei poolt.

Politsei meetmed on oma võimaliku riivava laadi tõttu üldiselt lähedal sellele, et kujutada endast sekkumist inimõigustesse.

2. OSA. PÕHJENDATUD TEGEVUS VÕI RIKKUMINE?

2. osas on põhiküsimus selles, kas on õigustatud põhjuseid sekkumiseks inimõigusesse. 2. osa analüütiliste küsimustega püütakse esile tuua meetme põhjendusi, eelkõige seoses vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõttega. Vastuste põhjal on võimalik otsustada, kas sekkumine inimõigusesse on põhjendatud. Sekkumine:

- **on põhjendatud**, kui kõikidele küsimustele antakse **JAATAV** vastus;
- **ei ole põhjendatud** ja seda peetakse inimõiguste rikkumiseks, kui ühele või mitmele küsimusele antakse **EITAV** vastus.

2. osa kohaldatakse üksnes teatavatele inimõigustele. Sekkumine sellistesse absoluutsetesse inimõigustesse nagu piinamise keeld ei ole kunagi põhjendatud (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 3). Iga sekkumine absoluutsetesse inimõigustesse on ühtlasi selle õiguse rikkumine.

2.1. Kas riigi meetmel on siseriiklik õiguslik alus?

Sellele küsimusele vastamiseks tuleb kaaluda asjakohaseid seadusi, mis on seotud riigi meetmega ja sekkumisega asjaomas(t)esse inimõigus(t)esse.

Seda seetõttu, et iga sekkumine inimõigusesse peab põhinema õigusnormil. See tuleneb õigusriigi ja õiguspärasuse põhimõttest.

2.2. Kas meetmel on õiguspärane eesmärk/huvi?

Igal sekkumisel inimõigusesse peab olema õiguspärane eesmärk või huvi. Need võivad olla järgmised (loetelu ei ole ammendav):

- riigi julgeolek;
- territoriaalne terviklikkus või ühiskondlik turvalisus;
- korratuse või kuriteo ennetamine;
- tervise või moraali kaitsmine;
- teiste isikute maine kaitsmine.

Selleks et kindlaks teha, kas tegemist on õiguspärase eesmärgi või huviga, tuleb kaaluda olukorraga seotud seadust (seadusi) ja inimõigust (inimõigusi). Seda aitab kindlaks teha vastamine 1. osa ja 2. osa esimese jao küsimustele.

2.3. Kas riigi sekkumine on vajalik ja taotletava eesmärgiga proportsionaalne?

Selleks et riigi sekkumine oleks põhjendatud, peab asjaomane meede olema vajalik ning selle põhjusega ja taotletava õiguspärase eesmärgiga proportsionaalne. Soovitava tulemuse saavutamiseks ei tohi sekkumine minna kaugemale kui rangelt vajalik.

Vajalikkuse ja proportsionaalsuse kindlaksmääramiseks tuleb küsida järgmised küsimused.

- Kas meede on õiguspärase eesmärgi saavutamiseks sobiv?

Selle küsimusele vastates tuleb analüüsida, kas meede on sobiv ja tõhus. Ebatõhusad meetmed ei ole proportsionaalsed.

- Kas see on vajalik (tungiv ühiskondlik vajadus)? Kas see on kõige vähem riivav meede? Kas on olemas alternatiivseid meetmeid?

Liigsed meetmed ei ole proportsionaalsed.

a. 1. jaotusmaterjal. Austamiskohustus

Juhtumiuring A. Vahistamine ja kinnipidamine – õigus isikuvabadusele ja turvalisusele

See analüüs põhineb EIK 4. aprilli 2000. aasta otsusel kohtuasjas nr 26629/95: Witold Litwa vs. Poola.

1. OSA. Kohaldatavad inimõigused / riigi sekkumine

1.1. Mis inimõigus(ed) on konkreetses olukorras kohaldatav(ad)?

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 5: õigus isikuvabadusele ja turvalisusele

1. Igaühel on õigus isikuvabadusele ja turvalisusele. Kelleltki ei või võtta tema vabadust, välja arvatud seaduses kindlaksmääratud korras järgmistel juhtudel: [---]

e) seaduslik kinnipidamine, takistamaks nakkushaiguste levikut, samuti ebaterve psüühikaga isikute, alkohoolikute, narkomaanide või hulkurite seaduslik kinnipidamine; [---]

1.2. Kas mõni riigi meede sekkub kohaldatavatesse inimõigustesse?

Iga politseipoolset vahistamist peetakse sekkumiseks isikuvabaduse ja turvalisuse õigusesse.

Seepärast kujutas L-i kainestusmajas kinnipidamine tema tahte vastaselt temalt vabaduse äravõtmist Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 tähenduses, märkis Euroopa Inimõiguste Kohus oma kohtuotsuses Witold Litwa vs. Poola (punkt 46).

2. OSA. PÕHJENDATUD TEGEVUS VÕI RIKKUMINE?

2.1. Kas riigi meetmel on õiguslik alus?

Oluline on küsimus, kas on olemas asjakohane õiguslik alus sellise isiku vahistamiseks, kelle tegevus või käitumine alkoholijoobes ohustab üldsust või teda ennast.

Poola õigusnormides on sätestatud järgmiselt: „Alkoholijoobes isiku, kes käitub avalikus kohas või töökohas ründavalt, on enda elu või tervist ohustavas seisundis või ohustab ise teiste isikute elu või tervist, võib viia kainestusmajja või riiklikku tervishoiuasutusse või tema elukohta.”² Sellisel juhul järgis politsei kaebajat vahistades ja kainestusmajja viies seaduses ettenähtud korda.

Siseriiklik seadus peab olema ka kooskõlas Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punktidega a-f. Kohaldatav siseriiklik seadus kuulub lõike 1 punkti e alla.

2. Poola 26. oktoobri 1982. aasta seadus kainuse edendamise ja alkoholismi vastu võitlemise kohta, artikkel 40.

Poola 26. oktoobri 1982. aasta seadus kainuse edendamise ja alkohoolismi vastu võitlemise kohta

Lõike 1 punkt e: seaduslik kinnipidamine, takistamaks nakkushaiguste levikut, samuti ebaterve psüühikaga isikute, **alkohoolikute**, narkomaanide või hulkurite seaduslik kinnipidamine.

Euroopa Inimõiguste Kohus tegi selle alusel järelduse, et kaebaja kinnipidamine kuulus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkti e kohaldamisalasse. (Witold Litwa vs. Poola, joonealune märkus 3, punkt 64.) Kaebaja kinnipidamisel oli ka siseriikliku seaduse kohane õiguslik alus (punkt 74).

2.2. Kas meetmel on õiguspärane eesmärk/huvi?

Vahistamisel kaitseb õiguspärane eesmärk üldsust või asjaomase isiku tervist ja isiklikku turvalisust.

2.3. Kas riigi sekkumine on vajalik ja eesmärgiga proportsionaalne?

Kuigi eesmärk võib olla õiguspärane, on siiski oluline kontrollida, kas selle eesmärgi saavutamiseks kasutatavad vahendid on vajalikud ja proportsionaalsed.

- Kas meede on õiguspärase eesmärgi saavutamiseks sobiv?
- Kas see on vajalik (tungiv ühiskondlik vajadus)? Kas see on kõige vähem riivav meede? Kas on olemas alternatiivseid meetmeid?

Selles asjas võib kahele küsimusele, mida kasutatakse vajalikkuse ja proportsionaalsuse kindlaksmääramiseks, vastata koos.

„Kohus märgib veel kord, et kinnipidamise seaduslikkuse vajalik element artikli 5 lõike 1 punkti e tähenduses on omavoli puudumine. Üksikisiku kinnipidamine on niivõrd tõsine meede, et see on põhjendatud ainult siis, kui on kaalutud teisi, vähem tõsiseid meetmeid ja leitud, et need on ebapiisavad individuaalse või avaliku huvi kaitsmiseks, milleks võib vaja olla asjaomane isik kinni pidada. See tähendab, et ei piisa sellest, kui vabaduse äravõtmine teostatakse kooskõlas siseriikliku seadusega, vaid see peab ka olema nendes tingimustes vajalik.“ (Punkt 78.)

L-i vahistamist käsitati omavolina ja Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkti e rikkumisena, kuna:

- oli tõsiseid kahtlusi, kas L kujutas endast nii suurt ohtu enda või üldsuse turvalisusele, et õigustada vabaduse piiramist, ja
- politsei ei kaalunud avaliku korra tagamiseks vähem riivavaid meetmeid, kuigi siseriiklikus õiguses on sätestatud alternatiivsed vähem riivavad meetmed.

Kokkuvõte

Analüüs näitab, et L-i vahistamine ja kinnipidamine oli Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 kohane inimõiguste rikkumine, võttes arvesse, et iga vahistamist peetakse inimõiguste rikkumiseks. Vahistamise vajalikkust ja proportsionaalsust hinnates ilmneb analüüsist, et seda peeti omavoliliseks ja seetõttu L-i õiguste rikkumiseks vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punktile e.

Juhtumiuring B. Surmava jõu kasutamine terrorismis kahtlustatavate vastu – õigus elule

Analüüs põhineb EIK 27. septembri 1995. aasta otsusel kohtuasjas nr 18983/91: Mc Cann jt vs. Ühendkuningriik.

„Surmava jõu tahtliku kasutamise korral tuleb elust ilmajätmist äärmiselt hoolikalt uurida, võttes arvesse mitte ainult riigi esindajate tegevust, vaid ka ümbritsevad asjaolusid, sealhulgas uuritavate meetmete kavandamist ja kontrolli.“
(Poolpaks kiri lisatud.)

EIK, Mc Cann jt vs. Ühendkuningriik, nr 18984/91, 27. september 1995.

1. OSA. Kohaldatavad inimõigused / riigi sekkumine

1.1. Mis inimõigus(ed) on konkreetses olukorras kohaldatav(ad)?

On oluline rõhutada, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 2 sisaldab sätteid, mis võimaldavad olenevalt asjaoludest õigusesse sekkuda (sarnaselt paljude inimõigustega).

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 2: õigus elule

2. Elu võtmist ei käsitata käesoleva artikli rikkumisena, kui see tuleneb absoluutselt vajadusest kasutada jõudu:

- a) inimese kaitsmisel õigusvastase vägivalda eest;
- b) seaduslikul vahistamisel või seaduslikult kinni peetud isiku põgenemise vältimiseks;
- c) seaduslikel toimingutel rahutuste või mässu mahasurumiseks.

1.2. Kas riik sekkus nendesse inimõigustesse? Kuidas?

Elu kaotus on asjaomase isiku ja tema lähedaste jaoks pöördumatu kahju. Seepärast peavad elu õigusesse sekkumise eesmärgid olema väga tähtsad ja absoluutselt vajalikud. Iga sekkumist elu õigusesse tuleb hoolikalt hinnata, et teha kindlaks, kas see on absoluutselt vajalik. Selle vajalikkuse üle aitavad otsustada 2. osas esitatud küsimused.

2. OSA. PÕHJENDATUD TEGEVUS VÕI RIKKUMINE?

2.1. Kas riigi meetmel on õiguslik alus?

Võib eeldada, et politsei meetmed põhinevad riigi põhiseaduses ning politsei õigusi ja jõu kasutamist käsitlevates siseriiklikes õigusaktides sisalduvatel õigusnormidel. Samuti võib eeldada, et need siseriiklikud õigusaktid ja seega ka politsei meetmed on kooskõlas Euroopa inimõiguste konventsiooni eesmärkidega.

2.2. Kas meetmel on õiguspärase eesmärk?

Surmava jõu kasutamise otsus põhines eeldusel, et see on vajalik tsiviilisikute ja politseiametnike kaitsmiseks võimaliku pommi eest. Juhtumi asjaolusid analüüsid võtsid ametiisikud arvesse mitmesuguseid tegureid, nagu varasemad terrorirünnakud territooriumil X, terrorismis kahtlustatavate karistatuse andmed ning varjatud jälgimist teostavate üksuste kogutud teave. Nad jõudsid järeldusele, et esineb suur oht, et võimalik pomm tapab või vigastab raskelt märkimisväärsel arvul tsiviilisikuid territooriumil X.

Vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 lõike 2 punktile a on sekkumine elu õigusesse „inimese kaitsmisel õigusvastase vägivalda eest“ aktsepteeritav siis, kui see on absoluutselt vajalik.

Seepärast on politsei kaitsetegevusel selles juhtumis õiguspärane eesmärk.

2.3. Kas riigi sekkumine on vajalik ja eesmärgiga proportsionaalne?

Erinevalt juhtumiuuringust A tuleb selles juhtumis vastata eraldi vajalikkuse küsimusele ja proportsionaalsuse küsimusele.

- Kas meede on õiguspärase eesmärgi saavutamiseks sobiv?

Surmava jõu kasutamine oli õigeaegne ja lõpetas eeldatava ähvardava ohu, et pomm plahvatab.

- Kas see on vajalik (tungiv ühiskondlik vajadus)? Kas see on kõige vähem riivav meede? Kas on olemas alternatiivseid meetmeid?

Terrorismis kahtlustatavaid tulistati lähedalt pärast seda, kui sõdurite A ja B tundus, et kahtluselused teevad ähvardavaid käeliigutusi, mis viitavad sellele, et nad hakkavad pommi detoneerima (Mc Cann, punkt 196). Hiljem siiski avastati, et kahtluselused olid relvastamata. Neil ei olnud detoneerivat seadet ja autos ei olnud pommi.

Euroopa Inimõiguste Kohus leidis kohtuasjas Mc Cann jt vs. Ühendkuningriik, et „sõdurid tõesti uskusid, võttes arvesse neile antud teavet, [---] et kahtluseluste tulistamine oli vajalik selleks, et takistada neid pommi detoneerimast ja tõsiseid inimohvreid põhjustamast. [---] Võttes arvesse selle juhtumi asjaolude korral ametiisikute ees olevat dilemmat, ei kujutanud sõdurite reageerimine iseenesest artikli 2 rikkumist.“ (Punkt 200.)

Nagu selle näidisanalüüsi 1. osas märgitud, peab Euroopa Inimõiguste Kohus surmava jõu tahtliku kasutamise korral elust ilmajätmist äärmiselt hoolikalt uurima. Seega tuleb kaaluda nii asjaomaste sõdurite tegevust kui ka asjaomase organisatsiooni tegevust enne operatsiooni ja selle ajal. Seetõttu on seatud kahtluse alla, „kas seda terrorismivastast operatsiooni tervikuna kontrolliti ja korraldati viisil, mis tagas artikli 2 nõuete täitmise, ning kas sõduritele antud teabes ja juhistes, mis tegelikult viisid vältimatult surmava jõu kasutamiseni, võeti piisavalt arvesse kolme kahtluseluse õigust elule.“ (Punkt 201.)

„Võttes arvesse otsust mitte takistada kahtluselustel reisida [territoriumile X], ametiisikute suutmatust arvestada piisavalt võimalusega, et nende luureandmetel põhinev hinnang võib olla vähemalt mõningates punktides vigane, ja surmava jõu automaatset kasutamist, kui sõdurid tule avasid, ei ole Euroopa Inimõiguste Kohus kokkuvõttes veendunud, et kolme terroristi tapmine kujutas endast jõu kasutamist, mis ei ületanud inimeste kaitsmiseks õigusvastase vägivalla eest absoluutselt vajalikku jõudu Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 lõike 2 punkti a tähenduses [muudetud].“ (Punkt 213.)

Kohus järeldas, et tegu oli Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 rikkumisega. Rikkumine oli mitte see, et sõdurid tulistasid, vaid pigem kogu operatsiooni kavandamine ja elluviimine, kuna ametiisikud oleksid võinud võtta vähem riivavaid meetmeid.

Kokkuvõte

Analüüs näitab, et surmava jõu kasutamine kahtluseluste vastu oli sekkumine nende inimõigusesse (õigus elule), mis on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 2. Leiti, et sõdurid sekkusid sellesse õigusesse, kuid ei rikkunud õigust elule, kuna nad eeldasid ähvardava ohu olemasolu ja võimalike inimohvrite tekkimist. Kogu operatsiooni kavandamine ja elluviimine rikkus siiski artiklit 2, sest kõigepealt oleks võinud võtta vähem riivavaid alternatiivseid meetmeid.

b. 2. jaotusmaterjal. Kaitsmiskohustus

Seda analüüsi kohaldatakse 2. jaotusmaterjalis esitatud juhtumiuuringute korral.

2. jaotusmaterjalis esitatakse kaitsmiskohustuse analüüsi raamistik, mis koosneb kahest järgmisest osast.

1. osa. Riigi meede on nõutav: hindamine, kas olukord kuulub inimõiguse alla ja kas riik on kohustatud võtma meetme selle õiguse kaitsmiseks.

2. osa. Rikkumine: hindamine, kas riigi tegevusetus / kaitsmiskohustuse täitmata jätmine on põhjendatud või on tegemist inimõiguste rikkumisega.

Sarnaselt 1. jaotusmaterjaliga on 2. jaotusmaterjal jaotatud kaheks osaks. Iga osa sisaldab küsimusi, mis on kasulikud navigeerimiseks inimõigustega seotud olukordades ning selliste olukordadega seotud keeruliste küsimuste jagamiseks paremini käsitletavateks osadeks.

1. OSA. KOHALDATAVAD INIMÕIGUSED / MILLINE RIIGI MEEDE ON NÕUTAV?

1. osa põhiküsimus on selles, kas riik peaks võtma meetme, et kaitsta kohaldatavat inimõigust.

Kui kõikidele 1. osas esitatud küsimustele vastatakse **JAATAVALT**, siis:

- kohalduvad olukorrale üks või mitu inimõigust;
- on tegu riigi tegevusetusega / kohaldatava(te) inimõigus(t) kaitsmise kohustuse täitmata jätmisega, kuigi riigil on see kohustus (*märkus*: see ei tähenda tingimata rikkumise toimumist; 2. osa aitab kindlaks määrata rikkumised).

1.1. Mis inimõigus(ed) on konkreetses olukorras kohaldatav(ad)?

Sarnaselt 1. jaotusmaterjalis kajastatud austamiskohustusega tuleb kindlaks määrata selles olukorras kohaldatavad inimõigused. Seda saab teha, vastates järgmistele küsimustele.

- Mis inimõigused on tagatud rahvusvahelistes õigusaktides?
- Mis on inimõigusnormide täpne kohaldamisala? Kuna inimõigused on sõnastatud abstraktselt, määrab inimõigusnormide kohaldamisala kohtupraktika.

Inimõiguse ulatuse kindlaksmääramine on keskse tähtsusega, kuna see aitab täpsustada riigi kohustust.

1.2. Kas riik on kohustatud võtma kohaldatava inimõiguse kaitsmiseks konkreetseid meetmeid?

See küsimus puudutab otseselt konkreetseid kohustusi, mis riigil on inimõiguste kaitsmisel teatavas olukorras. Inimõigustega seotud kohustused on näiteks järgmised:

- seaduste jõustamine kohtumõistmiseks koduvägivalla juhtumite üle (ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise või karistamise keeld);
- demonstrantide kaitsmine vastudemonstrantide rünnakute eest (õigus kogunemisvabadusele);
- politsei kaitse andmine tõsiste ähvarduste korral (õigus elule).

Üksikisikutel on õigus kaitsele riigipoolse väärkohtlemise eest ja kaitsele teiste eraisikute poolt toime pandavate rikkumiste eest. Riigil on kohustus tegutseda aktiivselt kaitse andmisel ning ta saab seda teha seadusandlike, haldus-, õigus- ja praktiliste meetmete kaudu. Politseitööga seoses on üks selle kohustuse kõige olulisemaid elemente kaitsta inimõigusi teiste eraisikute rünnakute eest.

2. OSA. KAS RIIGI TEGEVUSETUS ON INIMÕIGUSTE RIKKUMINE?

2. osas esitatud analüüs aitab otsustada, kas riigi tegevusetus / kaitsmiskohustuse täitmata jätmine on inimõiguste rikkumine või mitte. Põhiküsimus on selles, kas on mingeid põhjusi, mis piisavalt õigustavad riigi tegevusetust seoses mõne põhiõigusega.

Riigi tegevusetust peetakse inimõiguste rikkumiseks, kui ühele või mitmele 2. osas esitatud küsimusele vastatakse **EITAVALT**.

2.1. Kas riigi õigusnormides käsitletakse kohaldatavaid inimõigusi piisavalt?

Sarnaselt 1. jaotusmaterjaliga tuleb sellele küsimusele vastamiseks kaaluda asjakohaseid seadusi ja siseriiklikke õigusnorme ning seda, kas seaduses on sätestatud inimõiguste piisav kaitse.

2.2. Kas riik on võtnud mõistlikke ja asjakohaseid meetmeid, et kaitsta kohaldatavaid inimõigusi?

Selles etapis tuleb huvid tasakaalustada vastavalt proportsionaalsuse põhimõttele.

Ühest küljest tuleb kaaluda asjaomase üksikisiku huvi.

- Mis on asjaomase isiku jaoks kaalul?
- Mil määral on see isik ohustatud?
- Mis õigus(ed) on kaalul?

Teisest küljest tuleb arvesse võtta riigi suutlikkust tagada kaitse.

- Mis teavet riik omab (peaks omama) asjaomase üksikisikuga seotud konkreetse riski / ähvarduste kohta?
- Milline kaitse suutlikkus on (peaks olema) riigil nendele ähvardustele reageerimiseks?
- Millised on kaitse tagamiseks asjakohased vahendid?
- Kas riik on võtnud kõik mõistlikud ja asjakohased meetmed?

Riik on kohustatud võtma kõik mõistlikud meetmed, mis võivad takistada sündmuse toimumist.

2.3. Kas riigi meede on kooskõlas menetlusstandarditega?

Uurimismenetlus peab vastama kiiruse, erapooletuse ja sõltumatuse nõudele. Õigusrikkuja karistus peab olema asjakohane ja määrata tuleb asjakohane hüvitis. Kui neid norme ei järgita, rikutakse kohaldatavat inimõigust ja õigust tõhusale õiguskaitsevahendile. (Lisateabe saamiseks vt moodul 4 piinamiskeelu kohta.)

b. 2. jaotusmaterjal. Kaitsmiskohustus

Juhtumiuring C. Demonstratsiooni ja vastudemonstratsiooni käsitlemine – õigus kogunemisvabadusele

Analüüs põhineb EIK 21. juuni 1988. aasta otsusel kohtuasjas nr 10126/82: Plattform Ärzte für das Leben vs. Austria.

1. OSA. KOHALDATAVAD INIMÕIGUSED / MILLINE RIIGI MEEDE ON NÕUTAV?

1.1. Mis inimõigus(ed) on konkreetsetes olukorras kohaldatav(ad)?

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 11 lõige 1: kogunemiste vabadus

Igaühel on õigus rahumeelsete kogunemiste ja ühinemisvabadusele, kaasa arvatud õigus oma huvide kaitseks ametiühinguid luua ja neisse astuda.

1.2. Kas riik on kohustatud võtma konkreetseid meetmeid kohaldatava inimõiguse kaitsmiseks?

Seoses kogunemisvabadusega nõuab Euroopa Inimõiguste Kohus riigilt demonstrantide kaitsmist nende eest, kes soovivad sekkuda või neid häirida.

Sellisel juhul on riik vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklile 11 kohustatud kaitsma demonstrante teiste isikute rünnakute eest.

Küsimus on selles, kas politsei tegutses piisavalt, et kaitsta kogunemisvabadust. Suutmatust laiali ajada suurt hulka vastudemonstrante, kes kogunesid sellest eelnevalt teatamata kiriku ees ja häirisid marssi, peetakse selliseks tegevusetuseks.

2. osa aitab hinnata, kas see tegevusetus kujutab endast ka inimõiguste rikkumist.

2. OSA. KAS TEGEVUSETUS ON INIMÕIGUSTE RIKKUMINE?

2.1. Kas riigi õigusnormides käsitletakse kohaldatavaid inimõigusi piisavalt?

Euroopa Inimõiguste Kohus märkis kohtuotsuses Plattform Ärzte für das Leben vs. Austria: „Kriminaalseadustiku artiklite 284 ja 285 kohaselt on tegemist õigusrikkumisega, kui isik ajab laiali kogunemise, mida ei ole keelatud, või takistab või häirib seda, ning kogunemiste seaduse artikleid 6 ja 13 ning artikli 14 lõiget 2, mis annavad ametiisikutele teatavatel juhtudel õiguse keelata või lõpetada kogunemine või ajada see jõuga laiali, kohaldatakse ka vastudemonstratsioonide suhtes.“ (Punkt 33.)

2.2. Kas riik on võtnud mõistlikke ja asjakohaseid meetmeid, et kaitsta kohaldatavaid inimõigusi?

Riik on kohustatud kohaldama mõistlikke ja asjakohaseid meetmeid, et kaitsta kogunemisvabadust, kuid seda kohustust ei saa tõlgendada tagatisena, et ei toimu mingeid korrarikkumisi. Riigil on vabadus otsustada, millist taktikat kasutada.

„Kohus ei pea hindama politsei poolt sellistel juhtudel kasutatud taktika otstarbekust või tõhusust, vaid üksnes otsustama, kas on olemas vaieldav väide, et asjaomased ametiisikud ei võtnud vajalikke meetmeid.“ (Punkt 36.)

Kohus otsustas, et demonstrantide kaitsmiseks oli võetud mõistlikke ja asjakohaseid meetmeid. Seega võttis politsei mõistlikke ja asjakohaseid meetmeid seoses oma artikli 11 kohase kaitsmiskohustusega.

Kokkuvõte

Selle juhtumi analüüs näitab, et riik on vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklile 11 kohustatud kaitsma demonstrante teiste isikute rünnakute eest. Suutmatus ajada laiali suurt ja ootamatut vastudemonstrantide hulka kujutas endast politseipoolset tegevusetust. See tegevusetus ei olnud siiski Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 11 rikkumine, kuna politsei oli võtnud mõistlikke ja asjakohaseid meetmeid selle artikli kohaste kohustuste täitmiseks.

See analüüs põhineb EIK 9. juuni 2009. aasta otsusel kohtuasjas nr 33401/02: Opuz vs. Türgi. Selgitused kohtu põhjenduste kohta on võetud eeskätt pressiteates avaldatud kohtuotsuse kokkuvõttest.

Juhtumiuring D. Naistevastane vägivald – õigus elule ning piinamise ja diskrimineerimise keeld

1. OSA. KOHALDATAVAD INIMÕIGUSED / MILLINE RIIGI MEEDE ON NÕUTAV?

1.1. Mis inimõigus(ed) on konkreetses olukorras kohaldatav(ad)?

O naise ema kaitsmata jätmine, mis põhjustas ta surma:

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 2: õigus elule

1. Igaühe õigust elule kaitstakse seadusega.

O naise ja tema ema kaitsmata jätmine O rünnakute ja ähvarduste eest:

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 3: piinamise keeld

Kedagi ei või piinata ega ebainimlikult või alandavalt kohelda ega karistada.

Ametiisikutepoolse kaitse üldine puudumine, mis mõjutas eeskätt naisi ja mida seetõttu kaalutakse mittediskrimineerimise põhimõtte alusel:

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 14: diskrimineerimise keelamine

Käesolevas konventsioonis sätestatud õiguste ja vabaduste kasutamine tagatakse ilma mingi diskrimineerimiseta selliste tunnuste alusel nagu sugu, rass, nahavärvus, keel, usutunnistus, poliitilised või muud veendumused, rahvuslik või sotsiaalne päritolu, rahvusvähemusse kuuluvus, varanduslik, sünni- või muu seisund.

1.2. Kas riik on kohustatud võtma konkreetseid meetmeid kohaldatava inimõiguse kaitsmiseks?

Seoses artikliga 2, mis käsitleb õigust elule, on riik kohustatud kaaluma kõiki tegelikke ja võimalikke ähvardusi isiku elu vastu olenevatest tema soost, rassist, nahavärvusest, keelest, usutunnistusest, poliitilistest või muudest veendumustest, rahvuslikust või sotsiaalsest päritolust. Riik on kohustatud võtma kõik meetmed, mille puhul võib mõistlikult eeldada, et nende võtmisel välditakse surma.

Seoses artikliga 3 peab riik andma tõhusa heidutuse vormis kaitse sellise väärkohtlemise eest nagu juhtum *Opuz vs. Türgi* (punkt 161). Kohustus kaitsta väärkohtlemise eest viitab ka kõige haavatavamatele ühiskonnaliikmetele, kellel on õigus sellele kaitsele õiguse, politsei ja kohtusüsteemi poolt.

2. OSA. KAS TEGEVUSETUS ON INIMÕIGUSTE RIKKUMINE?

2.1. Kas riigi õigusnormides käsitletakse kohaldatavaid inimõigusi piisavalt?

Aastani 1998 ei olnud selles asjas asjakohases siseriiklikus seaduses veel sätestatud konkreetseid haldus- ja politseimeetmeid, et kaitsta haavatavaid isikuid koduvägivalla eest. 1998. aasta jaanuaris jõustus siseriiklik seadus, millega kehtestati alus selliste isikute kaitsmiseks, keda ohustab koduvägivald.

Juhtumis *Opuz vs. Türgi* toimusid rünnakud ajavahemikus 1995–2002. Enne 1998. aasta koduvägivalla seadust ei olnud riik täitnud oma kohustust võtta vastu asjakohased õigusnormid koduvägivalla kohta. Kuna ajavahemikus 1995–1998 puudusid siseriiklikud õigusnormid, mis oleksid kaitsnud koduvägivalla eest, võis O naise ja tema ema vastu sellel perioodil toime pandud rünnakuid kaaluda Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel ja seega oli tegemist Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 rikkumisega.

Kuigi asjakohane seadus jõustus 1998. aasta jaanuaris, ei olnud ametiisikud selle järel veel tõhusalt rakendanud meetmeid ega sanktsioone, et kaitsta O naist koduvägivalla eest. Analüüsi ülejäänud osa aitab hinnata rünnakuid, mis pandi toime ajavahemikus 1998–2002.

2.2. Kas riik on võtnud mõistlikke ja asjakohaseid meetmeid, et kaitsta kohaldatavaid inimõigusi?

Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklid 2 ja 3

O oli varem käitunud vägivaldselt oma naise ja tema ema suhtes ning oli selle eest kantud karistusregistrisse. Ta ähvardas jätkuvalt nende tervist ja ohutust. Võttes arvesse seda tausta, oli mitte üksnes võimalik, vaid isegi ettenähtav, et O vägivaldne käitumine tõenäoliselt jätkub ja eskaleerub.

Seetõttu leidis kohus, et riigiasutused ei täitnud oma hoolsuskohustust O naise ja tema ema vastase vägivalla ennetamisel, eelkõige jättes algatamata kriminaalmenetluse ja võtmata muid asjakohaseid ennetusmeetmeid O vastu. (Punkt 199.)

Riigiasutused rikkusid artiklis 2 sätestatud õigust elule, kuna ei takistanud O-d tapmast oma naise ema. Võttes arvesse O naise ema vastu tehtud ähvardusi, oleksid ametiasutused võinud võtta selle tulemuse vältimiseks asjakohaseid ja mõistlikke kaitsemeetmeid.

Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastas ka artikli 3 rikkumise, kuna ametiasutused ei võtnud tõhusaid heidutusmeetmeid, et kaitsta O naist O füüsiliste rünnakute eest.

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 14

O naise ja tema ema juhtum viitab üldisemale probleemile. Sellise koduvägivalla sallimine ja suutmatus sellega tõhusalt tegeleda rikuvad naiste õigust võrdsel kaitsele seaduse alusel.

Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et rikutud oli ka Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14: „Pidades meeles eespool tehtud järeldust, et üldine ja diskrimineeriv õiguslik passiivsus [kohtuasja riigis], kuigi see oli ettekatsematu, mõjutas peamiselt naisi, leiab kohus, et kaebaja ja tema ema poolt talutud vägivalda võib pidada sooliseks vägivallaks, mis on naistevastase diskrimineerimise vorm.“ (Punkt 200.)

Kokkuvõte

See juhtumianalüüs näitab, et riigil on kohustus kaitsta isikut koduvägivalla eest eesmärgiga kaitsta õigust elule (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 2) ja tõhusalt heidutada väärkohtlemist toime panemast (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 3). Riik on ühtlasi kohustatud kehtestama ja rakendama süsteemi, mis kaitseb ohvreid piisavalt ja karistab koduvägivalla eest isegi olukorras, kui ohver oma kaebuse tagasi võtab. Analüüsist ilmnas ka, et tegevus, mida peeti ametiasutuste passiivsuseks kohtuasja riigis, mõjutas peamiselt naisi ja seda tõlgendati soolise vägivallana, mis on naistevastase diskrimineerimise vorm (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 14).

2.3. Kas riigi meede on kooskõlas menetlusstandarditega?

Hoolimata sellest, et ohvrid kaebuse tagasi võtsid, oleks õigusraamistik pidanud võimaldama prokuratuuril algselt vastu kriminaalasja, kuna tema vägivaldne käitumine oli pidevalt ohustanud naiste füüsilist puutumatus ja oli süüdistuse esitamiseks piisavalt tõsine. Mida raskem on õigusrikkumine või mida suurem edasiste õigusrikkumiste oht, seda suurem peaks olema tõenäosus, et prokuratuur jätkab üldsuse huvides oma juurdlust, isegi kui ohvrid oma kaebuse tagasi võtavad.

Käesolevas asjas ei olnud riik kehtestanud ega tõhusalt rakendanud süsteemi, mis karistaks kõiki koduvägivalla vorme ja kaitseks piisavalt ohvreid. (Punkt 169.)

Lisamaterjal

Selles osas antakse sügavuti teavet käesolevas moodulis esitatud peamiste analüütiliste põhimõtete kohta. Koolituskursuse arutelude rikastamiseks uuritakse kõigi nelja analüüsitud kohtuasja puhul kohtu tehtud täiendavaid tähelepanekuid.

Asjaomastesse põhiõigustesse sekkumine

Osa inimõigusi on **absoluutsed** õigused, mida ei tohi mingil juhul piirata või rikkuda, nagu piinamiskeeld. Teised on struktureeritud, et võimaldada teataval tingimustel rikkumist või piiramist. Need on **suhtelised inimõigused**, mida võib (peab) teatavates tingimustes piirata (piirama), järgides põhimõtet, et ühe inimese vabadus ja õigused lõpevad seal, kus algavad teise inimese vabadus ja õigused.

Asjaomastesse õigustesse sekkumise põhjendus peab tuginema seadusele ning vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõttele. Euroopa Liidu põhiõiguste hartas on see põhjendus sõnastatud järgmiselt.

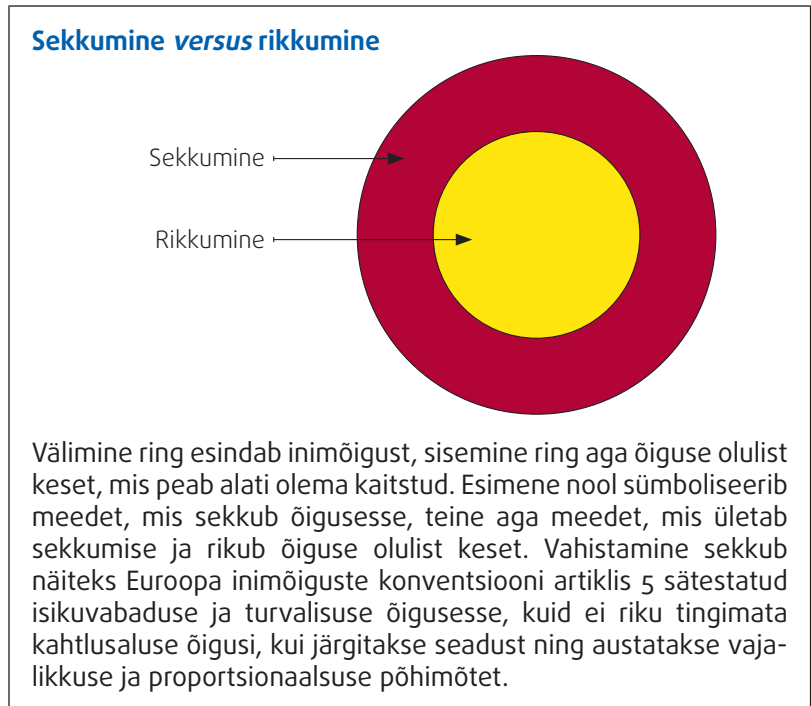
ELi põhiõiguste harta artikli 52 lõige 1: tagatud õiguste ulatus

Hartaga tunnustatud õiguste ja vabaduste teostamist tohib piirata ainult seadusega ning arvestades nimetatud õiguste ja vabaduste olemust. Proportsionaalsuse põhimõtte kohaselt võib piiranguid seada üksnes juhul, kui need on vajalikud ning vastavad tegelikult liidu poolt tunnustatud üldist huvi pakkuvatele eesmärkidele või kui on vaja kaitsta teiste isikute õigusi ja vabadusi.

Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 (õigus austusele era- ja perekonnaelu vastu) on esitatud konkreetne näide.

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 8: õigus austusele era- ja perekonnaelu vastu

1. Igaühel on õigus sellele, et austataks tema era- ja perekonnaelu ja kodu ning korrespondentsi saladust.
2. Võimud ei sekku selle õiguse kasutamisse muidu, kui kooskõlas seadusega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

Politsei sekkumine ja inimõigused

Analüüsidest politsei sissetungimist ja sekkumist inimõigustesse, märgitakse lühülevaadetes, et „politsei meetmed on oma võimaliku riivava laadi tõttu üldiselt lähedal sellele, et kujutada endast sekkumist inimõigustesse“. Allpool esitatakse mõningad politseiga seotud näited sekkumisest erinevatesse inimõigustesse. Nendele on kasulik tugineda, et teha kindlaks, millised õigused on erinevate stsenaariumide korral kaalul.

Tabel 3.1. Politseiga seotud näited sekkumisest konkreetsetesse inimõigustesse

Põhiõigused	Politsei sekkumine
Õigus elule (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 2, ELi põhiõiguste harta artikkel 2)	<ul style="list-style-type: none"> • Politseipoolne surmava jõu kasutamine (vt juhtumiuuring B)
Piinamise keeld (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 3, ELi põhiõiguste harta artikkel 4)	<ul style="list-style-type: none"> • Piinamine (vt moodul 4)
Õigus isikuvabadusele ja turvalisusele (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 5, ELi põhiõiguste harta artikkel 6)	<ul style="list-style-type: none"> • Ametlik vahistamine • Füüsilise liikumise piiramine teatavaks ajaks (vt juhtumiuuring A)
Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6, ELi põhiõiguste harta artiklid 47 ja 48)	<ul style="list-style-type: none"> • Iga kriminaal- või haldusõigusel põhinev karistus • Politsei juurdlused
Õigus austusele era- ja perekonnaelu, kodu ja korrespondentsi vastu, sealhulgas isikuandmete kaitsele (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 8, ELi põhiõiguste harta artiklid 7 ja 8)	<ul style="list-style-type: none"> • Isikusamasuse kontroll • Isikutunnistuse äravõtmine • Peatamine ja läbiotsimine • Eraruumide läbiotsimine • Koduvägivallatseja keelamine läheneda ohvrile või siseneda ühisesse korterisse • Videojälgimine või suhtlusvahendite järelevalve • Isikuandmete töötlemine, andmehankimine
Kogunemiste ja ühingute moodustamise vabadus (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 11, ELi põhiõiguste harta artikkel 12)	<ul style="list-style-type: none"> • Demonstratsioonide keelamine politseiametnike poolt • Demonstratsiooni laialiajamine • Poliitiliste parteide või ühingute keeld

Õigusriigi põhimõte ja õiguspärasus

Sekkumine inimõigustesse peab põhinema seadusel. See tuleneb õigusriigi ja õiguspärasuse põhimõttest. Õigusriigi põhimõte tähendab, et riik/politsei peab tegutsema kooskõlas seadusega ning sisse on seatud mehhanismid riigi meetme või tegevusetuse õiguspärasuse vaidlustamiseks. Õiguspärasuse põhimõte on peamine kaitsemeede riigi omavalilise meetme vastu. Õigusriigi ja õiguspärasuse põhimõte on inimõiguste süsteemi ja üldiselt õigussüsteemi alustalad.

Sekkumine inimõigustesse peab vastama teatavatele nõuetele. See, mil määral ja kui põhjalikult sekkumised õiguslikult kindlaks määratakse, oleneb konkreetsest kaalul olevast õigusest. Osa õigusi võib teatud tingimustel õiguslikult piirata (nt Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 sätestatud õigus austusele era- ja perekonnaelu vastu või artiklis 11 sätestatud kogunemiste ja ühingute moodustamise vabadus), kuid teisi võib õiguslikult piirata ainult väga piiratud juhtudel (Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 5 sätestatud õigus isikuvabadusele ja turvalisusele) või mõnel juhul üldse mitte (Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 3 sätestatud piinamise keeld).

Näiteks on isikuvabaduse õiguse piiramine lubatud ainult piiratud tingimustel, mis on loetletud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 5.

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 5: õigus isikuvabadusele ja turvalisusele

- [---] a) seaduslik kinnipidamine pädeva kohtu süüdimõistva otsuse alusel;
- b) seaduslik vahistamine või kinnipidamine kohtu seadusliku korralduse täitmatajätmise eest või seaduses ettenähtud kohustuse täitmise tagamiseks;
- c) seaduslik vahistamine või kinnipidamine, et tuua ta pädeva õigusvõimu ette põhjendatult kahtlustatuna õiguserikkumises või kui põhjendatult peetakse vajalikuks takistada õiguserikkumise toimepanekut või põgenemist pärast seda;
- d) seadusliku korralduse alusel alaealise kinnipidamine hariduslikuks järelevalveks või tema seaduslik kinnipidamine pädeva õigusvõimu ette toomiseks;
- e) seaduslik kinnipidamine, takistamaks nakkushaiguste levikut, samuti ebaterve psüühikaga isikute, alkohoolikute, narkomaanide või hulkurite seaduslik kinnipidamine;
- f) seaduslik vahistamine või kinnipidamine, vältimaks tema loata sissesõitu riiki või et võtta meetmeid tema väljasaatmiseks või -andmiseks.

Vajalikkus ja proportsionaalsus

Vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõte on sageli inimõiguste analüüsi keskne element. Need põhimõtted on ka professionaalse politseitöö aluspõhimõtted ja sisalduvad – erinevas sõnastuses – siseriiklikes politseiseadustes, mis (osaliselt) eelnesid inimõigusi käsitlevatele seadustele.

Vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtte mõistmine on politsei jaoks eriti oluline, kuna politsei peab tõhusalt ja asjakohaselt kasutama õigeid meetmeid, et tegeleda teistele isikutele ja neile endile suunatud ohtude ja ähvardustega. Kui politsei kasutab jõudu, eriti kui ta kasutab surmavat jõudu, on äärmiselt oluline põhjalikult läbi vaadata vajalikkuse ja proportsionaalsuse peamised kaalutluskohad. Proportsionaalsuse põhimõtte järgimine on politseitöö üks suuremaid väljakutseid: erinevate valikuvõimaluste kaalumise, erinevate huvide tasakaalustamine, kõige vähem riivavate meetmete kindlakstegemine ja õige meetme kindlaksmääramine. See on eriti raske stressirohketes või ohtlikes olukordades, kus sündmused toimuvad väga kiiresti.

Proportsionaalsuse põhimõtte peab olema töösse lõimitud ja selle järgimine peab muutuma automaatseks. Selline lõimimine eeldab inimõiguste teooriate praktilist rakendamist ja õppimist kõigi kolme mõõtme – teadmiste, oskuste ja hoiakute – omandamiseks.

Vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtte vaatenurgad

Ex-ante: see inimõiguste analüüsi element võtab arvesse politsei meetme võtmise hetke. See tähendab, et olukorra analüüsimisel inimõiguste vaatenurgast lähtudes tuleb küsida, kas meede oli mõistlik ja proportsionaalne selle võtmise hetkel, isegi kui hiljem selgub, et politsei oletused või andmed näiteks teatavate ohtude kohta olid valed.

Organisatsiooniline hooletus: proportsionaalsuse hindamine puudutab enamasti politseioperatsiooni viimast etappi, mil politseiametnikud peavad tegutsema ja reageerima tegelikule või tajutud ähvardusele. Arvesse tuleb võtta ka kogu operatsiooni – selle kavandamise ja läbiviimise – asjakohasust.

1. jaotusmaterjal. Austamiskohustus

Juhtumiuuring A. Vahistamine ja kinnipidamine – õigus isikuvabadusele

Juhtumiuuringus A, mis põhines kohtuasjal Witold Litwa vs. Poola, oli esmase inimõigusena kaalul Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 5 sätestatud õigus isikuvabadusele ja turvalisusele.

Riigi meetme õigusliku aluse kindlaksmääramine

„Kohus tuletab meelde, et konventsiooni artikli 5 lõige 1 sisaldab isikuvabaduse äravõtmise lubatud aluste loetelu, mis on ammendav. Seetõttu ei ole ükski isikuvabaduse äravõtmine seaduslik, kui see ei kuulu mõne artikli 5 lõike 1 punktides a–f sätestatud aluse alla.“ (Witold Litwa vs. Poola, joonealune märkus 3, punkt 49.)

„Kohus märgib, et sõna „alkohoolik“ tähistab tavakasutuses alkoholisõltuvuses olevat isikut. Teisest küljest on konventsiooni artikli 5 lõikes 1 see sõna esitatud kontekstis, mis sisaldab viidet mitmele teisele üksikisikute kategooriale, st nakkushaigusi levitavatele isikutele, ebaterve psüühikaga isikutele, narkomaanidele ja hulkuritele. Kõigi nende isikute vahel on seos selles mõttes, et neilt võib nende isikuvabaduse ära võtta kas arstiravi eesmärgil või sotsiaalpoliitika kohastel kaalutlustel või nii meditsiinilistel kui ka sotsiaalsetel alustel. Seepärast on õiguspärane sellest kontekstist järeldada, et peamiseks põhjuseks, miks konventsioon võimaldab artikli 5 lõike 1 punktis e nimetatud isikutelt nende isikuvabaduse ära võtta, ei ole üksnes see, et nad on ohtlikud ühiskondlikule turvalisusele, vaid ka see, et nende kinnipidamine võib olla nende enda huvides.“ (*Ibid.*, punkt 60.)

„[---] Kohus leiab, et konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkti e alusel võib isikud, kellele ei ole pandud alkohooliku diagnoosi, kuid kelle tegevus ja käitumine alkoholi mõju all ohustavad avalikku korda või neid endid, võtta vahi alla üldsuse või nende endi huvide, nagu tervise või isikliku ohutuse kaitseks.“ (*Ibid.*, punkt 61.)

„See ei tähenda, et konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkti e võib tõlgendada nii, et see lubab üksikisikut kinni pidada üksnes seetõttu, et ta on alkoholi tarbinud. Kohus leiab siiski, et artiklis 5 ei viita miski sellele, et see säte takistab riigil võtta alkoholi kuritarvitava isiku vastu meetmeid eesmärgiga piirata alkoholi poolt talle endale või üldsusele põhjustatavat kahju või tõkestada ohtlikku käitumist pärast alkoholitarbimist. Kohus märgib selle kohta, et alkoholi kahjulik tarbimine põhjustab kahtlemata ohtu ühiskonnale ning alkoholijoobes isik võib põhjustada ohtu endale ja teistele, olenemata sellest, kas ta on alkoholisõltuvuses või mitte.“ (*Ibid.*, punkt 62.)

„Kohus kordab taas, et vastavalt konventsiooni artiklile 5 peab igasugune isikuvabaduse äravõtmine olema õiguspärane; see hõlmab nõuet, et isikuvabaduse äravõtmisel tuleb tegutseda „seaduses sätestatud korra kohaselt“. Konventsioonis viidatakse sellega seoses seaduslikule korraldusele ning nähakse ette kohustus järgida selle sisulisi ja menetluslikke sätteid.“ (*Ibid.*, punkt 72.)

Selles juhtumis on tehtud selgeks, et politsei järgis L-i vahistades ja kaineustumajja viies siseriiklikus õiguses sätestatud korda, mis näeb ette järgmist:

„Alkoholijoores isiku, kes käitub avalikus kohas või töökohas ründa-
valt, on enda elu või tervist ohustavas seisundis või ohustab ise
teiste isikute elu või tervist, võib viia kainestusmajja või riiklikku
tervishoiuasutusse või tema elukohta.“

Poola 26. oktoobri 1982. aasta seadus kainuse edendamise ja alko-
holismi vastu võitlemise kohta, artikkel 40.

Kindlakstegemine, kas riigi sekkumine on vajalik ja eesmärgiga proportsionaalne

„[---] Kohtul on tõsiseid kahtlusi, kas võib öelda, et kaebaja käitus
alkoholi mõju all selliselt, et põhjustas ohtu üldsusele või endale, või
et tema enda tervis, heaolu või isiklik ohutus oli ohustatud. Kohtu
kahtlusi tugevdavad kinnipidamise üsna pealiskaudne faktiline alus
ja asjaolu, et kaebaja on peaaegu pime.“

Witold Litwa vs. Poola, joonealune märkus 3, punkt 77.

Selles asjas kohaldatavas siseriiklikus seaduses „on sätestatud
mitmesugused erinevad meetmed, mida võib võtta alkoholijoores
isiku vastu, ja kinnipidamine kainestusmajjas on neist kõige äärmus-
likum. Kõnealuse sätte kohaselt ei pea alkoholijoores isikult tingi-
mata ära võtma tema isikuvabadust, kuna politsei võib ta viia
riiklikku tervishoiuasutusse või tema elukohta“. (*Ibid.*, punkt 79.)

Nagu lühiülevaadetes on märgitud, kuna selliseid meetmeid ei
kaalutud, oli tegemist Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5
lõike 1 punkti e rikkumisega.

Juhtumiuring B. Surmava jõu kasutamine terrorismis kahtlustatavate vastu – õigus elule

Juhtumiuringu B analüüsi tulemusel leiti, et esmastest inimõigustest oli kaalul Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 2 sätestatud õigus elule.

Kindlaksmääramine, kas meetmega taotleti õiguspärasest eesmärgi

„Ametiisikute saadud teabe tõttu tekkis neil põhimõtteline dilemma. Ühest küljest pidid nad võtma arvesse oma kohustust kaitsta Gibraltaril elanike, sealhulgas oma sõjaväelaste elu ning teisest küljest kasutama kahtlusaluste vastu minimaalselt surmavat jõudu, võttes arvesse nii siseriiklikust kui ka rahvusvahelisest õigusest tulevaid kohustusi.“

Mc Cann jt vs. Ühendkuningriik, joonealune märkus 8, punkt 192.

Kindlakstegemine, kas riigi sekkumine oli vajalik ja eesmärgiga proportsionaalne

„Ametiisikute vastas oli IRA [Iiri Vabariiklik Armeed, lisatud] tegevteenistusüksus, mille koosseisu kuulusid lõhkekehade kasutamises süüdi mõistetud isikud ja üks tuntud lõhkeainekspert. IRA oli oma varasemas tegevuses näidanud üles hoolimatust inimeste, sealhulgas oma liikmete elu suhtes.“ (Mc Cann, punkt 193.)

„Tulistamise toime pannud sõdureid (A, B, C ja D) teavitasi nende ülemused, et kohapeal on autopomm, mille ükskõik kes kolmest kahtlusalusest võib detoneerida raadio teel juhitava seadme abil, mis võib neil varjatult kaasas olla, et seadme võib aktiveerida nupule vajutamisega, et nad tõenäoliselt detoneerivad ründe korral pommi, põhjustades arvukalt inimohvreid ja tõsiseid vigastusi, ning et nad on ka tõenäoliselt relvastatud ja osutavad vahistamisel vastupanu.“ (*Ibid.*, punkt 195.)

„Meetmeid, mida nad võtsid oma ülemuste korraldustele alludes, peeti seega absoluutselt vajalikuks, et kaitsta süütute isikute elu. Kohus leidis, et jõu kasutamine riigi esindajate poolt mõne artikli 2 lõikes 2 loetletud eesmärgi saavutamiseks võib olla selle sätte alusel põhjendatud, kui see põhineb heal usul, mida peetakse mõjuvatel põhjustel tol hetkel õigeks, kuid mis hiljem osutub ekslikuks. Vastupidine otsus paneks riigile ja tema õiguskaitsetöötajatele nende kohustuste täitmisel ebarealistliku koorma, mis võib ohustada nende endi ja teiste isikute elu.“

„Ametiisikutel oli kohustus austada kahtlusaluste õigust elule ja selle kohustuse täitmisel pidid nad ülimalt hoolikalt hindama nende käsutuses olevat teavet enne selle edastamist sõduritele, kelle poolt tulirelvade kasutamine tähendas automaatselt tulistamist tapmise eesmärgil.“ (*Ibid.*, punkt 211.)

„Selles ülitähtsas olukorras jäi sõdurite reaktsioonis vajaka hoolikusest tulirelvade kasutamisel, mida eeldatakse õiguskaitsetöötajatelt demokraatlikus ühiskonnas, isegi kui tegemist on terrorismis kahtlustatavate ohtlike isikutega. Ametiisikute tehtud viga viitab asjakohase hoolikuse puudumisele vahistamisoperatsiooni kontrollimisel ja korraldamisel.“ (*Ibid.*, punkt 212.)

2. jaotusmaterjal. Kaitsmiskohustus³

Juhtumiuring C. Demonstratsiooni ja vastudemonstratsiooni käsitlemine – õigus kogunemisvabadusele

Juhtumiuringu C analüüsi tulemusel leiti, et esmastest inimõigustest oli kaalul Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 11 sätestatud kogunemiste vabadus.

„Demonstratsioon võib ärritada või solvata isikuid, kes on asjaomaste ideede või väidete vastu. Osavõtjad peavad siiski saama osaleda demonstratsioonil kartuseta, et vastased on nende suhtes füüsiliselt vägivaldsed. Selline hirm takistaks kogunemisi või seda, et ühiseid ideid või huve toetavad teised rühmad väljendavad avalikult oma arvamust kogukonda mõjutavates väga vastuolulistes küsimustes. Demokraatlikus ühiskonnas ei saa vastudemonstratsiooni korraldamise õigus pärssida demonstratsiooni korraldamise õiguse kasutamist.

Rahumeelse kogunemise tõelist vabadust ei saa seetõttu vähendada lihtsalt riigipoolse kohustusega mitte sekkuda: selline puhtalt negatiivne käsitus ei oleks kooskõlas artikli 11 eesmärgi ega mõttega.“

Plattform Ärzte für das Leben vs. Austria, joonealune märkus 14, punkt 32.

Kindlaksmääramine, kas riik on võtnud mõistlikke ja asjakohaseid meetmeid, et kaitsta kohaldatavaid inimõigusi

„Kuigi lepinguosalise riigi kohustus on võtta mõistlikke ja asjakohaseid meetmeid, et võimaldada õiguspärase demonstratsioonide rahumeelset kulgemist, ei saa nad seda absoluutselt tagada ning neil on ulatuslik kaalutusõigus kasutatavate vahendite valikul.“ (*Ibid.*, punkt 34.)

Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et politsei võttis demonstrantide kaitseks mõistlikke ja asjakohaseid meetmeid, alljärgnevatel põhjustel.

„Kõigepealt tuleb märkida, et abordi toetajate kavandatud demonstratsioon, mis pidi toimuma Plattformi demonstratsiooniga samal ajal ja samas kohas, oli ära keelatud. Lisaks oli suur hulk nii vormirõivastuses kui ka tavariietes politseinikke paigutatud piki algselt kavandatud marsruuti ning politsei esindajad ei keeldunud kaebuse esitanud ühendust kaitsmast isegi pärast seda, kui ühendus otsustas politsei vastuväidetest hoolimata marsruuti muuta. Kokkuvõttes ei tekitatud mingisugust kahju ega toimunud tõsiseid kokkupõrkeid; vastudemonstrandid hüüdsid lööklauseid, vehkisid loosungitega ning loopisid mune või murumättaid, mis ei takistanud rongkäiku ega vabaõhu jumalateenistust lõpule viimast; massirahutuste ohjeldamise eriüksused moodustasid valvehela kahe vastaspoole vahele, kui meeleolud olid ägenenud niivõrd, et võis puhkeda vägi- vald.“ (*Ibid.*, punkt 37.)

3. de Schutter, O. (2010), *International Human Rights Law*, Cambridge et al., Cambridge University Press, lk 365.

Juhtumiuuring D. Naistevastane vägivald – õigus elule

Juhtumiuuringu D (Opuz vs. Türgi) analüüsi tulemusel leiti, et esmastest inimõigustest oli kaalul Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 2 sätestatud õigus elule.

„Kohus kordab taas, et artikli 2 lõike 1 esimese lause kohaselt peab riik mitte üksnes hoiduma tahtlikult ja õigusvastaselt elu võtmast, vaid ka võtma asjakohaseid meetmeid, et kaitsta tema territooriumil asuvate inimeste elu. See puudutab riigi esmakohustust tagada õigus elule, kehtestades tõhusad kriminaalõiguse sätteid, mis heidutavad õigusrikkumiste toimepanekut inimeste vastu ning mida toetab õiguskaitsemehhanism nende sätete rikkumise ennetamiseks, tõkestamiseks ja karistamiseks. Sellega pannakse asjakohastel tingimustel ametiisikutele ka positiivne kohustus võrra operatiivseid ennetusmeetmeid, et kaitsta üksikisikuid, kelle elu ohustavad teiste üksikisikute kuriteod.“

Opuz vs. Türgi, joonealune märkus 19, punkt 128.

„Otsustades korduvalt mitte jätkata kriminaalmenetlust O vastu, osutasid ametiisikud ainult vajadusele hoiduda sekkumast juhtumisse, mida nad tajusid perekonna siseasjana. Ametiisikud ei kaalunud ilmselt kaebuste tagasivõtmise motiive, hoolimata O naise ja tema ema avaldustest prokuratuurile, mille kohaselt nad olid selleks kohustatud O surmaaahvarduste ja surve tõttu. Samuti oli silmatorkav, et ohvrid võtsid oma kaebused tagasi O vabaduses viibimise ajal või pärast tema vabastamist vahi alt.“ (*Ibid.*, punkt 143.)

Kindlaksmääramine, kas riik on võtnud mõistlikke ja asjakohaseid meetmeid, et kaitsta kohaldatavaid inimõigusi

„Võttes arvesse politseitöö probleeme nüüdisaegses ühiskonnas, inimkäitumise ettearvamatus ning operatiivseid valikuid, mida tuleb teha prioriteetide ja vahendite kohta, tuleb positiivse kohustuse ulatust tõlgendada viisil, millega ei panda ametiisikutele võimatut või ebaproportsionaalset koormat. Seetõttu ei kaasne ametiisikute jaoks mitte iga väidetava elu ohustamise riski puhul konventsiooni nõuet võtta operatiivmeetmeid, et takistada selle riski realiseerumist. Positiivse kohustuste tekkimiseks peab olema kindlaks tehtud, et ametiisikud teadsid või oleksid pidanud teadma kindlaks tehtud üksikisiku elu ohustava tõelise ja otsese riski esinemise ajal kolmanda isiku kuritegudest ning et nad ei võtnud nende pädevusse kuuluvaid meetmeid, mis mõistlikult hinnates oleksid võinud seda riski vältida.“ (*Ibid.*, punkt 129.)

Kohalikud ametiasutused oleksid võinud anda korralduse kaitsemeetmete võtmiseks või anda välja kohtumääruse, millega keelatakse O-l võtta ühendust või suhelda O naise emaga või läheneda talle või siseneda kindlaksmääratud piirkondadesse. O naise ema esitas korduvalt kaitsetaotluse, kuid ametiisikud jäid passiivseks, võttes vaid O-lt ütlused ja lastes ta seejärel vabaks. Pealegi ei olnud kriminaalõigussüsteemil selles asjas mingisugust heidutavat mõju.

Laiendatud tegevused

1. laiendatud tegevus. *Stsenaariumikoolitus Austria politseiakadeemias*

Siht

Austria politseiakadeemiad kasutavad stsenaariumikoolitust, et aidata osavõtjatel lõimida proportsionaalsuse põhimõtet. Osavõtjad kujutavad lühikestes rollimängudes (auto peatamine, koduvägivald, peatamine ja läbiotsimine jmt) teatavat olukorda ning arutavad seejärel oma suutlikkust kohaldada inimõiguste norme ja eelkõige proportsionaalsuse põhimõtet praktikas, kooskõlas politseiametnike rolliga inimõiguste kaitsja ja teenuseosutajana.

Eesmärgid

Teadmised:

- mõista proportsionaalsuse põhimõtet inimõiguste analüüsi raames ja teada sellega seotud erinevaid küsimusi;
- mõista, mida tähendab inimõiguste vaatenurgast lähtumine, ja sobitada see politsei rolliga demokraatlikus ühiskonnas.

Hoiakud:

- analüüsida isiku arusaamasid ja käitumist vastuseks probleemsetele olukordadele, et saavutada teadlikum suhtumine oma tegevus- ja reageerimismotiividesse;
- kogeda olukorda erinevast vaatenurgast (toimepanijana ja ohvrina);
- analüüsida empaatiliselt vastaspoolt, et olla suuteline olukorda käsitlema;
- väärtustada tagasiside ja isikliku analüüsi kasutamist kui alalist õppevahendit töökeskkonnas.

Oskused:

- kujundada suhtlusoskust raskes olukorras;
- kohaldada inimõiguste analüüsi, tegutsedes konkreetses olukorras;
- harjutada jõu proportsionaalset kasutamist hoolimata vastaspoolte tekitatud probleemidest.

Nõuded:

aeg: kogu kursus kestab mõne päeva:

- ligikaudu 2 päeva sissejuhatuseks;
- ligikaudu 1 päev lühiülevaadetes kasutatud lugemismaterjali arutamiseks;
- 1 päev stsenaariumi kohta (k.a arutelu) – olenevalt rühma suuruselt.

Materjalid:

- tehnilised videoseadmed rollimängu salvestamiseks ja taasesitamiseks kõikidele osavõtjatele;
- politsei rolli kirjeldavad juhtpõhimõtted;
- lühiülevaadet/lugemismaterjal;
- rühma suurus: 20–25 inimest.

1. laiendatud
tegevuse kirjeldus.
*Stsenaariumikoolitus
Austria
politseiakadeemias*

- 1 **Sissejuhatus:** arutlege politsei rolli ning politseitöö eesmärkide ja põhimõtete üle seoses stsenaariumikoolitusega.
- 2 **Stsenaariumid:** koostage stsenaariumid. Kogenud politseiametnikud mängivad peamisi vastaspooli ja juhivad tegevust kavandatud suunas, osavõtjad toetavad neid, mängides asjaomaseid isikuid. Osavõtjad, kes mängivad politseiametnikke, peavad olukorraga hakkama saama ja leidma sobiva lahenduse. Pärast iga stsenaariumi läbimängimist korraldatakse kohapeal infosessioon kogenud politseiametnike järelevalve all.
- 3 **Video tagasiside ja arutelu:** kui kõik osavõtjad on mõne stsenaariumi läbi mänginud, kogunevad nad kokku. Kõikidest stsenaariumidest tehti videosalvestised, mida näidatakse kõikidele osavõtjatele. Osavõtjatelt küsitakse taas tagasisidet ja neil on võimalus õppida tegevuse üksikasjalikust analüüsist. Stsenaariume lahatakse vastavalt inimõigustega seotud aspektidele.

Koolitusnõuanne: stsenaariumikoolituse kasutamine

Stsenaariumikoolituse eesmärk on ühendada (inimõiguste) teooria ja praktika. Ainult nii jätavad õppurid meelde oma kohustused võimu võimaliku tulevase kuritarvitamise ja inimõiguste rikkumise vältimisel. Kui õppurid peavad läbima stsenaariumid, milles nad peavad hakkama saama koostööd mittetegevate ja agressiivsete vastastega, hakkavad nad olukorda tõeliselt mõistma ja nägema selle seoseid inimõigustega.

2. laiendatud tegevus.
*Stsenaariumikoolitus
 Saksamaa Nordrhein-
 Westfaleni riigipolitseis*

Siht

Politsei väljaõpe on Saksamaal sarnane Austriaga. Stsenaariumidel ja rollimängudel põhineva inimõigustealase koolituse eesmärk on arutleda tegeliku politseitöö konteksti üle. Erinevalt Austriast võtavad Saksamaal siiski välised kutselised näitlejad ohvri ja/või õigusrikkuja rolli, samal ajal kui osavõtjad mängivad üksnes politseiametnikku – see on vastuseks tõstatatud mureküsimusele, et varasemad rollid võivad häbimärgistada osavõtjaid ka väljaspool koolituskursust. Näitlejatele ettevalmistatud stsenaariumid määravad tegevuse kulgemise, mida osavõtjad seejärel analüüsivad tagasivaatavalt.

Nõuded:

- aeg: ligikaudu 2 tundi iga kaht isikut hõlmava rollimängu kohta (sh sissejuhatus ja tagasiside);
- enne rollimängude algust pakutakse mitme nädala jooksul teoreetilist ettevalmistust.

Materjalid:

- rollimängu ülesseadmine (võimalikult realistlikult), ruumid, rekvisiidid jmt;
- rühma suurus: 12 inimest (suunatud uutele politseiametnikele).

2. laiendatud
tegevuse kirjeldus.
*Stsenaariumikoolitus
Saksamaa Nordrhein-
Westfaleni riigipolitseis*

- 1 **Teoreetiline taust:** osavõtjad saavad mitme nädala vältel teoreetilised teadmised asjaomastes küsimustes, mida rollimänguga harjutatakse.
- 2 **Rollimängud:** stsenaariumid korraldatakse tegeliku olukorrana selleks sobivates ruumides. Välised kutselised näitlejad mängivad vastaspooli, järgides ettevalmistatud stsenaariume, mis hõlmavad erinevaid eskaleerumisetappe. Kaks osavõtjat mängivad politseiametnikke, kes peavad olukorraga hakkama saama.
- 3 **Tagasiside:** kaks politseiametnikku esitavad kohe pärast rollimängu tagasiside saadud tulemuste kohta ja selle kohta, kuidas nad end selles olukorras tundsid. Seejärel annavad näitlejad tagasiside enda vaatenurgast. Järgmisena esitavad kommentaare kõik teised osavõtjad, kes jälgisid rollimängu. Lõpus esitavad koolitajad oma järeldused. Seejärel algab uus rollimäng.

Koolitusnõuanne: võimalike tegelike olukordade kajastamine

On äärmiselt oluline, et stsenaariumid ja rollimängud kajastaksid võimalikke tegelike olukordi võimalikult realistlikult. Koostöö välise kutseliste näitlejatega, kes on osavõtjatele tundmatud, ergutab tõhusalt politsei suhtlemist ühiskonnaga. Samavõrd olulised on ettevalmistused enne rollimänge ja arutelud pärast rollimänge.

MOODUL 4. PIINAMISE NING EBAINIMLIKU VÕI ALANDAVA KOHTLEMISE VÕI KARISTAMISE KEELD

Sissejuhatus	115
Tegevuse 1. versioon. Väärkohtlemist soodustavad või tõkestavad tingimused. 2. versioon. Väärkohtlemise rollimäng ja juhtumiuuringud.....	116
Tegevuse 1. versiooni jaotusmaterjal. Väärkohtlemist soodustavad või tõkestavad tingimused.....	119
Tegevuse 2. versiooni jaotusmaterjal. Väärkohtlemise rollimäng ja juhtumiuuringud A ja B.....	121
Lühiülevaated	123
1. Põhimõisted	123
2. Mis on ebainimlik või alandav kohtlemine või karistamine?.....	124
3. Tegevuse 1. versioon. Väärkohtlemist soodustavad või tõkestavad tingimused.....	125
a. Milgrami eksperiment	126
b. Stanfordi vanglaeksperiment	126
4. Tegevuse 2. versioon. Väärkohtlemise rollimäng ja juhtumiuuringud A ja B.....	127
Lisamaterjal	129

Piinamise, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise keeld

Sissejuhatus

Selles moodulis käsitletakse piinamise, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise keeldu ning selle suhet inimõiguste ja politseitööga. Õigus olla vaba piinamisest ja väärkohtlemisest on absoluutne, mis tähendab, et seda ei saa piirata ega rikkuda. See on eriti oluline politseitöös, kuna erinevalt teistest isikutest on politseil lubatud vajaduse korral kasutada jõudu või piirata teatavaid õigusi, näiteks vahistamisel või kahtlusaluste ülekuulamisel. Sellised olukorrad võivad tõstatada küsimusi seoses piinamise ja väärkohtlemise keeluga.

Moodulis püütakse analüüsida selle teema keerukaid õiguslikke, eetilisi ja süsteemseid aspekte, et aidata politseiametnikel mõista, kuidas ja miks piinamine ja väärkohtlemine erinevates olukordades toimuvad. See teadmine võib aidata neil tõhusamalt tõkestada selle keelu rikkumist, mis võib tuleneda nende endi ja/või teiste käitumisest.

Selle emotsionaalselt raske probleemi käsitlemiseks ning isiklikule süüle ja moraalilugemisele keskendumise vältimiseks analüüsitakse moodulis kõigepealt süsteemseid ja olukorrapõhiseid tegureid, mis soodustavad või pärsivad teenistuskohustuste rikkumist politsei poolt. Selliste väliste jõudude analüüs toetab politseipoolse teenistuskohustuste rikkumise diferentseeritud käsitlust.

Mooduli eesmärk on ka kinnistada teadmised piinamise määratluse, piinamise absoluutse keelu ning õiguspärase kohtlemise ja ebainimliku või alandava kohtlemise erinevuse kohta. Peale selle käsitletakse seost piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise, vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtte ning politseipoolse teenistuskohustuste rikkumise ja selle tagajärgede vahel.

Tegevuse 1. versioon. Väärkohtlemist soodustavad või tõkestavad tingimused.

2. versioon. Väärkohtlemise rollimäng ja juhtumiuuringud

Siht

Piinamise ja muu väärkohtlemise keeld on üks peamisi inimõigusi ning paljud politseiga seotud arutelud inimõiguste rikkumise üle on mingil moel sellega seotud. Kõnealune küsimus on politsei väljaõppes klassikaline teema ja seda tuleb põhjalikult käsitleda. See tõstatab olulisi ja omavahel seotud õiguslikke, eetilisi ja sotsiaalteaduslikke aspekte.

Eesmärgid

Teadmised:

- mõista piinamise ja muu julma, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise õiguslikku mõistet;
- teada politsei konkreetset kohustust austada, kaitsta ja järgida seda inimõigust;
- teada süsteemseid tingimusi ja olukorrapõhiseid jõudusid, mis kalduvad:
 - teenistuskohustuste rikkumist soodustama;
 - teenistuskohustuste rikkumist tõkestama.

Hoiakud:

- omada põhjendatud seisukohta piinamise ja muu väärkohtlemise kui politsei õiguspäraste abivahendite kõrvaleheitmise kohta.

Oskused:

- olla suuteline arutama teiste politseiametnikega selle tundliku valdkonnaga seotud eetilisi dilemmasid.

Nõuded:

- aeg: 70–100 minutit;
- materjalid:
 - 1. ja 2. jaotusmaterjal aruteluküsimuste, rollimängu ja juhtumiuuringutega;
 - valikuline: PowerPointi esitlus ja projektor;
- ruum: seminariruum ja kaks töörühma ruumi;
- rühma suurus:
 - 1. versioon: kuni 20–25 inimest: keskastme kuni kõrgema astme juhid;
 - 2. versioon: kuni 15–30 inimest: erinevad vaatenurgad vastavalt rühma suursele.

Tegevuse 1. versiooni kirjeldus. **Väärkohtlemist soodustavad või tõkestavad tingimused**

- 1 Tutvustage tegevuse sihti ja eesmäärke.
- 2 Selgitage ja arutage lühidalt piinamise ja muu väärkohtlemise määratlust ning selle õiguslikke, eetilisi ja sotsiaal-teaduslikke aspekte (umbes 15–20 minutit).
- 3 Jagage laiali mooduli 4 tegevuse 1. versiooni jaotusmaterjal.
- 4 Jaotage osavõtjad 4–5 inimesest koosnevateks rühmadeks ja arutage väiteid (umbes 30 minutit).
- 5 Vastake kõikidele rühmatöös esile kerkivatele küsimustele.
- 6 Laske rühmadel tutvustada oma tööd kõikidele osavõtjatele.
- 7 Tehke kokkuvõtte põhipunktidest ja esitage sihipärast teavet, tuginedes vajaduse korral lühiülevaadetele.

Tegevuse 2. versiooni¹ kirjeldus. Väärkohtlemise rollimäng ja juhtumiuuringud

- 1 Tutvustage rollimängu ja jagage laiali jaotusmaterjal (5 minutit).
- 2 Moodustage kuus töörühma (iga rühm võtab ühe vaatenurga: ohvri vanemad, kahtluseluse vanemad, kahtluseluse advokaat, vanemkonstaabel, politsei ametiühingu esindaja ja vanemkonstaabli korralduse täitmisest keeldunud politseiametniku esindaja, inimõigustega tegelev vabaühendus) ja määrake iga rühma kohta üks esindaja. Esindaja etendab videoarutelu asjaomast rolli. Töörühm toetab esindajat, valmistades ette argumentid vastavalt tema rollile arutelus: Milline on tema seisukoht? Kas ta toetab politsei reaktsiooni või mitte? (Umbes 20 minutit).
- 3 Ümarlauaarutelu. Arutelust osavõtjad:
 - ohvri vanemad, kahtluseluse vanemad, kahtluseluse advokaat, vanemkonstaabel, politsei ametiühingu esindaja (esindab vanemkonstaabli korralduse täitmisest keeldunud politseiametnikku), inimõigustega tegelev vabaühendus.
 - Vajaduse korral võib lisada täiendavaid/muid vaatenurki. Koolitaja juhhib videoarutelu (umbes 20 minutit).
- 4 Arutage rollimängu, käsitledes jaotusmaterjalis esitatud küsimusi (umbes 20 minutit).
- 5 Paluge osavõtjatel iseseisvalt tegeleda juhtumiuuringutega A ja B (umbes 5–10 minutit).
- 6 Arutage rollimängu ja mõlemat juhtumiuuringut, paluge osavõtjatel neid võrrelda ja kõrvutada, keskendudes mõistmisele, kuidas piinamine/väärkohtlemine võib erinevates olukordades toimuda.
- 7 Arutage rollimängu ja mõlemat juhtumiuuringut ning piinamise keelu absoluutse laadi põhjuseid.
- 8 Tehke kokkuvõtte põhipunktidest ja esitage vajaduse korral sihipärast teavet, tuginedes vajadusel lühiülevaadetele (umbes 25 minutit).

1. Selle harjutuse töötasid välja Austria politseiülem Günther Berghofer ja käesoleva juhendi kaasautor Gudrun Rabussay-Schwald.

Tegevuse 1. versiooni jaotusmaterjal². Väärkohtlemist soodustavad või tõkestavad tingimused

Sotsiaal-teaduslikud uuringud politseivägivalla teemal on kindlaks teinud rea struktuurseid tingimusi, mis on seotud politsei teenistuskohustuste rikkumise juhtudega. Järgmises loetelus esitatakse neist peamised.

Tingimused, mis kalduvad teenistuskohustuste rikkumist hõlbustama:

- organisatsiooni suhteline isoleeritus teistest organisatsioonidest ja ühiskonnast;
- suletud organisatsiooniliste üksuste olemasolu;
- meessoost töötajate domineerimine (sageli pärit madalamate sotsiaal-majanduslike sektoritest);
- töökeskkonda iseloomustab paindumatu hoiak, mis keskendub sotsiaalelu probleemsetele aspektidele;
- erinevus selle vahel, mis on seaduslik ja mis tundub olevat õiguspärane ja õiglane („nad pääsevad niikuinii karistusest“);
- suhteliselt kinnistunud ettekujutus sellest, kes on politseitöös „teised“ (rühmade stereotüübid ja usk kindlaksmääratud tegevuskäiku);
- „teiste“ reageerimine kaldub neid ettekujutusi kinnitama (isetäituv ennustus);
- „teise“ võimu ja „teiste“ poolt kaebuste esitamise ohtu peetakse väikeseks;
- tugev allkultuuril põhinev teadmine, mis erineb ametlikust seisukohast;
- politsei ja/või „teise“ puudulikult väljakujunenud suhtlusoskus.

Tingimused, mis kalduvad teenistuskohustuste rikkumist tõkestama:

- segatud tegevus- ja organisatsioonilised rühmad (erinevatest politseiüksustest);
- hästi väljatöötatud teabevahetusstruktuurid juhtkonna ja politseiametnike vahel;
- mitmekesine töökeskkond;
- juhtkond tunnustab ja kiidab head politseitööd;
- selge teadmine inimväärlikusest kui inimõiguste ja politseitöö alustalast;
- politsei sotsiaalsete suhete läbipaistvus ja mitmekesisus;
- korduv ja mitmekesine kontakt erinevate inimrühmadega, sealhulgas vähemustega;
- kohaliku keskkonna hea identifitseerimisvõime;
- vähene keskendumine oma rühmale (sõbrad, tegevused jmt);
- koosseisu mitmekesisus (vanus, sugu, etniline päritolu, seksuaalne sättumus);
- lihtsalt juurdepääsetavate nõustamisstruktuuride olemasolu;
- psühhosotsiaalne toetus või arutelu pärast raskeid tööga seotud sündmusi, pikaajalisi operatsioone.

2. Jaotusmaterjali elemendid põhinevad artiklil Behr, R. (2006), *Polizeikultur. Routinen – Rituale – Reflexionen. Bausteine zu einer Theorie der Praxis der Polizei*, Wiesbaden, lk 88 jj.

Tegevuse 1. versiooni jaotusmaterjal. **Väärkohtlemist soodustavad või tõkestavad tingimused** (järgneb)

Arutelüküsimused

1. Millised neist teguritest tunduvad Teie konkreetsete tööko-
gemuste põhjal olevat asjakohased?
2. Millised neist teguritest ei tundu Teie kogemuste põhjal
olevat asjakohased?
3. Kust alustaksite, kui Teil palutaks alustada tööd ühega neist
teguritest?

Tegevuse 2. versiooni jaotusmaterjal. Väärkohtlemise rollimäng ja juhtumiuuringud A ja B

Rollimäng: lapserööv

Tundmatu(d) õigusrikkuja(d) röövib (röövivad) kuueaastase poisi ja nõuab (nõuavad) lunaraha. Politsei algatab viivitamatult juurdlust, mida viiakse läbi üldsuse tähelepanu keskpunktis, kuna poisil on astma ning ta vajab peagi oma ravimit, sest võib muidu lämbuda. Linna politseiülema asetäitja ja tema meeskond vahistavad mehe, keda nähti koos lapsega vahetult enne poisi kadumist. Muud tõendid viitavad samuti tugevalt sellele kahtlusalusele. Küsitlemisel eitab ta siiski oma sidet lapserööviga. Politseiülema asetäitja kardab poisi ohutuse pärast ning võttes arvesse veenvaid tõendeid ja ajapiiranguid, annab korralduse ähvardada kahtlusalust piinamisega, kui ta keeldub jätkuvalt avalikustamast lapse peidukohta. Ta väidab, et asjaolud õigustasid seda meetodit. Politseiametnik keeldub tema korraldust täitmast õiguslikel ja eetilistel põhjustel.

Videoarutelu jaoks ettevalmistatavad küsimused

Kuidas suhtute sellesse olukorda oma rollis kui XYZ?

Milline on Teie seisukoht selles olukorras osalenud politseiametnike (politseiülema asetäitja, korralduse täitmisest keeldunud politseiametnik) tegevuse suhtes?

Kas kahtlusaluse ähvardamine piinamisega on sellises olukorras õigustatud? Miks? Miks mitte?

Kuidas oleksite sellises olukorras tegutsenud (politseiametnikuna / ohvri lähedasena)?

Millist tegutsemist ootate politseilt sellises olukorras?

Tegevuse 2. versiooni jaotusmaterjal. **Väärkohtlemise juhtumiuuringud A ja B – arstiabi ja uimastikaubanduse juhtumid** (järgneb)

Juhtumiuuring A. Kinnipidamine

5. oktoobril 1989 vahistasid kuus politseiametnikku H.³ Nad viskasid H korterisse heli- ja valgusgranaadi, sisenesid ning surusid H põrandale. Nad panid tal käed raudu ja koti pähe ning viisid ta küsitlemiseks politseijaoskonda. Ta sai riideid vahetada alles järgmisel päeval vanglasse saabudes. Kolmandal päeval palus ta, et arst vaataks ta läbi. Teda kontrolliti alles kaheksa päeva pärast vahistamist. Röntgenipilt näitas, et tal oli üks ribi murdunud.

Juhtumiuuring B. Ülekuulamine

Politsei vahistas R-i uimastikaubanduse tõttu.⁴ R märkis, et teda küsitlenud politseiametnikud solvasid teda raskelt ja seejärel ründasid korduvalt, et pressida välja ülestunnistust. Nad löid teda kätega pea, neerude ja parema käe piirkonda ning jalga-dega reite ja neerude piirkonda. Nad tõmbasid ta juukseid pidi põrandale ja löid tema pea vastu põrandat.

Politseiametnikud teatasid siiski, et R oli politseiautost käerau-dades väljudes libisenud ja löönud oma parema käe auto tagaukse pihta. Vigastused tekkisid enne ülekuulamise toimumist.

Pärast vabastamist pöördus R haiglasse, kus arstid täheldasid verevalumeid tema parema käe sise- ja välisküljel.

Seda, et R-i vigastused tekkisid ajal, kui ta oli vahi all, ei vaidlus-tatud. Kinnipidamise ajal oli ta täielikult politseiametnike kont-rolli all. Tõendite puudumise tõttu ei tuvastatud ühegi konkreetse politseiametniku süüd. See ei vabasta siiski riiki X tema Euroopa inimõiguste konventsiooni kohasest kohustusest esitada usuta-vaid selgitusi kaebaja vigastuste põhjuse kohta.

3. EIK, Hurtado vs. Šveits, nr 17549/90, 28. jaanuar 1994.

4. EIK, Ribitsch vs. Austria, nr 18896/91, 4. detsember 1995.

Lühiülevaated

Nendes lühiülevaadetes antakse juhised mooduli tegevuste ja jaotusmaterjali kohta, mis käsitlevad piinamise või ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise teemat. Lühiülevaated on struktureeritud järgmiselt.

1. Põhimõisted

2. Mis on ebainimlik või alandav kohtlemine või karistamine?

3. Tegevuse 1. versioon. Väärkohtlemist soodustavad või tõkestavad tingimused.

- Milgrami eksperiment.
- Stanfordi vanglaeksperiment.

4. Tegevuse 2. versioon. Väärkohtlemise rollimäng ja juhtumiuuringud A ja B.

1. Põhimõisted

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 3, ELi põhiõiguste harta artikkel 4

Kedagi ei või piinata ega ebainimlikult või alandavalt kohelda ega karistada.

Piinamise või ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise keeld on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 3 ja Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklis 4. Erinevalt enamikust muudest õigustest on piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise keeld absoluutne. See tähendab, et inimeste kohtlemine viisil, mis kujutab endast piinamist või ebainimlikku või alandavat kohtlemist või karistamist, ei ole kuidagi õigustatud.

Piinamise üksikasjalikum määratlus on esitatud piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni artiklis 1. Euroopa Inimõiguste Kohus on seda määratlust kasutanud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3 seotud kohtuasjades.

Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise ja karistamise vastane konventsioon Artikkel 1

Piinamine on tegevus, millega inimesele tahtlikult tekitatakse tugevat füüsilist või vaimset laadi valu või kannatusi, et saada sellelt isikult või kolmandalt isikult teavet või ülestunnistusi; et karistada teda teo eest, mille on toime pannud tema ise või kolmas isik või mille toimepanemises teda kahtlustatakse; või et hirmutada teda või kolmandat isikut või et neid millekski sundida; või mis tahes diskrimineerimisel rajaneval põhjusel, kui sellise valu või kannatuste tekitajaks on ametiisik või muu isik, kes täidab ametiisiku ülesandeid, või kui seda tehakse nende kihutusel või nende väljendatud või vaikival nõusolekul. Mõiste ei hõlma seaduslike karistuste kohaldamisest tulenevat, sellistele karistustele omast või nendega juhuslikult kaasnevat valu või kannatust.

2. Mis on ebainimlik või alandav kohtlemine või karistamine?

Kasutades võrdlusalusena Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikat, peetakse kohtlemist ebainimlikuks või alandavaks järgmisel juhul:

- isiku kannatus või alandus peab olema suurem kui seadusliku kohtlemise või karistamise konkreetse vormiga seotud paratamatu kannatus või alandus;⁵
- isiku väärkohtlemine peab ulatuma minimaalsele raskusastmele⁶, mis sõltub juhtumi konkreetsetest asjaoludest ja on seotud muu hulgas:
 - kohtlemise kestusega;
 - isikule avalduva füüsilise ja/või vaimse mõjuga;
 - isiku soo, vanuse ja tervisliku seisundiga.⁷

Vabadusest ilma jäetud isikute puhul tähendab igasugune füüsilise jõu kasutamine, mis ei ole rangelt vajalik nende enda käitumise tõttu, inimväärikuse alandamist ja on põhimõtteliselt Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 rikkumine.⁸

Euroopa Inimõiguste Kohus võtab hindamisel, kas Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 alusel on karistus või kohtlemine alandav, arvesse järgmist:

- kas kohtlemise eesmärk on isikut alandada ja halvustada⁹ ja (teise võimalusena)
- kas tagajärjed mõjutavalt negatiivselt tema isiksust viisil, mis on vastuolus artikliga 3¹⁰.
- Alandavaks kohtlemiseks on peetud ka sellist kohtlemist, mis tekitab hirmu, ängistuse ja alaväärtuslikkuse tunnet, mis võib ohvrit alandada või halvustada ja murda tema füüsilise või moraalse vastupanu.¹¹ Arsti käte panemine raudu tema perekonna ja naabrite ees ilma tõenditeta, et ta kujutab endast ohtu, peeti näiteks selliseid tundeid tekitavaks ja seega alandavaks kohtlemiseks.¹²

Vastavalt ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni määratlusele on kohtud tõlgendanud piinamist järgmiselt:

- see põhjustab tugevat füüsilist või vaimset laadi valu või kannatusi;
- seda tekitatakse tahtlikult;
- seda kasutatakse konkreetseks eesmärgiks: teabe või ülestunnistuse saamine, karistamine, hirmutamine või diskrimineerimine;
- seda tekitab ametiisik või toimub see vähemalt tema nõusolekul (juhtum peab olema seotud ametiisikuga, kas tema otsese tegevusega või sellega, et ta ei võtnud asjakohaseid meetmeid piinamise takistamiseks teiste isikute poolt).

Kuidas eristada piinamist ja ebainimlikku või alandavat kohtlemist?

Selleks et kindlaks määrata, kas teatav tegevus on piinamine või ebainimlik/alandav kohtlemine, tuleb kaaluda järgmist kolme tingimust.

- 1. Tahtlikkus:** selleks tuleb kaaluda, kas isiku tegevus oli tahtlik. Piinamine ei saa toimuda juhuslikult. Ebainimlikku või alandavat kohtlemist saab seevastu põhjustada hooletusega või meetmete ettekatsemata tagajärgedega, näiteks põhjustades kinnipeetule kogemata valu või kannatusi.

5. EIK, Kudla vs. Poola, nr 30210/96, 26. oktoober 2000, punkt 92.

6. EIK, Tyrer vs. Ühendkuningriik, nr 5856/72, 25. aprill 1978, punkt 30.

7. EIK, Keenan vs. Ühendkuningriik, nr 27229/95, 3. aprill 2001, punkt 108; Campbell ja Cosans vs. Ühendkuningriik, nr 7511/76 ja nr 7743/76, 25. veebruar 1982, punkt 30.

8. EIK, Ribitsch vs. Austria, nr 18896/91, 4. detsember 1995, punkt 38.

9. EIK, Campbell ja Cosans vs. Ühendkuningriik, nr 7511/76 ja nr 7743/76, 25. veebruar 1982, punkt 30.

10. *Ibid.*

11. EIK, Keenan vs. Ühendkuningriik, nr 27229/95, 3. aprill 2001, punkt 109.

12. EIK, Erdogan Yagiz vs. Türgi, nr 27473/02, 6. märts 2007.

2. Valu tugevus: selleks et väärkohtlemine kuuluks Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 kohaldamisalasse, peab see olema vähemalt minimaalse raskusastmega.¹³ Minimaalse raskusastme hindamine on suhteline: see sõltub kohtlemise kestusest, selle füüsilisest ja/või vaimsest mõjust ning mõnikord ka ohvri soost, vanusest ja tervislikust seisundist.¹⁴ Selleks et kindlaks määrata, kas teatav kohtlemine on vähemalt Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 kohase minimaalse raskusastmega, tuleb vaadelda kõiki konkreetse juhtumi asjaolusid. Piinamise ja ebainimliku kohtlemise raskusastmete piiri on eriti raske tõmmata. Kuna inimõigused on seotud inimestega, mõjutab piiri tõmbamist ka üldsuse teadlikkuse ja hoiakute muutumine. Seepärast ei ole üllatav, et vajaliku asjakohasuse ja raskusastme üle toimuvad ulatuslikud arutelud. Euroopa kontekstis on kõige asjakohasem Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika.

- 1970. aastatel sätestas Euroopa Inimõiguste Kohus kõrge raskusastme hästi tuntud ja palju kritiseeritud kohtuasjas *Iirimaa vs. Ühendkuningriik*, liigitades terrorismis kahtlustatavate isikute ülekuulamisel kasutatavad meeleeelundite mõjutamise tehnikad (koti pähe panemine, pideva ja monotoonse müra kasutamine, unest ilmajätmine, toidu ja veeta jätmine, seinaga vastu seisma panemine) ebainimlikuks kohtlemiseks, kuid mitte piinamiseks.¹⁵
- Seda kõrget künnist praegu ei kohaldata; praegune standard sätestati *Selmouni kohtuotsuses*. Politsei peksis, ähvardas ja alandas *Selmouni* mitu päeva, et panna ta õigusrikkumist üles tunnistama. See füüsiline ja vaimne vägivald oli piisavalt tugev, et see liigitada piinamiseks.¹⁶
- *Selmouni kohtuotsust* arvestades on selge, et need eespool kirjeldatud meeleeelundite mõjutamise tehnikad, mida paljud riigid on kasutanud terrorismivastases võitluses eriti alates 2001. aasta septembri rünnakutest Ameerika Ühendriikides, kujutavad endast piinamist.¹⁷
- Füüsilist ja vaimset piinamist ei eristata. Seepärast peetakse piinamiseks ka tõsiste psühholoogiliste kannatuste põhjustamist piinamisega „lihtsalt“ ähvardades.¹⁸

3. Eesmärk: erinevalt ebainimlikust kohtlemisest toimub piinamine konkreetse eesmärgiga: teabe või ülestunnistuse saamine, karistamine, hirmutamise või diskrimineerimine. Nagu eespool märgitud, võib liigne jõu kasutamine siiski põhjustada väärkohtlemist isegi ilma sellise eesmärgita.

3. Tegevuse 1. versioon. Väärkohtlemist soodustavad või tõkestavad tingimused

1. tegevuses juhitakse tähelepanu sellele, et nii struktuurilised tingimused kui ka üksikisiku tegevus on teenistuskohustuste rikkumist, sealhulgas sellist keelatud käitumist nagu piinamine ja/või teiste väärkohtlemine soodustavad tegurid.

Sotsiaalpsühholoogid on püüdnud seda teemat käsitleda, uurides teenistuskohustuste rikkumist seoses inimeste käitumisega ja organisatsiooniliste struktuuridega, näiteks võimuesindajate hierarhiaga. Nad kaalusid analüüsi tegemiseks kolme peamist näitajat: „mida üksikisikud olukorda lisavad, millised olukorrapõhised jõud need

13. EIK, *Tyrer vs. Ühendkuningriik*, nr 5856/72, 25. aprill 1978, punkt 30.

14. EIK, *Keenan vs. Ühendkuningriik*, nr 27229/95, 3. aprill 2001, punkt 108; *Campbell ja Cosans vs. Ühendkuningriik*, nr 7511/76 ja nr 7743/76, 25. veebruar 1982, punkt 30.

15. EIK, *Iirimaa vs. Ühendkuningriik*, nr 5310/71, 18. jaanuar 1978, punkt 96.

16. EIK, *Selmouni vs. Prantsusmaa*, nr 25803/94, 28. juuli 1999, vt ka Reid (2007), lk 574 ja 575.

17. Vt ÜRO CAT (1997), artikkel 257; *McArthur ja Nowak (2008)*, *The United Nations Convention against Torture. A Commentary*, Oxford University Press, New York.

18. EIK, *Akkoc vs. Türgi*, nr 22947 ja nr 22948/93, 10. oktoober 2000, punkt 116, ja *Gäfgen vs. Saksamaa*, nr 22978/05, 1. juuni 2010.

näitajad esile toovad ja kuidas süsteemi jõud loovad ja säilitavad olukordi¹⁹. See tähendab, et üksikisiku tegevus(ed) ei ole tingimata ainus teenistuskohustuste rikkumise, näiteks piinamise ja/või väärkohtlemise põhjus. Olukorrapõhised jõud võivad olla nii tugevad, et muudavad tavalised inimesed õigusrikkujaks. Kahe kuulsa sotsiaalse eksperimendi tulemused näitavad, kuidas struktuur võib mõjutada käitumist.

a. Milgrami eksperiment

Milgrami eksperiment koosnes tegelikult sotsiaal-psühholoogiliste eksperimentide seeriast, mis tehti 1960. aastatel, et mõõta osavõtjate valmisolekut täita võimuesindajate korraldusi, isegi kui need korraldused on tõenäoliselt vastuolus osavõtjate isiklike väärtustega.

Eksperiment. Osavõtjatele anti korraldus anda teisele isikule kuni 450 voldi tugevusi valusaid elektrilööke, kui ta annab küsimusele vale vastuse.²⁰ Võimuesindajate minimaalsel surveel järgisid paljud osavõtjad seda korraldust ja andsid elektrilööke, kuigi nad mõistsid, et need elektrilöögid kahjustasid teist isikut. 65% osavõtjaid andis eksperimendi käigus kõrgeimal tasemel 450 voldi tugevusi elektrilööke. Osavõtjad tundsid end küll ebamugavalt, kuid eitasid üldiselt isiklikku vastutust ja õigustasid oma tegevust, öeldes, et nad tegid lihtsalt oma tööd või täitsid lihtsalt korraldust.

Tulemused. Võimuesindajad järeldasid selles eksperimendis, et hoolimata selgetest tõenditest, et „osavõtjate tegevus on vastuolus põhiliste moraalnormidega, on suhteliselt vähestel inimestel jõudu võimule vastu seista“.²¹

b. Stanfordini vanglaeksperiment

Stanfordini vanglaeksperimenti tegi 1971. aastal rühm teadlasi, kes püüdsid mõista, kuidas isikuomadused mõjutavad käitumist vanglates keskkonnas. Nad uurisid ka psühholoogilist mõju, mis seondub inimeste panemisega vangi ja vangivalvuri rolli.

Eksperiment. Osavõtjad jagati kaheks rühmaks ja määrati juhuse põhimõttel vangi või vangivalvuri rolli simuleeritud vanglates keskkonnas. Osavõtjad kohandusid oma rolliga kaugelt üle teadlaste ootuste. Valvurid elasid oma rolli võimuesindajatena sisse ja olid vangide kontrollimisel meeleldi valmis karistama sõnakuulmatust mitmesuguste psühholoogiliste ja füüsiliste meetodite abil. Vangid elasid samuti oma rolli sisse ja püüdsid kõigepealt valvurite meetoditele vastu hakata, kuid seejärel võtsid üle passiivsete vangide rolli ja talusid väärkohtlemist. Viis vangi ärritusid nii, et katkestasid eksperimendi. Kokkuvõttes seati kogu eksperimendi moraalsus kahtluse alla ja eksperiment lõpetati pärast kuut päeva (kavandatud kogukestus oli kaks nädalat).²²

Tulemused. Teadlased leidsid, et osavõtjad olid mõjutatavad ja sõnakuulelikud, kui nad allutati sotsiaalsele ja institutsioonilisele keskkonnale, mis õigustas konkreetse ideoloogia rakendamist. Teadlased järeldasid, et osavõtjate käitumise tingis pigem olukord, mitte üksikisikute isikuomadused. Eksperiment näitab võimu jõudu.

19. Zimbardo, P. (2007), *The Lucifer effect: Understanding how good people turn evil*, New York, lk 9.

20. Milgram, S. (1974), *Obedience to authority: An experimental view*, New York, Harper & Row.

21. *Ibid.*

22. Stanfordini vanglaeksperimenti kohta vt: www.prisonexp.org/.

Koolitusnõuanne: sotsiaal-psühholoogiliste eksperimentide kasutamine koolituskursusel

Enamiku inimeste elus ei ole piinamine ja/või väärkohtlemine tavaline nähtus. Seepärast aitab ühe või mõlema eksperimendi kirjeldamine osavõtjatele neil paremini mõista, kuidas tavalisi inimesi võivad mõjutada neid ümbritsevad struktuurid ja võimuesindajad. Teenistuskohustuste rikkumise hindamine sellest vaatenurgast aitab osavõtjatel:

- tunnistada, et piinamine ja/või väärkohtlemine ei sõltu tingimata sellest, kas isik on kuri või paha, vaid kontekstil on samuti mõju;
- tunda, et teenistuskohustuste rikkumise tõkestamiseks on olemas viise, kuna vastutus ei lasu tingimata üksikisikul; isiku käitumist võivad potentsiaalselt mõjutada mitu käegakatsutavat tegurit.

4. Tegevuse 2. versioon. Väärkohtlemise rollimäng ja juhtumiuuringud A ja B

Tegevuse 2. versiooni jaotusmaterjalis esitatud stsenaarium ja kaks juhtumiuuringut on näited politsei tegevusest piinamise ja/või ebainimliku või alandava kohtlemisega seotud olukordades. Politsei peab hoidma inimõiguste austamist ja kaitsmist ning jõu kasutamist tasakaalus. Seetõttu peavad politseiametnikud mõistma ja kohaldama vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtet eesmärgiga tagada, et jõu õiguspärane kasutamine ei muutu jõu liigseks kasutamiseks (nt piinamiseks või ebainimlikuks/alandavaks kohtlemiseks). Jõu kasutamise eesmärgid ja vahendid peavad olema ka kooskõlas siseriiklike seaduste, politseitööd reguleerivate õigusnormide ja rahvusvahelise inimõigustealase õigusega.²³

Seepärast on politseil kasulik meeles pidada, et oluline on:

- tagada, et nende isikute tingimused, kelle suhtes kohaldatakse kinnipidamist, vastavad inimõiguste normidele;
- korraldada piinamise ja väärkohtlemise süüdistuste kiire, erapooletu ja tõhus uurimine;
- kaitsta isikut teiste isikute poolse piinamise ja väärkohtlemise eest.

ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise ja karistamise vastases konventsioonis (CAT) on samuti sätestatud juhised selle kohta, kuidas võimuesindajad, nagu politsei, peaksid käsitlema piinamise või ebainimliku/alandava kohtlemisega seotud olukordi.

ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni artikkel 12

Kui osalisriigil on põhjendatud alus arvata, et tema jurisdiktsiooni all oleval territooriumil on toime pandud piinamine, tagab see riik, et tema pädevad asutused viivad läbi kiire ja erapooletu uurimise.

ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni artikkel 13

Osalisriik tagab, et isikul, keda tema väite kohaselt on selle riigi jurisdiktsiooni all oleval territooriumil piinatud, on õigus esitada kaebus selle riigi pädevatele asutustele ning õigus sellele, et need asutused vaatavad tema kaebuse läbi kiiresti ja erapooletult. Võetakse meetmed, et tagada kaebaja ja tunnistaja kaitse igasuguse halva kohtlemise või hirmutamise eest, mis on seotud tema kaebuse või tunnistaja ütlustega.

23. ÜRO õiguskaitsetöötajate tegevusjuhendi artikkel 3, kättesaadav aadressil: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/LawEnforcementOfficials.aspx>, ja ÜRO õiguskaitsetöötajate jõu ja tulirelvade kasutamist käsitlevate peamiste põhimõtete (1990) põhimõtted 9–11: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UseOfForceAndFirearms.aspx>.

„Artiklit 3 rikkuvate juurdlusmeetodite ohjeldamine ja üksikisikute tõhus kaitsmine nende eest võib seega nõuda üldjuhul ka artikli 3 rikkumise tulemusena saadud tegelike tõendite välistamist kohtumenetluses, isegi kui need tõendid on artikli 3 rikkumisest kaugemal kui selle artikli otsese rikkumise tagajärjena saadud tõendid. Vastasel juhul on kohtumenetlus tervikuna ebaõiglane. Kohus leiab siiski, et nii kriminaalmenetluse õiglus kui ka artikli 3 kohase absoluutse keelu tõhus kaitse on selles kontekstis kaalul ainult siis, kui on tõendatud, et artikli 3 rikkumine avaldab mõju kostja vastu algatatud menetluse tulemusel, st et see mõjutab tema süüdimõistmist või talle karistuse määramist.“

EIK, Gäfgen vs. Saksamaa, nr 22978/05, 1. juuni 2010, punkt 178.

Rollimängus kasutati piinamisega ähvardamist kahtlusaluselt teabe kättesaamiseks. Püüdlustes keelustada igasugune piinamine ja/või ebainimlik või alandav kohtlemine ning kaitsta ühtlasi õigust õiglasele kohtulikule arutamisele peetakse piinamise või väärkohtlemise abil saadud tõendeid rikutuks ja kohtumenetluses vastuvõetamatuks.

Politsei teenistuskohustuste rikkumise vältimine juurdluse käigus on seega oluline mitte ainult seetõttu, et see peegeldab õigusriigi põhimõttel rajaneva demokraatliku ühiskonna alusväärtusi, vaid ka põhjusel, et see on nõutav tõhusa politseitöö jaoks, kuna piinamise või väärkohtlemise abil saadud tõendeid ei saa kasutada kriminaalmenetluses.

Sellised tõenditega seotud tingimused on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklites 3 ja 6 piinamise keelamise ja õiglase kohtuliku arutamise õiguse kohta ning piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni artiklis 15.

Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikas sätestatakse kohtu lähenemisviisid sellele küsimusele, mis võib kokku võtta järgmiselt:

- igasugune piinamise või väärkohtlemise tulemusena saadud avaldus on vastuvõetamatu;
- igasugune piinamise tulemusena saadud tegelik tõendusmaterjal on vastuvõetamatu;
- igasugune väärkohtlemise tulemusena saadud tegelik tõendusmaterjal on vastuvõetamatu, kui see mõjutab isiku süüdimõistmist või talle karistuse määramist.

Lisamaterjal

Tegevuse 1. versioon. Väärkohtlemist soodustavad või tõkestavad tingimused

1. tegevuses nimetatud struktuurilistest teguritest, mida täpsustasid sotsioloogilised ning Milgrami ja Stanfordi vangla sotsiaalpsühholoogilised eksperimendid, on ebainimlikustamine ja isikliku vastutuse puudumine tegurid, mis suurendavad piinamise ja väärkohtlemise riski.

- Genotsiidi ja raske piinamise ohvreid peetakse objektideks ning neid ebainimlikustatakse erilise keelekasutuse kaudu propagandas ja ideoloogias, koheldes neid inimesest alama olendina.
- Piinamist toime panevad isikud ei tunne sageli isiklikku vastutust oma tegude eest. Nad võivad püüda suunata oma moraalse vastutuse kõrgemal asetsevatele ametiisikutele. See suhtumine, et ma täidan lihtsalt oma kohustust või järgin lihtsalt korraldusi, lülitab välja inimese moraalse kompassi ning suunab teda toime panema tegusid, mida ta tavaliselt ei teeks.

Lisalugemist

Lisateabe saamiseks vt Zimbardo, P. (2008), *The Lucifer effect – Understanding how good people turn evil*, New York, kättesaadav aadressil: www.lucifereffect.com/.

Lisateabe saamiseks Milgrami eksperimendi kohta vt Milgram, S. (1974), *Obedience to authority: An experimental view*, New York, Harper & Row, ja kasulik on tutvuda ka Milgramit käsitleva teabega aadressil https://en.wikipedia.org/wiki/Milgram_experiment, kus kirjeldatakse eksperimendi füüsilist keskkonda. See võib olla kasulik eksperimendi näitlikustamiseks.

Lisateabe saamiseks Stanfordi vanglaeksperimendi kohta vt www.prisonexp.org/.

Tegevuse 2. versioon. Väärkohtlemise rollimäng ja juhtumiuuringud A ja B

Piinamise ja muu väärkohtlemise keeld on absoluutne ja eranditeta. Piinamine ei ole üheski olukorras õigustatud või vastuvõetav, kaasa arvatud kõige raskemates olukordades, näiteks terrorirünnakute või organiseeritud kuritegevuse korral.²⁴

Selle keelu absoluutsust on seatud siiski ka kahtluse alla, sealhulgas ELi liikmesriikides. Vaidlused ägenesid Magnus Gäfgeni kohtuasjas 2002. aastal, kui tegemist oli 11-aastase Jakob von Metzleri röövimisega Saksamaal. Käesoleva mooduli rollimäng põhineb just sellel juhtumil. Osa väljapaistvaid õigusteadlasi pooldas piinamise kasutamist väga piiratud tingimustel.

Osavõtjad võivad samuti tõstatada küsimusi seoses absoluutse keeluga, väites, et piinamisega ähvardamine on palju vähem kahjustav kui tegelik piinamine.

Osavõtjad võivad näiteks pidada vastuvõetavaks avaldada kahtlusalusele tugevat survet, tekitamata talle kehalist kahju, eriti kui kaalul on röövitud lapse õigused. Ometigi on piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväarikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni tekst selge, määratledes piinamise järgmiselt: „[---] tegevus, millega inimesele tahtlikult tekitatakse tugevat füüsilist või vaimset laadi valu või kannatusi [---]“.

Füüsiline piinamine ei ole ainus või isegi mitte kõige tugevam kahju põhjustamise allikas, nagu aitab selgitada see näide. Kujutame ette olukorda, kus politseiametnik avaldab ülekuulamise ajal kahtlusalusele survet: „Me teame, kus su naine töötab ja kus su lapsed koolis käivad. Kui sa ei räägi, saadame kellegi neile järele. Meil on eriüksused, kes on harjunud selliseid olukordi tõhusalt lahendama. Olen kindel, et su ilus naine sooviks nendega pisut lõbutseda. Võib-olla lapsed soovivad ka seda?“ Kuigi füüsilist kahju ei põhjustata, on lihtne ette kujutada, kui tõsist vaimset pinget sellised ähvardused põhjustavad ja kuidas need võivad inimese tahte murda.

Piinamise ohvrid ütlevad ka sageli, et nende kogemuse kõige traumatisem osa on piinaja ja tema omavolile allutamise psühholoogiline mõju, võimetuse ja hirmu tunne. Piinamise käsitlemine ainult füüsilise kahjuna takistaks mõistmast piinamise olemust ja ohvri vaatenurka.

Osavõtjatel võib tekkida küsimusi ka seoses õiguste tasakaalustamise aspektiga. Teisisõnu:

„Kas ei ole õigus kasutada piinamist, et päästa süütute inimeste elu?“
„Isegi põhiõigust elule saab eritingimustel piirata. Miks ei peaks see kehtima ka piinamise suhtes?“

Piinamise absoluutse keelu poolt väitlemisel on osutunud kasulikuks järgmised argumendid.

Pandora laegas

Ajalugu on näidanud, et piinamine võib kiiresti üle piiri minna. Kuigi piinamine võib alguses olla ainult erakorralistel juhtudel kasutatav meetod, kaasneb sellega oht, et seda hakatakse üha rohkem kasutama ja see muutub üldiseks tavaks. Pandora laeka avamisel võivad asjad kiiresti kontrolli alt väljuda. Piinamise institutsionaliseerimine, olenemata kasutatavast nimetusest, näiteks „mõõdukas füüsiline surve“, on osutunud libedaks teeks, mis kahjustab enamikku peamisi õiguspõhimõtteid, millele tugineb õigusriigi põhimõttel rajanev demokraatlik riik.

24. EIK, *Chahal vs. Ühendkuningriik*, nr 70/1995/576/662, 15. november 1996.

Traumaatilised tagajärjed ohvritele

Piinamise tagajärjed on sageli traumaatilised ja ulatuvad palju kaugemale vahetust valust. Osa ohvreid kannatab traumajärgse stressihäire käes, mille sümptomid on näiteks äkilised minevikumee- nutused, tugev ärevus, unetus, hirmuunenäod, depressioon ja mälu- häired. Piinamise ohvrid tunnevad sageli süüd ja häbi, mis tuleneb läbielatud alandamisest. Paljud tunnevad, et nad on reetnud iseenda või oma sõbrad ja perekonna. Kõik need sümptomid on tavaline inimlik reageerimine ebanormaalsele ja ebainimlikule kohtlemisele.²⁵

Ebatõhus vahend

Analüüsidest nii vanemaid kui ka uuemaid juhtumeid, võib öelda, et piinamisega saadud teave ei toeta tavaliselt tõhusat juurdlustege- vust. Esiteks kalduvad inimesed piinamise korral tunnistama liht- salt kannatuste lõpetamiseks üles kõike, mida ülekuulajad tahavad kuulla, olenemata sellest, kas see on tõene või mitte. Vale isiku sundimine üles tunnistama tegusid, mida ta ei ole teinud, tähendab, et tegelik õigusrikkuju jääb vastutusele võtmata. Teiseks ei saa piinamisega saadud avaldusi või tegelikku tõendusmaterjali kasu- tada kriminaalmenetluses. Kolmandaks jätvavad politseiametnikud piinamist kasutades unarusse oma professionaalsed politseitöö oskused, mida kasutades nad võiksid saada palju usaldusväärsemaid tõendeid.

Kuhu tõmmata piir?

Isegi kui pidada piinamist elude päästmisel viimaseks abinõuks, nagu toimus noore Jakob von Metzleri röövi käsitlevas rollimängus, tuleb siiski kindlaks määrata tingimused, millal võib piinamist kasutada. Mis juhtub siis, kui piinamisega ähvardamine ei anna soovitud tule- must? Mis juhtub, kui kahtlusalone ei anna pärast talle kannatuste valmistamist ikkagi vajalikku teavet? Mis hetkel peatuksite? Kuidas toimib proportsionaalsuse põhimõte praktikas? Mida peetakse asja- kohaseks piinamiseks?

Piinamine kui töökirjeldus?

Piinamise rakendamine asjakohase ülekuulamis- ja juurdlusmeeto- dina, isegi kui see on pigem erand kui reegel, tähendab, et see peab olema politseiametniku või vähemalt mõne eriuksuse tööülesannete osa. Tema tööülesanded hõlmaksid sel juhul piinamise kasutamist konkreetsetel tingimustel. Nagu uuringud on näidanud, ohustab piinamist tegelikult kasutatavaid isikuid psühholoogiline kahju. Kuigi võib olla mõistetav, kui Jakob von Metzleri vanemad nõuavad polit- seilt mis tahes meetodite kasutamist, et saada poisi leidmiseks vajalikku teavet, ei toimi kriminaalõigussüsteem selliste emotsio- naalsete nõudmiste alusel. Selle asemel käsitlevad professionaalid juhtumeid kooskõlas objektiivsete standarditega, distantseerides end professionaalselt ja mitte tuginedes asjaga otseselt seotud isikute emotsioonidele.

Piinamise keeld on absoluutne õigus, kuid õigus elule ei ole

Politseil on õigus sekkuda õigusrikkuju elu õigusesse selleks, et kaitsta teiste isikute elu (vt Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 2). Näiteks kui pangaröövel võtab pantvange ja ähvardab nad tappa. Politseil on pantvange vabastada püüdes õigus – viimase abinõuna – röövlit tulistada. Miks sel juhul ei saa piinamist kasutada Metzleri juhtumil põhinevas rollimängus? Kuna Metzleri juhtumi puhul puudus õigusrikkuju ja ohvri vahel otsene tajutav/nähtav side.

25. Vt rahvusvaheline piinamisohvrite rehabiliteerimise nõukogu aadressil <http://www.irt.org/what-is-torture/effects-of-torture.aspx>.

Te ei saa kunagi kindel olla, et kahtlusalune on ka tegelikult õigusrikkuja, samal ajal kui pangaröövel ähvardas selgelt otseselt teiste isikute elu.

**Euroopa inimõiguste konventsiooni
artikkel 2. Õigus elule**

1. Igaühe õigust elule kaitstakse seadusega. Kellelki ei või tahtlikult võtta elu, välja arvatud kohtuotsuse täideviimisega, mis järgneb süüdimõistmisele kuriteos, mille eest seadus näeb ette taolise karistuse.
2. Elu võtmist ei käsitata käesoleva artikli rikkumisena, kui see tuleneb absoluutsest vajadusest kasutada jõudu:
 - a. inimese kaitsmisel õigusvastase vägivalda eest;
 - b. seaduslikul vahistamisel või seaduslikult kinni peetud isiku põgenemise vältimiseks;
 - c. seaduslikel toimingutel rahutuste või mässu mahasurumiseks.

Inimväärikus

Piinamine on inimväärikuse otsene rikkumine. See muudab isiku objektiks, allutades ta või tema heaolu teise isiku absoluutsele võimule. Peale füüsiliste vigastuste muudab piinamine isiku alandatuks, abituks ja võimu ülimest väärkasutamisest rikutuks. Võttes arvesse kuldreeglit kui inimõiguste lihtsustatud põhimõtet, on väga selge, et piinamine ei saa kunagi olla kooskõlas inimõiguste normidega. Sama tuleneb ka Immanuel Kanti teise kategoorilise imperatiivi klassikalisest sõnastusest: „Talita nõnda, et sa inimekonnasse nii oma isiku kui ka ükskõik millise teise isiku näol suhtuksid alati kui eesmärki ja mitte kunagi kui ainuüksi vahendisse.“

Politseipoolne jõu kasutamine vajalikkust ja proportsionaalsust rangelt kaaludes

Politseiametnike poolt liigse jõu kasutamine võib kujutada endast Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 rikkumist. Väärkohtlemist võib esineda sellises olukorras nagu kahtlusaluse käte panemine raudu vahistamise ajal või pärast seda, füüsilise jõu kasutamine vastupanu mahasurumiseks või relvade kasutamine. Kuigi enamik politseitööst ei hõlma jõu kasutamist, on see politseitöö oluline element, millel on potentsiaalselt rasked tagajärjed nii üldsusele kui ka politseiametnikele endile.

Jõu kasutamine on õigustatud ainult siis, kui see on rangelt vajalik, ja määral, mis on vajalik politsei ülesannete täitmiseks. Politsei peaks kõigepealt püüdma konflikti rahumeelselt lahendada, kasutades selliseid suhtlusoskusi nagu läbirääkimine, vahendamine või veenmine. Riivavamaid vahendeid, sealhulgas füüsilist jõudu võib kohaldada ainult siis, kui need rahumeelsed meetmed on ebatõhusad või puudub väljavaade, et nende abil saavutatakse kavandatud tulemus. Surmavaid relvi peaks kasutama ainult viimase abinõuna, kui ohus on inimestel.

Peale Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 käsitlevad jõu kasutamist ka muud rahvusvahelised õigusaktid, mis puudutavad politsei käitumist. Üks neist õigusaktidest on Euroopa politseieetika kodeks, mille Euroopa Nõukogu võttis vastu 2001. aastal. Kuigi see ei ole õiguslikult siduv, on artiklis 37 sätestatud järgmine: „Politsei võib kasutada jõudu ainult siis, kui see on rangelt vajalik, ja määral, mis on nõutav õiguspärase eesmärgi saavutamiseks.“

„Kõigepealt peab politseioperatsioonidel, sealhulgas jõu kasutamisel, olema alati õiguslik alus. Jõu omavolulist kasutamist ei saa kunagi aktsepteerida. Lisaks on käesolevas artiklis osutatud, et politsei poolt jõu kasutamist tuleb alati pidada erakorraliseks meetmeks, ja kui selline meede on vajalik, et tohi kasutada rohkem jõudu, kui on absoluutselt vajalik. See viitab sellele, et jõu kasutamine peaks olema proportsionaalne õiguspärase eesmärgiga, mida jõumeetme kaudu püütakse saavutada. Järelikult peab jõu kasutamise ja jõu kasutamise seotud olukorra vahel olema nõuetekohane tasakaal. Praktikas tähendab see, et füüsilist jõudu ei tohiks üldse kasutada, kui see ei ole rangelt vajalik, ja relvi ei tohiks kasutada, kui see ei ole rangelt vajalik, ning kui surmavate relvade kasutamist peetakse vajalikuks, ei tohiks neid kasutada rohkem, kui peetakse rangelt vajalikuks. Üldiselt peaksid riikide õigusnormid sisaldama jõu kasutamist käsitlevaid sätteid, mis põhinevad vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõttel.“

Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2001). Seletuskiri. Soovitus Rec(2001)10 ministrite komitee poolt liikmesriikidele Euroopa politseieetika koodeksi kohta, artikkel 37.

Koolitusnõuanne: asjakohase jõu kasutamine

Asjakohase jõu kasutamine probleemses olukorras, kus politseiametnike isiklik ohutus võib olla kaalul, on inimõiguste praktilisel kohaldamisel üks olulisemaid ja tundlikumaid küsimusi. Kasulik on ette valmistada sobivad näited ja juhtumiuuringud jõu kasutamise kohta. Oluline on suurendada osavõtjate teadlikkust jõu kasutamise rangest piirist ja politsei vastutusest selle piiri ületamisel.

Arutledes vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtte üle seoses jõu kasutamisega, võivad osavõtjad tunda muret, et asjad võivad lihtsasti viltu minna ja sellel võivad olla tõsised tagajärjed konkreetsele politseiametnikule. Kuigi on tähtis suurendada politseiametnike teadlikkust oma kohustustest, on samavõrra tähtis edastada neile sõnum, et inimõigused ei sea ebarealistlikult kõrgeid standardeid – need on võrdväärsed politseitöö kutsestandardite järgimisega. Selle selgitamiseks tuleks võrrelda jõu ja tulirelvade kasutamist käsitlevaid siseriiklikke õigusakte rahvusvaheliste inimõiguste normidega ja/või esitada praktilisi näiteid jõu kasutamise kohta ning kaaluda neid inimõiguste vaatenurgast (nt isiku vahistamine või avaliku korra tagamine).

Kohustus kaitsta piinamise ja väärkohtlemise eest

Lisaks politsei kohustusele austada piinamise keeldu ning kasutada jõudu ainult vajaduse korral ja proportsionaalsuse põhimõtet järgides on olemas ka positiivsed kohustused seoses piinamise ja väärkohtlemise keeluga. Juhtumiuuring A kinnipidamise kohta ja juhtumiuuring B ülekuulamise kohta käsitlevad kaitsmise erinevaid aspekte.

Juhtumiuuringus A käsitletakse juhtumit, kus vigastatud mehele, kelle suhtes on kohaldatud kinnipidamist, ei pöörata tähelepanu. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis selles asjas, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3, kuna arst vaatas H läbi alles kaheksandal päeval pärast tema vahistamist. Kinnipeetud isikute ebapiisav ravi võib kujutada endast Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 rikkumist. Riik peab kaitsma nende isikute isikupuutumast, kelle õigust isikuvabadusele on piiratud.

Kaitsmiskohustus

Laste kaitsmine koduvägivalla eest

Ametiisikud said teada, et poisi kasuisa on teda kepiga löönud. Kaebaja vaatas läbi arst, kes tuvastas hulga verevalumeid, mis näitasid, et teda on rohkem kui ühe korra löödud aiatöodes kasutatava kepiga, kasutades märkimisväärset jõudu. Kasuisale esitati süüdistus kehavigastuse põhjustamises rünnakuga ja ta anti kohtu alla. Kaitsja ei vaidlustanud, et kasuisa oli poissi löönud, kuid väitis, et see oli mõistlik karistus: see on Inglise õiguse kohaselt lubatud kaitse, kui tegemist on vanema rünnakuga lapse vastu. Kaebaja väitis, et Inglise õigus ei kaitsnud teda piisavalt kasuisa väärkohtlemise eest.

Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kaebaja kohtlemine kasuisa poolt oli olnud piisavalt karm, et saavutada artikliga 3 keelatud raskusaste. Lisaks leidis kohus, et riiki tuleks võtta Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel vastutusele, kuna eelkõige lastel ja teistel haavatavatel isikutel on õigus kaitsele selliste väärkohtlemise vormide eest tõhusa heidutuse näol. Inglise õigus, milles on sätestatud prokuratuuri kohustus tõendada, et lapse ründamine ületas mõistliku karistamise piire, ei ole taganud kaebajale piisavat kaitset. Seetõttu oli tegemist artikli 3 rikkumisega.

Allikas: EIK, A vs. Ühendkuningriik, nr 25599/94, 23. september 1998.

„Kohus leiab, et nendel asjaoludel, kus üksikisik esitab vaieldava väite, et politsei või teised riigi esindajad on teda tõsiselt väärkohelnud, rikkudes [---] artiklit 3, tuleb sellist väidet tõhusalt ametlikult uurida.

Selline uurimine nagu artikli 2 kohane uurimine peaks viima [---] vastutavate isikute tuvastamise ja karistamiseni. Vastasel juhul oleks piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise üldine õiguslik keeld hoolimata selle põhimõttelisest tähtsusest [---] praktikas ebatõhus ning teatavatel juhtudel oleks riigi esindajatel võimalik praktiliselt karistuseta rikkuda nende kontrolli all olevate isikute õigusi.“

EIK, Assenov jt vs. Bulgaaria, nr 24760/94, 28. oktoober 1998, punkt 102

Seoses juhtumiuuringuga B, mis käsitleb kinnipidamise ajal põhjustatud vigastuste vaieldavat põhjust, on Euroopa Inimõiguste Kohus korduvalt leidnud, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 2 (õigus elule) ja artiklis 3 (piinamise keeld) sätestatud positiivsed kohustused tähendavad, et riik peab igasuguseid väärkohtlemise süüdistusi nõuetekohaselt uurima.

Lisalugemist

Lisateabe saamiseks Jakob von Metzleri juhtumi kohta vt: Jessberger, F. (2005), „Bad Torture – Good Torture?“, *Journal of International Criminal Justice*, kd 3, 5. väljaanne, lk 1059–1073, kättesaadav aadressil: <http://jicj.oxfordjournals.org/content/3/5/1059.full.pdf+html>.

EIK, Gäfgen vs. Saksamaa, nr 22978/05, 1. juuni 2010.

Piinamise Ennetamise Assotsiatsioon (2007), *Defusing the ticking bomb scenario – Why we must say no to torture, always*, Genf.

MOODUL 5. MITMEKESISUS, VÖRDSUS JA DISKRIMINEERIMISKEELD

Sissejuhatus	137
1. tegevuse 1. versioon. Vasak käsi / parem käsi	138
1. tegevuse 2. versioon. Mitu identiteeti	142
1. tegevuse 2. versiooni jaotusmaterjal. Mitu identiteeti...	145
2. tegevus. Rollimäng – töökohale kandideerimine	146
2. tegevuse jaotusmaterjal. Rollimäng – töökohale kandideerimine	149
3. tegevus. Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld.....	150
3. tegevuse jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld	152
Lühiülevaated	155
1. Põhimõisted	155
a. Mitmekesisus ja identiteet.....	155
b. Võrdõiguslikkus ja diskrimineerimiskeeld: põhimõisted	158
c. Diskrimineerimine ja profiilide koostamine	161
2. Analüütiline skeem – diskrimineerimiskeeld	163
3. tegevuse jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld.....	164
Lisamaterjal	169

Mitmekesisus, võrdsus ja diskrimineerimiskeeld

Sissejuhatus

See moodul algab Euroopa Liidu (EL) ühiskondade mitmekesisuse käsitlemisega, juhatades sisse üliolulised teemad, nagu võrdsus ja diskrimineerimiskeeld, s.o mõisted, mis on tänapäeva inimõigustel põhinevate ühiskondade ja inimõigustepõhise politseitöö keskmes.

Moodulis tutvustatakse diskrimineerimiskeelu analüütilist skeemi, millest on abi politsei töötavade, sealhulgas politsei volituste kasutamise analüüsimisel diskrimineerimiskeelu seisukohast. Sarnaselt inimõiguste austamist ja kaitset käsitlevate analüütiliste skeemidega, mis esitati moodulis 3, aitab diskrimineerimiskeelu analüütiline skeem osavõtjatel esitada õigeid küsimusi ega anna valmis vastuseid. Skeem aitab osavõtjatel kindlaks teha, kas tegemist oli diskrimineerimisega.

Moodulis esitatakse kaks juhtumiuuringut ja iga juhtumi aspektide astmeline analüüs eesmärgiga aidata välja töötada asjakohased politseitöö oskused.

Juhtumiuuringute täiendamiseks kirjeldatakse moodulis rollimängu, mis aitab osavõtjatel soolise ja vanuselise diskrimineerimise näitel paremini mõista diskrimineerimisega seotud üksikasju ning näitab ühtlasi diskrimineerimisprobleemi politseistruktuurides. Politseiametnikud võivad ise olla diskrimineerimise ohvrid ja teemale lähenemine sellest vaatenurgast annab diskrimineerimisest palju selgema arusaama.

Selle teema professionaalseks käsitlemiseks on ülioluline mõista, mis asi on diskrimineerimine ja kuidas analüütiline protsess toimib. Täpsemalt käsitletakse seda koolitajatele ettenähtud lühiülevaadetes. Moodulis pööratakse erilist tähelepanu etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide koostamisele, arvestades selle teema tundlikkust ja asjakohasust politseitöö kontekstis.

1. tegevuse 1. versioon. Vasak käsi / parem käsi¹

Koolitusnõuanne: mitmekesisuse tähtsustamine

Seda harjutust soovitatakse eelkõige juhul, kui koolitajal puuduvad ulatuslikud kogemused mitmekesisuse valdkonnas. Harjutuses tutvustatakse mitmekesisust ja selle tagajärgi interaktiivsel viisil. Oskusliku läbiviimise korral saab mitmekesise ühiskonnaga seotud peamisi küsimusi käsitleda tõhusalt, hõlmates nende inimõigustealaseid mõõtmeid.

Siht

Mitmekesised ühiskonnad on ELis valitsev tegelikkus. Üleilmsete kontaktide ja suhtluse tihenemise tõttu kõikides valdkondades ning eelkõige rände tulemusel eksisteerib ELi liikmesriikides külg külje kõrval üha rohkem erinevaid elustiile ja kultuuritavasid. Selles harjutuses käsitlevad osavõtjad turvalises õpikeskkonnas probleeme, mis on seotud teadlike ja alateadlike eelarvamuste ja nende mõjuga.

Eesmärgid

Teadmised:

- suurendada teadmisi mitmekesistest ühiskondadest;
- edendada arusaama ühiskondade muutumise põhjustest ja viisidest (nt rände ajalugu, tööjõuvajadused näiteks tervishoiusektoris);
- mõista, kuidas on omavahel seotud tekkivad ühiskondlikud muutused, nagu ränne (nt tööhõivesektoris ebaseaduslikult töötavate ebaseaduslike rändajate õigused) või demograafilised muutused (nt eakate õigused), ja inimõigused;
- mõista kultuurilisi mõjusid, nagu keel ja asjaomases keeles juurdepääs teabele menetluste ja õiglase kohtumenetluse kontekstis;
- saada algteadmisi inimõiguste tähtsusest politseitööga seotud ülesannete täitmisel mitmekesises/mitmekultuurilises ühiskonnas.

Hoiakud:

- suurendada empaatiat teiste, eelkõige vähemusrühmade suhtes, mõista, et mitmekesisus on tänapäeva ühiskonnas tõsiasi, ning aktsepteerida vajadust tegeleda sellega konstruktiivselt.

Oskused:

- analüüsida oma teadlikke ja alateadlikke eelarvamusi;
- arutleda sellistel teemadel nagu mitmekesisus, identiteet ja politseitöö igapäevases töökeskkonnas.

1. Selle harjutuse töötas välja Gamal Turawa, Londoni politsei konsultant ja koolitaja erinevuse edendamise valdkonnas.

Nõuded:

- aeg: 35-40 minutit;
- materjalid:
 - pabertahvel;
 - valikuline: PowerPointi esitus ja projektor;
- ruum: seminariruum ja kaks töörühma ruumi;
- rühma suurus: kuni 20-25 inimest.

1. tegevuse 1. versiooni kirjeldus. Vasak käsi / parem käsi

- ❶ Kirjutage tahvlile umbes kümnesõnaline väide. Paluge osavõtjatel see endale kirja panna.
- ❷ Seejärel paluge neil see uuesti kirjutada, öeldes vahetult enne alustamist, et nad kirjutaksid teise käega (alati öelge „teise käega“, sest tuleb arvestada nii parema- kui ka vasakukäeliste). Jälgige osavõtjate reaktsiooni: naer, sarkastilised märkused või mõnel juhul ka täielik ükskõiksus.
- ❸ Kui see on tehtud, käsitlege ülesannet järgmisest neljast vaatenurgast ja kirjutage vastused tahvlile (umbes 5 minutit).
 - Kuidas Te end tundsite, kui väite esimest korda üles kirjutasite?
 - Mida mõtlesite, kui Teil paluti seda teha teise käega?
 - Kuidas Te end tundsite, kui väite teist korda üles kirjutasite?
 - Millisel juhul kasutaksite teist kätt?
- ❹ Harjutuse kirjeldamine: soovitatavad küsimused/valdkonnad, mida arutelul käsitleda.
 - Paluge rühmal ette kujutada ühiskonda, kus enamik inimesi on paremakäelised ning kõik seadused, normid, poliitika ja kultuur kajastavad üksnes nende vajadusi. Kas see oleks õige?
 - Kui selles ühiskonnas oleks väike rühm vasakukäelisi, kuidas nad end tunneksid?
 - Mis tunne oleks vasakukäelistel, kui nad maksaksid makse ja annaksid ühiskonda oma panuse, kuid ei tunneks end ühiskonna osana või tunneksid, et neid ei väärtustata?
 - Mida saaks teha, et vasakukäelised tunneksid end paremakäeliste ühiskonna osana?
 - Kes kuulub Teie ühiskonnas/riigis nn vasakukäeliste rühma või rühmadesse ja miks?
 - Kuidas on vasakukäeliste rühmas lood inimõigustega? Millised õigused on eriti aktuaalsed? Kas neid õigusi austatakse ja tunnustatakse alati?
 - Mis peaks juhtuma, et paremakäelised arvestaksid vasakukäeliste vajaduste ja õigustega?
 - Kuidas saavutada nende rühmade vahel tasakaal?
 - Kas Te olete kunagi olnud kusagil rühmas või ühiskonnas nn vasakukäeline?
 - Kust on Teie ettekujutus vasakukäelistest pärit?
 - Kas paremakäelised saavad vasakukäelistest mingil viisil kasu? (Nt kultuur, muusika, toit või mood.)

- 5 Peamised sõnumid, mida edastada:
- Kirjeldage, kuidas muutustesse suhtutakse ja mis on muutuste takistuseks, kasutades eelkõige harjutuse esimeses osas saadud vastuseid.
 - Rõhutage, et vajadust muutuseks võib olla raske mõista, eriti kui inimesed kardavad muutuse negatiivseid tagajärgi.
 - Eelarvamused ei ole alati teadlikud ega pahatahtlikud. Vahel on tingitud käitumist ja arvamusi raske muuta.
 - Muutusi aitavad ellu viia seadused, sealhulgas inimõigusi käsitlevad seadused, kohtulahendid, lobiühmad, pühendunud kodanikud ja äärmuslikul juhul ülestõusud, rahutused ja inimohvrid.
- 6 Tooge arutellu sisse mõned üldisemad teemad, mida nimetatakse lühiülevaadetes:
- mitmekesisuse tagajärjed politseitöös ja politseiorganisatsioonides;
 - inimõigused kui selles kontekstis kohaldatavad normid.

1. tegevuse 2. versioon. **Mitu identiteeti**²

Koolitusnõuanne: keskendumine identiteedile

Seda tegevust soovitatakse mitmekesisuse valdkonna kogenud koolitajatele. Tegevuses keskendutakse identiteedile ja selle ülesehitusele, paludes osavõtjatel avaldada enda kohta isiklikke asju ja rääkida oma emotsioonidest. Selleks peab osavõtja tundma end rühmas turvaliselt ja mugavalt. Kui see õnnestub, on harjutusest suur kasu eneseanalüüsil ning eneseteadvuse tõstmisel.

Siht

See harjutus esitab olulisi küsimusi seoses minapildi ja üksikisikute ja rühmade identiteetidega ühiskonnas ning mitmekesisuses ühiskonnas koeksisteerimise põhireeglitega. Diskrimineerimise põhjuseks võib olla sihilik keskendumine isiku identiteedi ühele aspektile; see harjutus näitab ilmekalt, et kõikide isikute identiteet on mitmetahuline.

Eesmärgid

Teadmised:

- edendada teadmisi mitmekesiste ühiskondade tegelikkusest ja identiteetide olulisusest;
- õppida, kuidas identiteedid on seotud inimeste vajaduste ja inimõigustega;
- saada algteadmisi inimõiguste tähtsusest politseitöoga seotud ülesannete täitmisel mitmekesisuses/mitmekultuurilises ühiskonnas.

Hoiakud:

- tõsta oma identiteediga seotud eneseteadvust ja teada, kuidas see mõjutab meie maailma tajumist;
- suurendada empaatiat teiste, eelkõige vähemusrühmadest inimeste vastu;
- mõista, et mitmekesisus on tänapäeva ühiskonnas tõsiasi, ning aktsepteerida vajadust tegeleda sellega konstruktiivselt.

2. Kohandatud mitmekesisust käsitlevast koolitusest, mille töötas välja Laimuvastane Liiga A World of Difference.

Oskused:

- analüüsida oma kuuluvust/identiteete ja nende emotsionaalset tähtsust;
- arutleda sellistel teemadel nagu mitmekesisus, identiteet ja politseitöö igapäevases töökeskkonnas.

Nõuded:

- aeg: 40–60 minutit;
- materjalid:
 - 1. jaotusmaterjal koos diagrammiga;
 - valikuline: PowerPointi esitlus ja projektor;
- ruum: seminariruum ja kaks töörühma ruumi;
- rühma suurus: kuni 15–20 inimest.

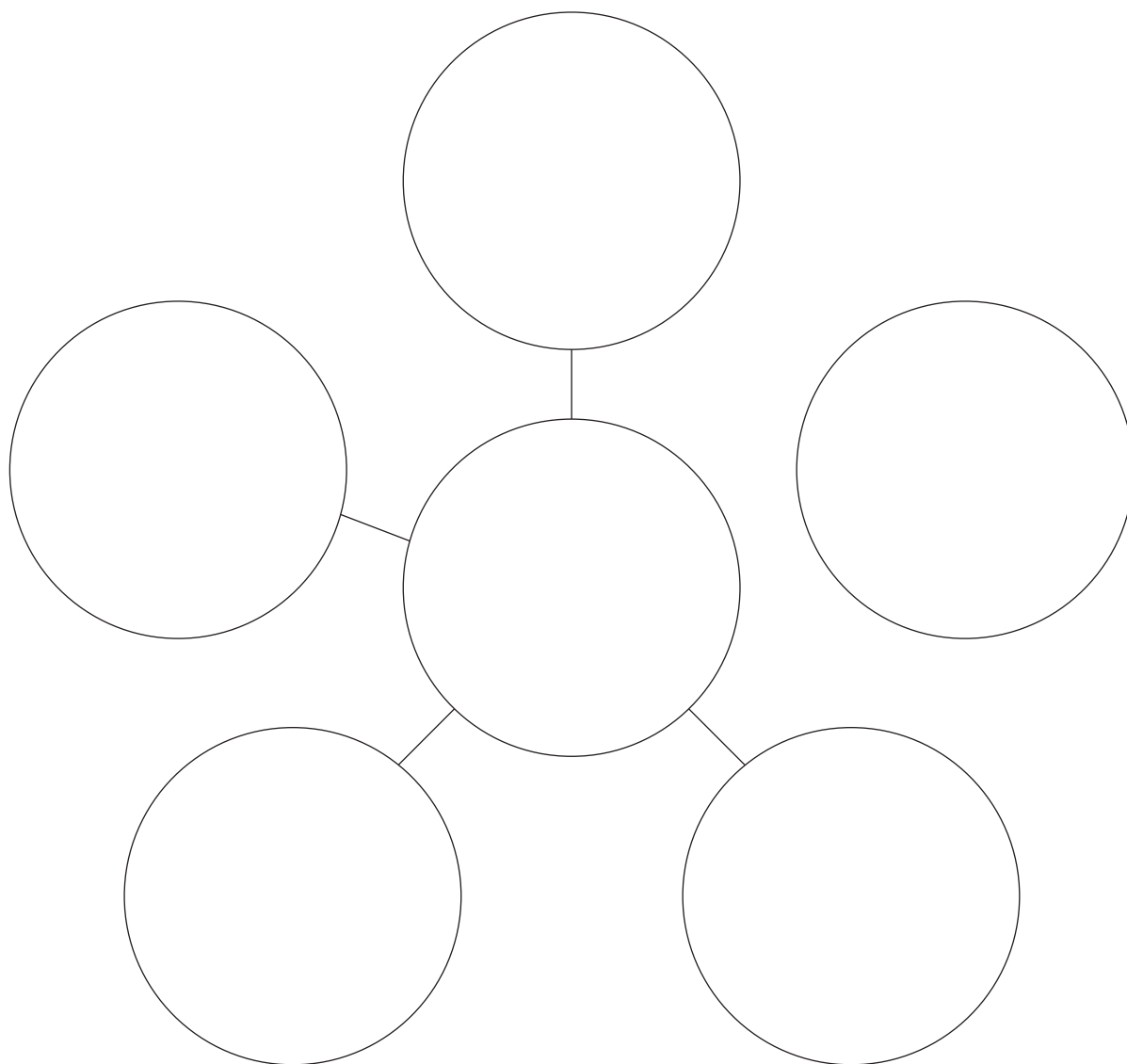
1. tegevuse 2. versiooni kirjeldus. **Mitu identiteeti**

- 1 Jagage jaotusmaterjalid laiali. Õelge, et vastused peavad olema kiired ja spontaansed (umbes 5 minutit).
- 2 Paluge osavõtjatel joonida alla keskne rühm, kellega nad hetkel samastuvad.
- 3 3–4 osavõtjat peaksid moodustama rühma ja arutama tulemusi:
 - Kas viie rühma märkimine oli raske või lihtne?
 - Mis tunne on olla mingi rühma liige? Kas tekitab rahulolu? Kas see tekitab probleeme?
- 4 Lugege identiteetide kategooriad valjusti ette ja paluge osavõtjatel püsti tõusta, kui nad on ettelõetava kategooria ära märkinud:

perekond	füüsilised tunnused/võimed
elukutse	poliitiline arvamus/kuuluvus
sugu	töö vabatahtlikuna (vabaühendused)
seksuaalne sättumus	keel
kodakondsus/rahvus	sõpruskonnad
etniline päritolu	hobi / vaba aja tegevus / sport
usk	sotsiaalne staatus / varanduslik seis
vanus	Mõni muu rühm, mida ei nimetatud? Milline?

- 5 Küsige neilt, kes seisavad, milline nimetatud rühmadest oli nende keskne kategooria? Need inimesed peaksid seisma jääma, teised võtavad istet.
- 6 Arutlege püstitõusmise üle. Mõned asjakohased küsimused:
 - Mis tunne oli püsti tõusta? Kas see oli lihtne? Kas see tekitas probleeme?
 - Mis tunne on tõusta püsti koos teistega suure rühmana või üksinda?
 - Kas märkasite midagi, mida tahaksite rühmaga jagada?
- 7 Korraldage üldine arutelu. Mõned asjakohased küsimused:
 - Mis tunne oli seda harjutust teha?
 - Kas viie rühma märkimine oli raske või probleemne?
 - Kas tegevuse käigus tekkisid uued arusaamad? Millised?
 - Milline osa on identiteetidel politseitöös?
 - Kui oluline on identiteet politsei sisestruktuurides?
 - Kas on veel midagi, millest tahaksite rääkida?
- 8 Tooge arutellu sisse mõned üldisemad teemad, mida nimetati lühiülevaadetes:
 - mitmekesisuse tagajärjed politseitöös ja politseiorganisatsioonides;
 - inimõigused kui selles kontekstis kohaldatavad normid.

1. tegevuse 2. versiooni jaotusmaterjal. Mitu identiteeti

Juhised

1. Kirjutage keskmisse ringi oma nimi.
2. Välimistesse ringidesse kirjutage viis sotsiaalset kategooriat/ rühma (kõige laiemas tähenduses, nt malemängijate rühm), kuhu Te enda või teiste arvates kuulute.
3. Tõmmake joon alla rühmale, mida peate hetkel peamiseks kategooriaks, millega samastute.

2. tegevus. Rollimäng – töökohale kandideerimine³

Siht

Üleilmsete kontaktide ja suhtluse tihenemise ning eelkõige rände tulemusel eksisteerib ELi liikmesriikides külg külje kõrval üha rohkem erinevaid elustiile ja kultuuritavasid. Selles harjutuses käsitlevad osavõtjad teemasid, mis on seotud diskrimineerimisega tööle kandideerimisel.

Eesmärgid

Teadmised:

- mõista igapäevastes olukordades kohaldatava võrdõiguslikkuse ja diskrimineerimiskeelu põhimõtte põhimõttelist tähtsust ja tunnuseid;
- mõista diskrimineerimisega seotud teemade kohaldatavust sisestruktuurides;
- mõista inimõiguste ja diskrimineerimiskeelu põhimõttest tulenevat kasu.

Hoiakud:

- saada teada, mis tunne on, kui õigusi eiratakse või neid ei austata;
- õppida enda õiguste tunnustamise kaudu paremini aktsepteerima teiste inimõigusi;
- võtta endale kindlamalt kohustus tagada võrdõiguslikkus;
- suurendada mõistmist vähemusrühmade vastu.

Oskused:

- osata kohandada diskrimineerimisanalüüsi organisatsiooni struktuuri ja tavadega.

Nõuded:

- aeg: 50–60 minutit;
- materjalid:
 - jaotusmaterjal – rolli kirjeldus;
 - valikuline: PowerPointi esitlus ja projektor;
- ruum: seminariruum ja kaks töörühma ruumi;
- rühma suurus: kuni 15–25 inimest.

3. Selle tegevuse töötas välja Austria politseiülem Günther Berghofer.

2. tegevuse kirjeldus. Rollimäng - töökohale kandideerimine

- 1 Enne tegevuse algust valige välja kaks osavõtjat, kes etendaksid töövestlusele tulnud kandideerijaid. Andke neile mõlemale roll või kasutage neid rolle, mis on rollimängu jaotusmaterjalis, ning laske neil veidi aega ette valmistada.

Koolitusnõuanne: rollimängu kohandamine

Rollimängu kirjeldust võib vastavalt asjaomase politseiorganisatsiooni probleemidele muuta (nt diskrimineerimine seksuaalse sättumuse, etnilise/usulise tausta või poliitiliste veendumuste alusel).

- 2 Kaks „kandideerijat“ jäävad klassiruumi ukse taha. Ülejäänud osavõtjad kogunevad klassi. Paluge neil stseeni jälgida ja andke järgmine selgitus: politseijaoskonnas on vaba ametikoht, millele kandideerib mitu politseiametnikku. Sobivaima kandidaadi leidmiseks kutsutakse nad vestlusele.
- 3 Kutsuge sisse esimene „kandideerija“ ja alustage rollimänguga. Alustage töövestlust erapooletult, seejärel muutuge vähehaaval diskrimineerivaks (olenevalt rollijaotusest kasutage soolist, vanuselist või seksuaalse sättumuse alusel diskrimineerimist). Vestluse lõpus paluge „kandideerijal“ teiste seas istet võtta.
- 4 Teine vestlus viige läbi samamoodi.
 - a. Rollimängu arutelu. Paluge „kandideerijatel“ kirjeldada oma muljeid vestlusest. Mis tunne neil oli, kui neid diskrimineeriti? Milliseid emotsioone diskrimineerimine tekitas? Kuidas sellises olukorras käituda?
 - b. Algate üldine arutelu. Mis mulje need vestlused pealtvaatajatele jätsid? Kas midagi sellist võiks juhtuda ka päriselt? Miks? Miks mitte? Mille poolest on see olukord seotud inimõigustega?
 - c. Võtke see kogemus diskrimineerimisega seotud probleemide täiendaval arutamisel lähtekohaks, tuginedes lühiülevaadetele.

Koolitusnõuanne: rollimängude delikaatne läbiviimine

Vestluse läbiviimisel peab olema väga tähelepanelik: peate olema piisavalt delikaatne, et „kandideerijat“ diskrimineerival viisil mitte liiga karmilt kohelda, nii et ta tunneb end isiklikult solvatuna. Teisalt peate olema piisavalt konkreetne, et taunitav käitumine esile tuleks.

Soovitused vestluste läbiviimiseks

Sooline diskrimineerimine

- Kas kavatsete lapsi saada?
- Kui olete rasedus- ja sünnituspuhkusel, kes Teie arvates teie töö ära teeb?
- Kui Te rasedus- ja sünnituspuhkuselt naasete, kas kavatsete töötada osalise tööajaga?
- Miks ma peaksin võtma tööle naissoost politseiametniku, kes varsti rasedus- ja sünnituspuhkusele jääb?
- Kui oleksite minu asemel, kas käituksite siis samamoodi?
- Mul ei ole isiklikult Teie vastu midagi, minu meelest on Teie senine teenistuskäik hea, aga ausalt öeldes ei vasta Teie eraeluline olukord tööalastele nõudmistele.

Vanuseline diskrimineerimine

- Öeldakse, et eakamad inimesed ei ole igapäevaste probleemidega toimetulemiseks piisavalt paindlikud. Miks ma peaksin eelistama Teid noorematele ja tõenäoliselt energilisematele politseiametnikele?
- Miks olete sellest ametikohast huvitatud, kui Te nagunii varsti pensionile lähete?
- Meie politseiteenistus on ajakohane ja dünaamiline organisatsioon. Kuidas keegi Teie-vanune siia sobitub?
- Miks ma peaksin valima eakama politseiametniku, kes ei pruugi ametikohaga kaasnevate nõudmistega piisavalt kiiresti kohaneda?
- Mul ei ole isiklikult Teie vastu midagi – minu meelest on Teie senine teenistuskäik hea –, aga ausalt öeldes ei vasta Teie vanus tööalastele nõudmistele.

2. tegevuse jaotusmaterjal. Rollimäng - töökohale kandideerimine

1. KANDIDAAT

Olete noor 28aastane naispolitseiametnik. Teie senine teenistuskäik on olnud suurepärane ja kandideerite politsei keskastme juhi kohale. Olete abielus ja kavatsete lähitulevikus lapsi saada.

Võite lisada isikliku elu ja tööalase tausta kohta üksikasju, pidades kinni eespool nimetatud faktidest.

2. KANDIDAAT

Olete 53aastane politseiametnik. Teie senine teenistuskäik on olnud laitmatu ja kandideerite politsei keskastme juhi kohale. Teil on mitmeaastane kogemus patrullpolitseinikuna. Olete motiveeritud võtma endale teistsuguseid kohustusi.

Võite lisada isikliku elu ja tööalase tausta kohta üksikasju, pidades kinni eespool nimetatud faktidest.

3. tegevus. Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld

Siht

Võrdõiguslikkuse ja mittediskrimineerimise põhimõte on inimõiguste valdkonnas kesksel kohal. See põhimõte on väga oluline tänapäeva mitmekesisete Euroopa ühiskondade kontekstis. Selge arusaam sellest, kuidas analüüsida olukordi diskrimineerimiskeelu seisukohast, peab olema politseiametniku üks põhioskusi. See arusaam viib tõhusama ja tulemuslikuma politseitööni ning aitab ära hoida halbu tavasid ja kaebusi.

Eesmärgid

Teadmised:

- mõista võrdõiguslikkuse ja diskrimineerimiskeelu põhimõtte põhimõttelist tähtsust ja tunnuseid;
- mõista etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide koostamist ja selle negatiivset mõju vähemusrühmadele ja tõhusale politseitööle.

Hoiakud:

- aktsepteerida vajadust tegeleda mitmekesisuse ja diskrimineerimiskeelu teemadega konstruktiivselt;
- võtta endale kohustus pöörata politseitöös suuremat tähelepanu võrdõiguslikkusele;
- mõista paremini vähemusi.

Oskused:

- suuta analüütiliselt hinnata, millal on erinev kohtlemine keelatud ja millal põhjendatud (üldise kohtlemise puhul);
- suuta eristada etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide koostamist seaduslikest politseimeetoditest (konkreetset profiilide koostamise puhul).

Nõuded:

- aeg: 60–90 minutit;
- materjalid:
 - jaotusmaterjalid;
 - valikuline: PowerPointi esitlus ja projektor;
- ruum: seminariruum ja kaks tööruhma ruumi;
- rühma suurus: kuni 20–25 inimest.

3. tegevuse kirjeldus. Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld

- 1 Tutvustage tegevuse sihti ja eesmärke.
- 2 Jagage analüütilised skeemid laiali ja tutvustage neid lühidalt (jaotusmaterjal: inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld), tuginedes olukordadele, mis on osavõtjatel tegelikult ette tulnud, või tegelikult ette tulnud olukordadega seotud vahendaja panusele (umbes 15 minutit).
- 3 Jaotage osavõtjad kahte rühma ja jagage laiali jaotusmaterjalid juhtumiuuringute kohta (umbes 25–35 minutit). Veenduge, et rühmad:
 - on saanud ülesandest hästi aru;
 - nimetavad esindaja, kes tutvustab tulemusi kõikidele osavõtjatele.
- 4 Vastake kõikidele küsimustele, mis rühmatöös tekivad.
- 5 Laske rühmadel tutvustada oma tööd kõikidele osavõtjatele.
- 6 Korraldage üldine arutelu, käsitledes seda, mida on õpitud.
- 7 Tehke kokkuvõtte põhipunktidest ja esitage sihipärast teavet, tuginedes vajaduse korral lühiülevaadetele.

3. tegevuse jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld

Juhtumiuuring A. Piiripunktist tagasisaatmine

Etnilisse vähemusse kuuluv B riigi kodanik T sõitis autoga (autojuhiga) B riigi ühest ringkonnast teise. Ringkonna piiril asuvas kontrollpunktis peatas politsei auto ja saatis T tagasi, samas kui teised autod läbisid kontrollpunkti probleemideta. Järgneva kohta on kaks versiooni.

T seletus: liiklusinspeksiooni töötajad keeldusid teda teise ringkonda lubamast, väites, et neil on ringkonna ametivõimude suuline käsk mitte lubada siseneda T etnilist päritolu omavatel isikutel.

Ametiisikute seletus: T püüdis kontrollpunktis ootavate autode järjekorras ette trügida ja pärast seda, kui teda keelduti eelisjärjekorras teenindamast, keeras ta ise tagasi.

Arutelüküsimused

1. Kas politsei kohtles T-d ja teisi juhte erinevalt? Kui jah, siis milles see väljendus?
2. Kui kohtlemine oli erinev, siis kas sel on ka seos mõne kaitstava tunnusega? Millisega?
 - a. T versioonis.
 - b. Riigiasutuse versioonis.
3. Kui erinev kohtlemine on seotud kaitstava tunnusega, kas see võib olla põhjendatud või on tegemist diskrimineerimisega?

3. tegevuse jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld (jätkub)

Juhtumiuring B. Isikusamasuse kontrollimine raudteejaamas

W saabus mehe ja pojaga E riigi raudteejaama. Kui ta oli rongilt maha tulnud, astus tema juurde politseiametnik ja palus tal näidata isikutunnistust. Politseiametnik ei kontrollinud tol hetkel platvormil olnud teiste inimeste ID-kaarte, sealhulgas naise abikaasa ega poja oma. W palus politseiametnikul selgitada isikusamasuse kontrollimise põhjust; politseiametnik vastas, et ta on kohustatud kontrollima temasuguseid „värvilisi inimesi“, kuna paljud neist on ebaseaduslikud sisserändajad. W abikaasa ütles, et see on rassiline diskrimineerimine, millega politseiametnik ei nõustunud, väites, et ta peab kontrollima isikusamasust, kuna E riigis on palju ebaseaduslikke sisserändajaid. Abikaasad palusid politseiametnikul näidata oma isikutunnistust ja politsei ametimärki, mille peale too ütles, et nad arreteeritakse, kui nad oma suhtumist ei muuda. Politseiametnik viis abikaasad raudteejaamas asuvasse jaoskonda ja pani nende isikuandmed kirja, näidates ka oma ametimärki. W, kes on pärit X riigist, oli saanud E riigi kodakondsuse 20 aastat tagasi.

Arutelüküsimused

1. Kas tegemist oli erineva kohtlemisega? Kui jah, siis milles see väljendus?
2. Kui kohtlemine oli erinev, siis kas sel on ka seos mõne kaitstava tunnusega? Millisega?
3. Kui erinev kohtlemine on seotud kaitstava tunnusega, kas see võib olla põhjendatud või on tegemist diskrimineerimisega?

3. tegevuse jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld (jätkub)

Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld

1. OSA. VÕRDNE KOHTLEMINE VÕI ERINEV KOHTLEMINE?

1.1. Kas on mingeid erinevale kohtlemisele osutavaid näitajaid?
Kas sarnaseid olukordi käsitletakse erinevalt?
Kas erinevaid olukordi käsitletakse sarnaselt?

1.2. Kas erinev kohtlemine on seotud kaitstava tunnusega?

Kaitstavad tunnused: sugu, rass, nahavärvus, etniline või sotsiaalne päritolu, geneetilised omadused, keel, usutunnistus või veendumused, poliitilised või muud arvamused, rahvusvähe-
musse kuulumine, varaline seisund, sünnipära, puue, vanus või seksuaalne sättumus.

2. OSA. PÕHJENDATUD KOHTLEMINE VÕI DISKRIMINEERIMINE

2.1. Kas vahetegemine põhineb mõistlikel ja objektiivsetel põhjustel?

- Kas erineval kohtlemisel on õiguspärane eesmärk?
- Kas see on asjakohane? Kas see on vajalik? Kas see on kõige vähem riivav meede? Kas on olemas alternatiivseid meetmeid?

Lühiülevaated

Lühiülevaated annavad kasulikku teavet käesoleva mooduli nelja tegevuse kohta ning nende ülesehitus on järgmine.

1. Põhimõisted

- a. Mitmekesisus ja identiteet.
- b. Võrdõiguslikkus ja diskrimineerimiskeeld: põhimõisted.
- c. Diskrimineerimine ja profiilide koostamine.

2. Analüütiline skeem – diskrimineerimiskeeld

- 3. tegevuse jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld.

1. Põhimõisted

a. Mitmekesisus ja identiteet

Mitmekesisus on hetkel väga oluline aspekt ELis. Demograafilised andmed näitavad selget suundumust veelgi suuremale mitmekesisusele. See tegelikkus seab ELi vastamisi eriliste katsumustega, kuna vanad ühiskondliku elu parameetrid, mis aitasid luua ühiskondlikku rahu, on kadumas ja andmas teed üha kasvavale kontrolli puudumise ja ebakindluse tundele. ELi liikmesriigid peavad looma integreeriva ja kaasava ühiskonna kõikidele inimestele, kohandades selleks valitusstruktuure ja ühiskonda tervikuna.

Eriti oluline on selles kontekstis (sotsiaalse) identiteedi küsimus ja see, millisena inimesed ennast ja teisi näevad. Identiteet on oluline mõiste, kuna erinevatel alustel diskrimineerimine, etniline ja rassivägivald ja paljud muud inimõiguste rikkumised on lahutamatu seotud identiteedi küsimustega.

Psühholoogilisest seisukohast on identiteet inimese põhivajadus. See nn teadmine endast tekitab kuuluvustunde ja annab funktsioonid, mis on enesehinnangu allikaks. „Vajadus positiivse identiteedi järele on vajadus omada väljakujunenud minapilti ja positiivset ettekujutust sellest, kes oleme ja kes tahame olla.“⁴

Identiteedi vajadused on rahu- ja konfliktiuuringute oluline mõiste ning need on koos ellujäämis-, heaolu- ja vabadusvajadustega üks neljast põhivajaduste rühmast.⁵ Kui inimese identiteeti ei väärtustata, ei peeta õiguspäraseks või peetakse vähem väärtuslikuks, tekivad kommunikatsiooniprobleemid ja ühiskondlikud konfliktid nii isiklikus suhtluses kui ka rahvusvahelistes suhetes. Viimastel aastakümnetel on identiteediga seotud ühiskondlikud konfliktid laialt levinud:

- endise Jugoslaavia territooriumil 1990. aastatel toimunud kodusõdadele oli peale laiemate võimuvõitlusega seotud tegurite ka tugev usuline/etniline mõõde;
- identiteet mängis ka suurt osa mitmes ELi liikmesriigis toimunud rahvarahutustes, näiteks Ühendkuningriigis Brixtonis toimunud massirahutustes.

„Üks peamisi probleeme [seoses mitmekultuurilisuse ja vabadusega] on see, millisena inimesi nähakse. Kas neid tuleks lahterdada nende sünni kogukonnast päritud traditsioonide, eelkõige usu alusel, pidades seda identiteeti, mida nad ise ei ole valinud, automaatselt tähtsamaks teistest kuuluvustest, mis on seotud poliitika, ameti, klassi, soo, keele, kirjanduse, sotsiaalse kaasatuse ja paljude muude seostega? Või tuleks neid näha paljude kuuluvuste ja seostega inimestena, kes peavad oma suhtelised prioriteedid ise valima (võttes vastutuse põhjendatud valikuga kaasnevate tagajärgede eest)?“

Amartya Sen (2006), *Identity and Violence*, New York, London, Norton, lk 150.

4. Staub, E. (2004), „Basic Human Needs, Altruism, and Aggression“ väljaandes (toim. Arthur Miller) *The Social Psychology of Good and Evil*, New York, Guilford Press, lk 56.

5. Galtung, J. (2004), *Transcend and Transform, An Introduction to Conflict Work*, Boulder, Paradigm Publisher, lk 2.

Mitu identiteeti

Inimese identiteedi taandamine ühele või kahele elemendile, näiteks etnilisele päritolule või religioonile, ja laiemale järelduste tegemine nende tunnuste põhjal ehk teisisõnu inimeste lahterdamine etnilistesse või religioossetesse rühmadesse on küsitav. Inimese identiteedi taandamine ühele peamisele kategooriale on nähtav ka inimeste laiemas liigitamises tsivilisatsioonidesse.⁶

Täpsemal vaatlusel selgub, et meil kõigil on palju kuuluvusi ehk identiteete, mis kõik koos moodustavad meie identiteedi erinevad küljed. Inimene võib näiteks olla Prantsusmaa kodanik, Alžeeria etnilist päritolu, politseiametnik, triatlonisportlane, vallaline, usklik ja hea kokk.

Nii isiklik valik kui ka sotsiaalne kontekst määravad ära, milliseid kuuluvusi/identiteete inimene oluliseks peab ja kuidas ta neid järjestab. Välised tegurid ja keskkond on identiteedi loomisel eriti olulised, eelkõige juhul, kui need välised tegurid on aluseks diskrimineerivale kohtlemisele, mis takistab inimese identiteedi olulise osa tunnustamist.

Mitmekesisus ja politseitöö

Üha suureneva mitmekesisuse tagajärjed on riigi institutsioonide ja ühiskonna seisukohast märkimisväärsed. Rotterdami harta on esimene süsteemne püüd tegeleda mitmekesisuse mõjuga politseitööle ELi keskkonnas. 1996. aasta „Rotterdami harta: politseitöö paljurahvuselises ühiskonnas“ on Rotterdami politsei, Rotterdami linnavalitsuse ja diskrimineerimisvastase organisatsiooni Radar algatus, mis hõlmab konkreetseid suuniseid selle probleemiga tegelemiseks.

„Etniliselt ja kultuuriliselt mitmekesisel maailmas on politseil ülioluline roll. Avaliku korra säilitajana ühiskonnas on politsei meie ühiskondliku raamistiku oluline kaitsja. Politsei on ühiskondlikku rolli täitvatest ametkondadest ka kõige nähtavam. Sellel on kaks olulist tagajärge.

Esiteks peab politsei alati tegutsema nii – ja see tegutsemine peab ka nähtav olema –, et erinevate rühmade õiglasel kohtlemises ei oleks kahtlust, ning tegema seda etnilisi ja kultuurilisi erinevusi selgelt austades. Kuna politsei on väga nähtav, peab ta näitama teistele riigiasutustele põhiõiguste edendamisel eeskju.

Teiseks: kui vähemused saavad üle neist ohtudest [olla rõhuva ja diskrimineeriva kohtlemise objektiks] ja täidavad oma osa, peab politsei kasutama oma erilisi ja ainulaadseid volitusi mitmerahvuselise ühiskonna ideaalide toetamiseks. Politsei peab kasutama rassismist ja ksenofoobiast motiveeritud tegudega võitlemisel maksimaalselt seadust. Politsei peab tegutsema ka ennetavalt, et selliseid tegusid ära hoida ja aidata kaasa etnilisele ja sotsiaalsele lõimumisele.“

Robin Oakley (1997), sõltumatu konsultant rassilise võrdõiguslikkuse küsimustes, kes aitas Rotterdami harta välja töötada, „Rotterdami harta – politseitöö mitmerahvuselises ühiskonnas“ sissejuhatus, kättesaadav aadressil: <http://legislationline.org/documents/action/popup/id/8562>.

6. Sen, A. (2006), Identity and Violence, New York, London, Norton, lk 40 jj.

Üha mitmekesistuv ühiskond esitab politseiorganisatsioonidele erinõudmisi. Kõikidele kodanikele võrdselt kohaldatavate ja ligipääsetavate teenuste pakkumiseks peab politseiorganisatsioon kohandama:

- operatiivtööd, teenuste kvaliteeti ja laiemaid kohustusi pidevalt muutuva elanikkonna vajadustega;
- organisatsioonilist struktuuri, sealhulgas värbamist ja töötajate hoidmist, karjääriteid ja tulemusnäitajaid, organisatsioonisiseseid mitmekesisuse võimalusi (nagu geipoliteiametnike ühendused);
- alus- ja täiendõpet ja konkreetseid teadlikkuse suurendamise tegevusi kui täiendavaid meetmeid (mis ei kompenseeri tegevusetust operatiiv- ja organisatsiooni tasandil).

Koolitusnõuanne: 1. ja 2. tegevuse kasutamine põhimõistete tutvustamiseks

1. ja 2. tegevus on kasulikud vahendid mooduli põhimõistete tutvustamisel, kui osavõtjad neid mõisteid ei tunne või tahavad neid meelde tuletada. Selleks et osavõtjad mõisteid paremini mõistaksid, kasutatakse tegevustes lähenemisviise, millega on lihtne kaasa tulla. Enne kui asuda 3. tegevuses käsitletavate abstraktsemate probleemide kallale, on kasulik neid põhimõtteid põhjalikumalt teada.

FRA TEGEVUS

Politsei ja vähemuste suhete parandamine

Moodulis 2 käsitleti politsei ja ühiskonna kõikide osade usalduslike suhete tähtsust, mis saavutatakse kõiki võrdselt ja mittediskrimineerivalt koheldes. FRA küsis Euroopa Liidu vähemuste ja diskrimineerimise uuringus (EU-MIDIS, 2010) 23 500 sisserännanult ja rahvusvähemusse kuuluvalt isikult nende kogemuste kohta seoses diskrimineerimise ja kriminaalse ohvristamisega ning leidis, et politsei ja vähemuste suhete parandamise järele on suur vajadus ja selleks on ühtlasi ka palju arenguruumi. Uuringust ilmnisid tõendid paljude probleemide kohta (sh politseikontroll), mis osutasid:

- et on vaja „parandada võimalusi, et rahvusvähemused tajusid politseitööd avaliku teenusena, mis on võimeline vastama kuriteo ohvrite vajadustele ning eriti rassikuritegude ohvrite vajadustele“;
- et „tuleb teha tööd vähemusrühmade ja politsei suhete parandamiseks“, sest diskrimineeriva etnilise profiili koostamise määra tajutakse kõrgena;
- et vähemusrühmadesse kuuluvad inimesed, kes leiavad, et politsei kontrollis neid etnilise päritolu tõttu, usaldavad politseid vähem. Sellel on kahjulik sotsiaalne mõju, kuna võib vähendada vähemuste usaldust politsei vastu ja nende ootusi õiglasele kohtlemisele. Tulemuseks on see, et sisserändajad ja rahvusvähemuste esindajad teatavad kuritegudest vähem.

Lisateave: vt FRA (2010) uuringu EU-MIDIS eriaruanne 4 „Politseikontroll ja rahvusvähemused“, oktoober 2010, lk 14 ja 17, kättesaadav aadressil https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1132-EU-MIDIS-police_ET.pdf.

b. Võrdõiguslikkus ja diskrimineerimiskeeld: põhimõisted

Õigusallikad

Võrdõiguslikkuse ja mittediskrimineerimise põhimõte on inimõiguste valdkonnas eriti oluline. Võrdõiguslikkuse tähtsust rõhutatakse inimõiguste ülddeklaratsiooni kahes esimeses artiklis.

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 1

Kõik inimesed sünnivad vabade ja võrdsetena oma väärikuselt ja õigustelt.

Artikkel 2

Igaühel peavad olema kõik selle deklaratsiooniga välja kuulutatud õigused ja vabadused, olenemata rassist, nahavärvusest, soost, keelest, usulistest, poliitilistest või muudest veendumustest, rahvuskust või sotsiaalsest päritolust, varanduslikust, sünnipärasest või muust asjaolust. [---]

Võrdõiguslikkuse aluspõhimõte on kergesti mõistetav. Lihtne tõsiasi, et isikul on konkreetsed tunnused, nagu nahavärv, sugu või usk, ei tohi põhjustada seda, et isikut koheldakse teiste samas olukorras olevate isikutega võrreldes erinevalt/halvemini. Konkreetsetel juhtudel on selle lihtsa põhimõtte rakendamine siiski raskem. Nagu inimõiguste puhul üldiselt tuleb arvesse võtta ja kaaluda kõiki asjasse puutuvaid asjaolusid.

Inimõigused tuleb tagada mittediskrimineerival viisil. See, mida õiguskeeles nimetatakse täiendavaks diskrimineerimiskeeluks, sisaldub kõikides inimõigusi käsitlevates lepingutes, näiteks Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 14. See tähendab, et näiteks õigust isikuvabadusele ja õigust eraelu puutumatusele ei tohi diskrimineerival viisil riivata, näiteks mustanahalisi inimesi süsteemselt kontrollides ja läbi otsides.

Lisaks sellele on õigus võrdõiguslikkusele ja mittediskrimineerimisele tagatud eraldiseisva ja sõltumatu õigusena, mis tagab kõikehõlmava kaitse diskrimineerimise eest, nagu ELi põhiõiguste harta artiklites 20 ja 21, Euroopa inimõiguste konventsiooni 12. lisaprotokollis ning ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklis 26.

Rahvusvahelise ja ELi tasandi konkreetsete õigusaktid tagavad diskrimineerimisvastase võitluse üksikasjaliku raamistiku mitmesuguste meetmete kaudu.

ÜRO tasand:

- rahvusvaheline konventsioon rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta (1965);
- rahvusvaheline konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta (1979);
- puuetega inimeste õiguste rahvusvaheline konventsioon (2006).

ELi tasand:

- soolise võrdõiguslikkuse direktiiv sotsiaalkindlustuse kohta: nõukogu 19. detsembri 1978. aasta direktiiv 79/7/EMÜ meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte järkjärgulise rakendamise kohta sotsiaalkindlustuse valdkonnas;
- rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv: nõukogu 29. juuni 2000. aasta direktiiv 2000/43/EÜ, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust;
- võrdse tööalase kohtlemise direktiiv: nõukogu 27. novembri 2000. aasta direktiiv 2000/78/EÜ, millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel;
- soolise võrdõiguslikkuse direktiiv kaupade ja teenuste kohta: nõukogu 13. detsembri 2004. aasta direktiiv 2004/113/EÜ meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta seoses kaupade ja teenuste kättesaadavuse ja pakkumisega;
- soolise võrdõiguslikkuse direktiiv (uuestisõnastamine): Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. juuli 2006. aasta direktiiv 2006/54/EÜ meeste ja naiste võrdsete võimaluste ja võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta tööhõive ja elukutse küsimustes (uuestisõnastamine);
- raamotsus rassismi kohta: nõukogu raamotsus 2008/913/JSK teatud rassismi ja ksenofoobia vormide ja ilmingute vastu võitlemise kohta kriminaalõiguse vahenditega.

Kaitstavad tunnused

Kaitstavate tunnuste kõige põhjalikum loetelu on sätestatud Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklis 21. See hõlmab järgmisi tunnuseid: sugu, rass, nahavärvus, etniline või sotsiaalne päritolu, geneetilised omadused, keel, usutunnistus või veendumused, poliitilised või muud arvamused, rahvusvähemusse kuulumine, varaline seisund, sünnipära, puuded, vanus ja seksuaalne sättumus.

Diskrimineerimiskeelu põhimõttest tulenevad kohustused

Riikidel on diskrimineerimisvastase õiguse raames järgmised kohustused:

- austada võrdõiguslikkust (võrdsus seaduse ees): see tähendab seda, et täite- ja kohtuvõimud peavad kohaldama õigust mittediskrimineerival viisil;
- kaitsta diskrimineerimise eest seadusandlikul tasandil (seaduse võrdne kaitse);
- võtta diskrimineerimise eest tõhusaks kaitsmiseks haldus- ja poliitilisi meetmeid, sealhulgas:
 - kaitstes eraisikutevahelise diskrimineerimise eest, näiteks töö saamisel ja töökohal ning seoses kaupade ja teenuste, sealhulgas eluaseme kättesaadavuse ja pakkumisega. Selline kaitse on sätestatud näiteks ELi rassilise võrdõiguslikkuse direktiivis;

- . keelustades seadusega avaliku vägivallale või vihkamisele kihutamise, mis on suunatud isikute (inimrühmade) vastu rassi, nahavärvuse, usutunnistuse, sünnipära või rahvuse või etnilise päritolu alusel. Sellised keelud on sätestatud näiteks ELi raamotsuses rassismi kohta;
- . kehtestades erimeetmed, et saada üle varasemast tõrjutusest või kompenseerida või ennetada praegust tõrjutust ning kiirendada edusamme teatavate rühmade võrdõigussuutlikkuse saavutamisel. Selliste erimeetmete vastuvõtmine ja rakendamine, mis võivad käia positiivse diskrimineerimise, nõusolekut väljendava tegevuse või eeliskohtlemise alla, on inimõigusi käsitlevates õigusaktides sõnaselgelt lubatud ega kujuta endast diskrimineerimist. Näitena võib tuua erimeetmete vastuvõtmise eesmärgiga kõrvaldada pikaajalised naisi diskrimineerivad tavad. Oma olemuselt peaksid need siiski olema ajutised ega tohiks minna kaugemale sellest, mis on vajalik asjaomase ebavõrdsuse kaotamiseks. Siinkohal on taas oluline proportsionaalsuse põhimõte.

Politseitöö kontekstis on eriti oluline võrdsus seaduse ees. Võitluses diskrimineerimisega peetakse üha olulisemaks inimõigustealast kohustust võtta diskrimineerimise eest kaitsmiseks tõhusaid meetmeid, näiteks vihakuritegude vastaseid meetmeid. 2008. aasta raamotsus rassismi kohta kajastab suuremat teadlikkust vajadusest võtta positiivseid meetmeid.

„Politsei täidab oma ülesandeid õiglaselt, juhindudes eelkõige erapooletuse ja mittediskrimineerimise põhimõtetest.“

Euroopa politseieetika koodeks, Euroopa Nõukogu ministrite komitee Rec(2001)10.

„Euroopa Inimõiguste Kohus on oma praktikas kindlaks määranud, et probleem tekib artikli 14 [diskrimineerimiskeeld teatavatel alustel] raames sisuliselt sarnases olukorras olevate isikute erineval kohtlemisel. [...] See on diskrimineeriv juhul, kui seda ei saa objektiivselt ja mõistlikult põhjendada; st kui sellega ei püüta saavutada õiguspärasest eesmärgist või kui kasutatud vahendite ja taotletava eesmärgi vaheline suhe ei ole mõistlikult proportsionaalne.“

EIK, *Burden vs. Ühendkuningriik*, nr 13378/05, 29. aprill 2008, punkt 60.

Diskrimineerimise määratlused⁷

Diskrimineerimiseks võib pidada:

- sarnases olukorras olevate isikute erinevat kohtlemist;
- erinevat kohtlemist, mis on seotud kaitstava tunnusega;
- kui erinevat kohtlemist ei saa objektiivselt ja mõistlikult põhjendada.

ELi õigus teeb vahet otsesel ja kaudsel diskrimineerimisel.

Otseseks diskrimineerimiseks „peetakse [...] seda, kui [...] koheldakse ühte inimest halvemini, kui on koheldud, koheldakse või võidakse kohelda teist inimest samalaadses olukorras“.

Kaudselt diskrimineerimiseks „peetakse [...] seda, kui ilmselt neutraalne säte, kriteerium või tava seab isikud rassilise või etnilise päritolu alusel teistega võrreldes ebasoodsamasse olukorda, välja arvatud juhul, kui kõnealune säte, kriteerium või tava on objektiivselt põhjendatud seadusliku eesmärgiga ja selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud“.

Allikas: nõukogu 29. juuni 2000. aasta direktiivi 2000/43/EÜ (millega rakendatakse võrdsuse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust) (rassilise võrdõigussuutlikkuse direktiiv) artikli 2 lõige 2, kättesaadav aadressil <http://data.europa.eu/eli/dir/2000/43/oj>.

7. Põhineb FRA ja Euroopa Nõukogu väljaandel (2011) *Euroopa võrdsuse kohtlemise õiguse käsiraamat*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, lk 21–55, kättesaadav aadressil https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1510-FRA_CASE_LAW_HANDBOOK_ET.pdf.

8. EIK, *D.H. jt vs. Tšehhi Vabariik*, nr 57325/05, 13. november 2007.

Euroopa Inimõiguste Kohtu määratluse kohaselt on otsene diskrimineerimine sarnases olukorras olevate isikute erinev kohtlemine, kui õiguspärase eesmärgi ja proportsionaalsuse põhimõtteid ei ole nõuetekohaselt järgitud. Kaudne diskrimineerimine keskendub neutraalsetele sätetele, kriteeriumidele või tavadele ja uurib, kas neil on negatiivne mõju kaitstava tunnuse põhjal määratletud rühmadele. Kaudse diskrimineerimise mõiste on nüüd olemas ka Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikas.⁸

FRA TEGEVUS

Mitmekordne diskrimineerimine

Mitmekordne diskrimineerimine on diskrimineerimine rohkem kui ühe kaitstava tunnuse alusel, näiteks diskrimineerimine, kuna isik on naine ja roma. Enamik ELi kohtuid käsitleb otsese või kaudse diskrimineerimise kohtuasja raames ainult ühte kaitstavat tunnust. FRA uuring näitab, et mitmekordse diskrimineerimise mõiste sissetoomine õigusaktidesse võib aidata viia seadused paremini vastavusse inimeste diskrimineerimiskogemustega.

Lisateave mitmekordse diskrimineerimise kohta on esitatud käesoleva mooduli jaotises „Lisamaterjal“ ja FRA aruandes (2013) „Ebavõrdsus ja mitmekordne diskrimineerimine tervishoiuvaldkonnas“, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, kättesaadav aadressil <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/inequalities-discrimination-healthcare>.

Halvema kohtlemise põhjendus/õigustus – erinevad, kuid siiski sarnased lähenemisviisid Euroopa inimõiguste konventsioonis ja ELi õiguses

Järgnev Euroopa Inimõiguste Kohtu tsitaat hõlmab üldise õigustuse või põhjenduse sõnastust mis tahes liiki diskrimineerimise korral: „kui [erinevat kohtlemist] ei saa objektiivselt ja mõistlikult põhjendada“. Erinev kohtlemine on teisisõnu diskrimineeriv, kui seda ei saa objektiivselt ja mõistlikult põhjendada. ELi õigus seevastu kohaldab üldise õigustuse lähenemisviisi ainult kaudse diskrimineerimise puhul. Otsese diskrimineerimise puhul tuleb arvesse võtta ainult konkreetseid ja piiratud õigustusi.

Kuigi sõnastus on erinev, on lähenemisviisid oma olemuselt üsna sarnased: konkreetsete õigustused ELi õiguse raames võib asetada üldise õigustuse laiemasse konteksti, mis on välja kujunenud Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikas. Teisisõnu, konkreetsete õigustused mittediskrimineerimist käsitlevate direktiivide raames on üldise õigustuse konkreetsete aspektid.⁹

Seepärast tugineb järgnev diskrimineerimiskeeluga seotud analüütiline skeem üldise õigustuse lähenemisviisile.

Koolitusnõuanne: 3. tegevuse kasutamine diskrimineerimiskeelu käsitlemisel

3. tegevus on vahend, mis aitab osavõtjatel tutvuda diskrimineerimiskeelu ja õiglase kohtlemise ideedega. See näitab interaktiivselt, mil viisil võib diskrimineerimine ilmneda ja kuidas selle teemaga seotud probleeme lahendada.

c. Diskrimineerimine ja profiilide koostamine

Riiklikud institutsioonid, sealhulgas politsei, peavad oma tegevuses austama võrdõiguslikkust. Selles valdkonnas on väga oluline teema politseipoolne profiilide kootamine etnilise päritolu ja muude kriteeriumide alusel.

Mis on profiilide koostamine?

- Üldjoontes seisneb profiilide koostamine inimeste jagamises kategooriatesse vastavalt teatud tunnustele, mis võivad olla muutumatud (sugu, vanus, etniline päritolu, pikkus) või muutuvad (harjumused, eelistused ja muud käitumiselemendid).

9. Lisateave: vt FRA ja Euroopa Nõukogu väljaanne (2011) *Handbook on European non-discrimination law* (Euroopa diskrimineerimisvastase õiguse käsiraamat), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, lk 43 jj, kättesaadav aadressil <http://fra.europa.eu/en/publication/2011/handbook-european-non-discrimination-law>.

- Kuigi iseenesest võib profiilide koostamine olla hea vahend, on oht teha vigu teatud tunnuste seostamisel teatud eelistuste või käitumisega.
- Sotsiaalsühholoogia uuringud on näidanud, et inimesed kipuvad kohaldama stereotüüpe „teistele“ ning tegema selle alusel rutakaid ja ebatäpseid järeldusi.¹⁰

Profiilide koostamine politseitöös

Profiilide koostamine võib olla õiguspärase vahend kahtlusaluste tabamiseks pärast seda, kui kuritegu on toime pandud. Profiili koostamise aluseks on selged eeldused, mis tulenevad kogemusest ja väljaõppest ning mille puhul põhirõhk on käitumisel, mitte aga rassilistel, etnilistel või religioossetel tunnustel. Nii võivad ametnikud näiteks töötada profiilidega, mille kohaselt nad peavad otsima inimesi, kes külastavad korduvalt teatud kohti, kohtuvad ja vahetavad enne lahkuminekut kotte, käituvad püsimatult või närviliselt või maksavad korduvalt suurte ostude eest ainult sularahas.

Profiilide koostamine võib tekitada probleeme, kui kaitstav tunnus, nagu etniline päritolu, rass või usuline kuuluvus, on ainus või peamine põhjus, mis äratav politseiametniku tähelepanu. Politseiametnikele võidakse anda juhised pöörata tähelepanu konkreetsele rühmale või nad võivad tegutsemisel arvesse võtta ühte neist tunnustest, kuid seda liiki kaitstavad tunnused ei tohiks olla politsei esmaseks tegevusmotiiviks. Politsei tegevus peab põhinema muudel teguritel, mis määratakse kindlaks riigi õigusega. Tavaliselt tehakse esmalt kindlaks kahtluseks mõistlikud põhjused, näiteks need, mis põhinevad kahtlasel või ebatavalisel käitumisel teatavas kontekstis. Vastasel juhul võivad meetmed, mida võetakse konkreetsete kaitstavate tunnuste alusel koostatud profiili põhjal, olla diskrimineerivad.

Mida kujutab endast diskrimineerivate profiilide koostamine etnilise päritolu alusel?

Profiilide koostamine etnilise päritolu alusel on muutunud aktuaalseks teemaks pärast terrorirünnakuid New Yorgis, Pennsylvanias ja Washingtonis (2001), Madridis (2004) ja Londonis (2005). Rahvusvahelised organisatsioonid, nagu ÜRO, Euroopa Nõukogu ja EL, ning vabariigid on väljendanud selle üle muret ja seepärast võivad osavõtjad näidata selle teema vastu üles erilist huvi. Seega oleks kasulik seda liiki profiilide koostamisega kursis olla.

Seda teemat käsitletakse FRA väljaandes „Etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide mõistmine ja nende koostamise ennetamine: juhend“ ning see hõlmab järgmist määratlust.

„Etnilise päritolu alusel diskrimineeriva profiili koostamine toimub siis, kui:

isikut koheldakse teiste samas olukorras olevate isikutega võrreldes halvemini (st diskrimineerivalt), näiteks peavad politseivõimud ta kinni ja otsivad läbi; politsei otsustab rakendada võimu pelgalt või peamiselt isiku rassi, etnilise päritolu või religioosse kuuluvuse alusel.“

Allikas: FRA (2010), *Etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide mõistmine ja nende koostamise ennetamine: juhend*, väljaannete talitus, oktoober 2010, lk 15, kättesaadav aadressil <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/understanding-and-preventing-discriminatory-ethnic-profiling-guide>.

10. Hogg, M., ja Vaughan, G. (2011), *Social Psychology*, 6. trükk, Essex, Pearson Education Limited, lk 356 jj.

2. Analüütiline skeem – diskrimineerimiskeeld¹¹

Järgmisena analüüsime, kas konkreetne olukord on diskrimineeriv.

Nagu moodulis 3 esitatud inimõiguste analüüsi puhul on ka käesoleval juhul abi kaheetapilisest lähenemisviisist. Analüüsi etapid erinevad mooduli 3 etappidest, mis olid seotud austamise ja kaitsmise kohustusega. Proportsionaalsuse põhimõtte puhul on siiski ka sarnasusi.

1. osa. Kas ebavõrdne kohtlemine on seotud isiku konkreetse tunnusega?   2. osa. Kas ebavõrdne kohtlemine põhineb objektiivsetel ja mõistlikel põhjustel?

Analüüsi eesmärk on viia läbi 3. tegevus ja kasutada 3. jaotusmaterjali. Teabest võib siiski kasu olla ka muude selles moodulis käsitletud tegevuste puhul.

Analüütiline protsess

1. OSA. VÕRDNE KOHTLEMINE VÕI ERINEV KOHTLEMINE?

- 1.1. Kas on mingeid erinevale kohtlemisele osutavaid näitajaid?
Kas sarnaseid olukordi käsitletakse erinevalt?
Kas erinevaid olukordi käsitletakse sarnaselt?**

Nendele küsimustele vastamine aitab esile tuua kohtlemise sarnasused ja erinevused. Tunnuste kattumise ja lahkumise mõistmine lihtsustab analüüsis keskendumist elementidele, mis võivad olla seotud diskrimineeriva kohtlemisega.

1.2. Kas erinev kohtlemine on seotud kaitstava tunnusega?

Kaitstavad tunnused: sugu, rass, nahavärvus, etniline või sotsiaalne päritolu, geneetilised omadused, keel, usutunnistus või veendumused, poliitilised või muud arvamused, rahvusvähemusse kuulumine, varaline seisund, sünnipära, puue, vanus ja seksuaalne sättumus.

2. OSA. PÕHJENDATUD ERINEV KOHTLEMINE VÕI DISKRIMINEERIMINE

Analüüsi 1. osas tehakse kindlaks kaitstava tunnusega seotud erinev kohtlemine ning 2. osa saab kasutada erineva kohtlemise põhjuste ja põhjendatuse kindlakstegemiseks. Rahvusvahelise inimõigustealase õiguse kohaselt on erinev kohtlemine põhjendatud, kui selleks on mõistlikud ja objektiivsed põhjused. Seda aitavad kindlaks teha alljärgnevatele küsimustele antud vastused:

- kõigile küsimustele vastati **JAH**: erinev kohtlemine on põhjendatud;
- ühele või enamale küsimusele vastati **EI**: erinev kohtlemine ei ole põhjendatud ja seda peetakse diskrimineerimiseks.

2.1. Kas vahetegemine põhineb mõistlikel ja objektiivsetel põhjustel?

- Kas erineval kohtlemisel on õiguspärane eesmärk?
- Kas see on asjakohane? Kas see on vajalik? Kas see on kõige vähem riivav meede? Kas on olemas alternatiivseid meetmeid?

¹¹ Põhineb väljaandel Suntinger, W. (2005), *Menschenrechte und Polizei, Handbuch für TrainerInnen*, Viin, Bundesministerium für Inneres, lk 84–88.

3. tegevuse jaotusmaterjal. Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld

Juhtumiuuring A. Piiripunktist tagasisaatmine

Selle analüüsi aluseks on EIK otsus liidetud kohtuasjades Timishev vs. Venemaa, nr 55762/00 ja nr 55974/00, 13. detsember 2005.

See kohtuasi näitab ilmekalt...

... tegureid, mis muudavad erineva kohtlemise diskrimineerimiseks;

... et inimeste erinev kohtlemine on õiguspärane, kui selleks on mõistlikud ja objektiivsed põhjused (nt käitumine), kuid inimeste erinev kohtlemine kaitstavate tunnuste alusel (nt etniline päritolu) on diskrimineerimine.

Analüüs

1. OSA. VÕRDNE KOHTLEMINE VÕI ERINEV KOHTLEMINE?

**1.1. Kas on mingeid erinevale kohtlemisele osutavaid näitajaid?
Kas sarnaseid olukordi käsitletakse erinevalt?
Kas erinevaid olukordi käsitletakse sarnaselt?**

T-l ei lubatud siseneda B riigi ringkonda Ka-Ba-sse, samal ajal kui teistel juhtidel – samas olukorras olevatel isikutel – lubati ületada halduspiir Ka-Ba-sse.

1.2. Kas erinev kohtlemine on seotud kaitstava tunnusega?

Käesoleval juhul on küsimus selles, kas erinev kohtlemine toimus kaitstava tunnuse alusel. T seostas keeldumist oma etnilise päritoluga, mis on rassilise päritoluga kattuv kaitstav tunnus. Ametiisikud väitsid, et erinev kohtlemine ei olnud sellise tunnusega seotud, vaid selle põhjustas T käitumine.

Euroopa Inimõiguste Kohus uskus kaebaja versiooni sündmustest, mida toetas prokuratuuri ja politsei sõltumatu juurdlustegevus. (*Ibid.*, punkt 44.)

„Käesoleva kohtuasja asjaolusid arvestades märgib kohus, et [Ka-Ba] politsei vanemohvitser andis liikluspolitsei ametnikele käsu mitte lubada siseneda [X] etnilist päritolu inimestel. Kuna valitsuse sõnul ei ole isiku etniline päritolu [B riigi] isikut tõendavates dokumentides kirjas, ei takistatud korraldusega mitte ainult nende isikute läbipääsu, kes olid [X] etnilist päritolu, vaid ka nende oma, keda arvati sellesse rahvusrühma kuuluvat. Väiteid selle kohta, et teiste rahvusrühmade suhtes oleks kohaldatud samu piiranguid, ei esitatud. [---] Kohus on seisukohal, et tegemist oli selgelt ebavõrdse kohtlemisega, sest isik ei saanud oma etnilise päritolu tõttu kasutada õigust vabalt liikuda.“ (*Ibid.*, punkt 54.)

2. OSA. PÕHJENDATUD ERINEV KOHTLEMINE VÕI DISKRIMINEERIMINE

2.1. Kas vahetegemine põhineb mõistlikel ja objektiivsetel põhjustel?

Kui tehakse kindlaks, et erinev kohtlemine oli seotud kaitstava tunnusega, on riik kohustatud tõendama selle põhjendatust. Teisisõnu peab riik esitama veenva põhjenduse, mida võib pidada mõistlikuks ja objektiivseks.

Käesoleval juhul „ei põhjendanud valitsus, miks koheldi [X] etnilist päritolu isikuid erinevalt isikutest, kes ei olnud [X] etnilist päritolu, takistades neid kasutamast oma vaba liikumise õigust. Kohus otsustas igal juhul, et mingit erinevat kohtlemist, mis põhineb ainuüksi või otsustaval määral isiku etnilisel päritolul, ei ole võimalik objektiivselt põhjendada tänapäevases demokraatlikus ühiskonnas, mis rajaneb pluralismi ja erinevate kultuuride austamise põhimõttel.“ (*Ibid.*, punkt 58.)

Seega otsustas kohus, et erinev kohtlemine kujutas endast diskrimineerimist.

Juhtumiuring B. Isikusamasuse kontrollimine raudteejaamas

Analüüsi aluseks on ÜRO inimõiguste komitee menetlus nr 1493/2006, Williams vs. Hispaania, 17. august 2009.

See juhtum näitab ilmekalt...

... etnilise päritolu alusel profiilide keelatud koostamise peamisi tunnuseid: tegutsemine ainuüksi või otsustaval määral isiku rassi, etnilise päritolu või usutunnistuse alusel [...];

... etnilise päritolu alusel profiilide koostamist kui asjaomaste isikute inimväärikuse rikkumist.

Juhtumi täiendavad üksikasjad

W esitas selle kohta, kuidas politsei teda kohtles, hagi E riigi kohtutesse, mis otsustasid, et politsei valikuline isikusamasuse kontrollimine on õiguspärane, kuna seda saab põhjendada õigustatud eesmärgiga kontrollida ebaseaduslikku rännet. W esitas kaebuse ÜRO inimõiguste komiteele, mis kontrollib kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti rakendamist. Ta väitis, et E riik rikkus kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklit 26, mis keelab diskrimineerimise.

Analüüs

1. OSA. VÕRDNE KOHTLEMINE VÕI ERINEV KOHTLEMINE?

**1.1. Kas on mingeid erinevale kohtlemisele osutavaid näitajaid?
Kas sarnaseid olukordi käsitletakse erinevalt?
Kas erinevaid olukordi käsitletakse sarnaselt?**

Asjaolu, et W oli ainus reisija, kelle politseiametnik isikusamasuse kontrolliks kinni pidas, ei vaidlustatud. Seega koheldi teda erinevalt teistest reisijatest, keda ei kontrollitud.

1.2. Kas erinev kohtlemine on seotud kaitstava tunnusega?

Mis olid W erineva kohtlemise põhjused?

Siseriiklikes menetlustes ilmnas, et politseiametnik pidas naise kontrolliks kinni tema nahavärvuse tõttu. Politseiametnik tunnistas seda avalikult. Seda asjaolu siseriiklikes kohtutes ei vaidlustatud. Ebaselgeks jäi vaid see, kas politseiametnik tegutses kirjaliku käsu alusel. Isegi kui see oleks nii olnud, ei muudaks see peamist probleemi: selge seos W nahavärvuse ja selle vahel, kuidas politseiametnik teda kohtles.

Inimõiguste komitee otsuses on öeldud järgmist:

„Käesoleval juhul järeldub toimikust, et kõnealune isikusamasuse kontrollimine oli üldist laadi. Kaebaja väitis, et ühtegi teist lähedalolevat isikut ei kontrollitud ning politseiametnik, kes ta kinni pidas ja teda küsitles, osutas tema füüsilistele tunnustele, kui selgitas, miks ta palus just temal ja mitte kellegi teisel lähedaloleval isikul näidata oma isikut tõendavat dokumenti. Haldus- ja õigusasutused, kellele kaebus esitati, ei lükanud neid väiteid ümber, samuti ei tehtud seda komitee menetluses.“

ÜRO inimõiguste komitee, nr 1493/2006, Williams vs. Hispaania, 17. august 2009, punkt 7.4.

„Riigi rahvusvahelist vastutust kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti rikkumise eest tuleb objektiivselt hinnata ja see vastutus võib tuleneda võimuorganite tegevusest või tegevusetusest. Kuigi käesoleval juhul [E riik] nähtavasti ei olnud andnud kirjalikku korraldust, mis oleks nõudnud politseiametnikelt isikusamasuse kontrollimist nahavärvuse alusel, näib, et politseiametnik arvas end tegutsevat kriteeriumi alusel, mida pidasid põhjendatuks ka seda kohtuasja menetlenud kohtud.“ (*Ibid.*, punkt 7.3.)

„Selles olukorras saab komitee ainult järeldada, et kaebaja valiti kõnealuseks kontrolliks välja üksnes rassiliste tunnuste alusel ning need tunnused olid otsustavaks teguriks tema kahtlustamisel ebaseaduslikus käitumises.“ (*Ibid.*, punkt 7.4.)

2. OSA. PÕHJENDATUD ERINEV KOHTLEMINE VÕI DISKRIMINEERIMINE

Kui erinev kohtlemine on tõepoolest seotud kaitstava tunnusega, jääb ikkagi küsimus, kas selline kohtlemine võib olla põhjendatud. Rahvusvahelise inimõigustealase õiguse kohaselt on erinev kohtlemine põhjendatud, kui selleks on mõistlikud ja objektiivsed põhjused.

Inimõiguste komitee: „[---] meenutab oma kohtupraktikast, et mitte iga kord ei tähenda erinev kohtlemine diskrimineerimist, kui vahetegemise kriteeriumid on mõistlikud ja objektiivsed ja kui eesmärk on saavutada paktikohane õiguspärane eesmärk.“

2.1. Kas vahetegemine põhineb mõistlikel ja objektiivsetel põhjustel?

E riigi ametiasutused väitsid, et kõnealusel juhul oli isikusamasuse kontrollimine täiesti seaduslik ning sellel oli õiguspärane eesmärk kontrollida ebaseaduslikku sisserännet. Kui nõustuda sellega, et eesmärk oli õiguspärane, tuleb nõustuda ka sellega, et „politsei-kontrolli tegemisel võib asjakohast austust ja vajalikku proportsioonitunnetust üles näidates võtta arvesse teatavaid füüsilisi ja etnilisi tunnuseid, mille alusel võib põhjendatult eeldada, et isik ei ole [E riigi] päritolu.“ (*Ibid.*, punkt 4.3.)

Komitee nõustus valitsusega küll ebaseadusliku sisserände kontrollimise õigustatud eesmärgi küsimuses, kuid ei nõustunud sellega, et politsei tegevus põhines üksnes füüsilistel ja etnilistel tunnetel.

„Käesolevas asjas on komitee seisukohal, et mõistlikkuse ja objektiivsuse kriteeriumid ei olnud täidetud. Pealegi ei esitatud kaebajale heastamismeetmena näiteks vabandust.“ (*Ibid.*)

Järeldus mõistlikkuse ja objektiivsuse puudumise kohta tehti sellise kohtlemise teadaoleva mõju taustal: „Selline kontroll [kus kontrollitakse üksnes konkreetsete tunnustega isikuid] mitte ainult ei riiva selliste inimeste väärikust, vaid soodustab ka ühiskonnas ksenofoobiat ning on lisaks vastuolus rassilise diskrimineerimise vastu võitlemise tõhusa poliitikaga.“ (*Ibid.*, punkt 7.2.)

Koolitusnõuanne: osavõtjate kartustesse tõsiselt suhtumine

Mõned osavõtjad võivad vastu vaielda, öeldes, et politsei peab kasutama oma töös väliseid tunnuseid. Nad võivad ka küsida, kas see otsus tähendab, et nad ei tohi enam kasutada nahavärvust või füüsilisi omadusi politseitöö kriteeriumidena. Teised võivad küsida, kus jookseb piir väliste tunnuste nõuetekohase kasutamise ja profiilide keelatud koostamise vahel.

Need märkused näitavad selgelt raskusi, mis tekivad politsei väljaõppes etnilise päritolu alusel profiilide koostamise käsitlemisel, kuna osavõtjate arvates seatakse kahtluse alla mõned põhieeldused selle kohta, mida hea politseitöö endast kujutab. See võib tekitada ebakindlustunnet, millele osavõtjad reageerivad sageli väga emotsionaalselt.

Seepärast on ülioluline osata seada end koolitusest osavõtjate olukorda ja suhtuda nende kartustesse tõsiselt.

Lisamaterjal

Kaitstavad tunnused: „klassikalised“ ja „uued“

Euroopa ajaloost lähtudes oli võrdõiguslikkuse põhimõtte suunatud peamiselt privileegidele, mis olid seotud teatavate ühiskonnarühmadega, nagu mehed, sünnilt kõrgema positsiooniga isikud ja jõukad inimesed. Paljude ELi liikmesriikide põhiseaduslikud sätted kajastavadki seda ajaloolist tausta.

Neid kaitstavaid tunnuseid saab pidada „klassikalisteks“. 20. sajandil täienes nende tunnuste loetelu, millel põhinev erinev kohtlemine on keelatud. Kõige põhjalikum loetelu on sätestatud Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklis 21, mis hõlmab järgmisi tunnuseid: „sugu, rass, nahavärvus, etniline või sotsiaalne päritolu, geneetilised omadused, keel, usutunnistus või veendumused, poliitilised või muud arvamused, rahvusvähemusse kuulumine, varaline seisund, sünnipära, puuded, vanus ja seksuaalne sättumus“. 1950. aastal koostatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 14 ei ole puuet, vanust, seksuaalset sättumust ega geneetilisi omadusi sõnaselgelt nimetatud. Tuleb meeles pidada, et enamikus inimõigusi käsitlevates õigusaktides ei ole keelatud diskrimineerimisaluste loetelud ammen-davad ja neid saab täiendada kohtupraktikaga.

Miks tasub aluste loetelu täiendamist rõhutada? See kajastab kahte omavahel seotud teemat:

- sotsiaalsed arusaamad ja väärtused on pidevas muutmises ning see kajastub inimõiguste jõulises arengus;
- loetelu täiendamist on juhtinud ühiskondlikud jõud ja liikumised. Liikumised rõhuvad oma nõudmistele kaalu andmiseks inimõigustele, nagu seda tegid naiste õiguste eest võitlev liikumine ja hiljuti ka lesbide, geide, biseksuaalide ja transsooliste inimeste liikumine.

Koolitusnõuanne: loetelu täiendamine

Sotsiaalsete arusaamade muutumise valdkonnas iseloomustab polit-seid üldiselt konservatiivne maailmavaade. Neid teemasid arutades põrkutakse sageli sisemisele vastuseisule. Kogemused näitavad, et aluste loetelu täiendamise arutamine võib olla kasulik viis näidata pilti laiemalt. See aitab käsitleda seda keerulist teemat konstruktiivselt.

Mitmekordne diskrimineerimine

Nn nähtavatesse vähemustesse kuuluvad inimesed, näiteks romad ja Aafrika päritolu inimesed, kogevad mitmekordset diskrimineerimist – st mitmel põhjusel diskrimineerimist – muudest vähemustest tõenäolisemalt. Sotsiaal-majanduslikud tegurid, näiteks väike sissetulek, võivad samuti muuta inimesed mitmekordse diskrimineerimise suhtes haavatavamaks.

Lühiülevaadete kohaselt käsitleb enamik ELi kohtuid kohtuasja raames ainult ühte diskrimineerimisalust. See tähendab, et mitmekordse diskrimineerimise ohvritel on raskem pöörduda kohtusse ja saada kõikide kogetud diskrimineerimisliikide eest hüvitist. Mitmekordse diskrimineerimise mõiste sissetoomine õigusaktidesse võib aidata viia seadused vastavusse inimeste tegelike diskrimineerimiskogemustega.

FRA TEGEVUS

Tõendite leidmine diskrimineerimise kohta

FRA Euroopa Liidu vähemuste ja diskrimineerimise uuringust (EU-MIDIS, 2010), mille raames küsiti 23 500 sisseandajalt ja rahvusvähemuse esindajalt nende kogemuste kohta seoses diskrimineerimise ja kriminaalse ohvrustamisega, selgus, et uuringule eelnenud 12 kuu jooksul oli iga neljas rahvusvähemuse esindajast või sisseandajast vastaja kogunud ELis diskrimineerimist kahel või enamal alusel. Nende vastuste põhjal oli diskrimineerimise peamine alus rahvusvähemuse või sisseandaja taust. Diskrimineerimisalused, mida uuriti, olid rahvusvähemuse või sisseandaja taust, sugu, seksuaalne sättumus, vanus, usutunnistus või veendumused, puue ja muud vastajaga seotud põhjused.

Lisateave: vt FRA (2011) EU MIDIS Data in Focus 5: Multiple Discrimination, Luxembourg, väljaannete talitus, kättesaadav aadressil <http://fra.europa.eu/en/publication/2011/eu-midis-data-focus-report-5-multiple-discrimination>.

Profiilide koostamine: määratlused ja võimalik mõju

Etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide koostamine

FRA TEGEVUS

Etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide koostamisest hoidumine

Etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide koostamine on tava, millest jäetakse tavaliselt teatamata ja millest vähe teatakse. FRA väljaandes „Etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide mõistmine ja nende koostamise ennetamine: juhend“ vaadeldakse profiilide koostamist kui tava õiguskaitses kontekstis ning selgitatakse, millal profiilide koostamine rassi, etnilise päritolu või religioosse kuuluvuse alusel on diskrimineeriv ja seega õigusvastane.

Lisateave: vt FRA (2010) „Etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide mõistmine ja nende koostamise ennetamine: juhend“, Luxembourg, väljaannete talitus, kättesaadav aadressil http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1133-Guide-ethnic-profiling_ET.pdf.

Nagu lühiülevaadetes märgitud, esitatakse FRA juhendis etnilise päritolu alusel profiilide koostamise terminid. Selle aluseks on määratlused ja selgitused erinevatelt asutustelt.

- Rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise Euroopa komisjoni (ECRI) üldises poliitilises soovitus nr 11 politseitöös rassismi ja rassilise diskrimineerimise vastu võitlemise kohta määratletakse rassiline profileerimine järgmiselt:¹²
„selliste tunnuste nagu rassi, nahavärvi, keele, usu, rahvuse või riikliku või etnilise päritolu kasutamine politsei poolt kontrolli-, järelevalve- või uurimistegevuses ilma objektiivse ja mõistliku põhjenduseta“.
- Euroopa Inimõiguste Kohus otsustas põhimõttelise tähtsusega kohtuotsuses järgmiselt:
„[---] mingit erinevat kohtlemist, mis põhineb ainult ühe või mõne tunnuse alusel, ei ole võimalik objektiivselt põhjendada tänapäevases demokraatlikus ühiskonnas, mis rajaneb pluralismi ja erinevate kultuuride austamise põhimõtetel“.¹³
- ÜRO inimõiguste komitee on öelnud teema kohta järgmist:
„[---] Kui ametnikud selliseid [isikusamasuse] kontrolli teevad, ei tohi kontrollitavate isikute füüsilised või etnilised tunnused olla aluseks kahtlustusele, et nad viibivad riigis ebaseaduslikult. Samuti ei tohi isikuid kontrollida nii, et kontrollitavateks on ainult konkreetse füüsilise tunnuse või etnilise päritoluga inimesed. Selline kontroll mitte ainult ei riiva selliste inimeste väärikust, vaid soodustab ka ühiskonnas ksenofoobiat ning on lisaks vastuolus rassilise diskrimineerimise vastu võitlemise tõhusa poliitikaga.“¹⁴

Politsei koostatavate profiilide kolm liiki

- **Kahtlusallustega seotud konkreetsetel teabel põhinevad profiilid.** Profiilide koostamine on ilmselgelt õiguspärane vahend kahtlusalluste tabamiseks pärast seda, kui kuritegu on toime pandud. Kui kahtlusalluste tunnuseid loetlevat profiili kasutatakse selleks, et hõlbustada nende tabamist, peetakse seda üldjuhul politseitöö tavapäraseks osaks. Selline profiili koostamine põhineb konkreetse sündmuse või sündmuste ahela käigus kogutud tõenditel.
- **Profiilid, mis ei põhine konkreetsetel teabel.** Profiilide koostamine võib olla õiguspärane ja kasulik vahend ka selleks, et teha kindlaks isikud, kes võivad panna kuritegusid toime „varjatult“, näiteks peita keelatud esemeid, või kelle puhul on tõenäoline, et nad panevad õigusrikkumise toime tulevikus, näiteks suunduvad röövi teostama. Profiilid, mis põhinevad valdavalt käitumisviisil, on väiksema tõenäosusega diskrimineerivad rassi, etnilise päritolu või religioosse kuuluvuse alusel.
- **Profiilid, mis põhinevad üldistustel.** Selline profiilide koostamine toimub organisatsiooni poliitika tulemusel, näiteks kui edastatakse sõnaselge kirjalik või suuline juhis kohaldada meetmeid konkreetsete isikurühmade suhtes. Seda võib esineda ka operatiivtasandil, kus üksikud ametnikud võivad kasutada stereotüüpe või üldistusi, mis põhinevad rassil, etnilisel päritolul või religioosel kuuluvusel. Sellise käitumise teadlikuks motiiviks võivad olla isiklikud eelarvamused, aga võib ka juhtuda, et ametnikud ei teadvusta endale üldistuste ja stereotüüpide kasutamise ulatust.

12. Euroopa Nõukogu rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise Euroopa komisjon (2007), *Combating racism and racial discrimination in policing*, CRI(2007)39, Strasbourg, Euroopa Nõukogu, 29. juuni 2007.

13. ELK, *Timishev vs. Venemaa*, nr 55762/00 ja nr 55974/00, 13. detsember 2005, punkt 58.

14. ÜRO inimõiguste komitee, *Williams vs. Hispaania*, nr 1493/2006, 17. august 2009, punkt 7.2.

Lubatud profiilide koostamise ja etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide koostamise erinevus

Kui ametnikud kontrollivad üksikisikuid ja valik põhineb ainult või peamiselt isiku rassist, etnilisel päritolul või religioosel kuuluvusel, on tegu otsese diskrimineerimisega, mis on õigusvastane. „Peamine põhjus“ tähendab, et politseiametnik oleks jätnud isiku kinni pidamata, kui see isik oleks olnud muust rassist või muu etnilise päritolu või religioosse kuuluvusega. Kuigi rass, etniline päritolu või religioosne kuuluvus võib olla üks tegur, millest politseiametnik lähtub, ei tohi see olla kontrolli ainus või peamine põhjus.¹⁵

Näide FRA väljaandest „Etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide mõistmine ja nende koostamise ennetamine: juhend“: „Pärast Austria pealinnas Viinis toimunud julmade röövide jada, mille väidetavalt panid toime kaks mustanahalist meest, anti politseiametnikele korraldus kontrollida kõigi rühmiti liikuvate mustanahaliste meeste dokumente. Pärast avalikkuse proteste korraldust muudeti ja kontrollida tuli „mustanahalisi aafriklasti, kes on ligikaudu 25aastased ja 170 cm pikad, saledad, kannavad [---] kergeid sulgopesid“. Ühe päeva jooksul kontrollis politsei 136 mustanahalist meest ja otsis nad läbi, kuid ühelgi juhul ei leitud seost röövimistega. Isikute kontrollimist esimese kirjelduse põhjal saab pidada otseks diskrimineerimiseks, teise kirjelduse põhjal aga ilmselt mitte. Ilmselgelt on kahtluseluste etniline päritolu nende identifitseerimisel oluline. Kuid see ei saa siiski olla ainus isiku suhtes õiguskaitsemeetmete kohaldamise alus. Nagu ülaltoodud juhtumitest nähtub, peab politseitegevuse aluseks olev kahtlustus põhinema üksikisiku käitumisel või mõnel muul asjaolul, mis eristab teda teistest, mitte aga sellistel tunnustel nagu rass, etniline päritolu või religioosne kuuluvus.“ (*Ibid.*, punkt 22.)

Tahtlik diskrimineerimine – diskrimineeriv mõju

Etnilise päritolu alusel profiilide koostamist käsitlevates aruteludes võidakse esitada vastuväiteid, et etnilise päritolu alusel profiilide koostamine ei saa olla diskrimineeriv, kuna puudub kavatsus diskrimineerida. Vastuses tuleks esile tuua kaks punkti:

- rahvusvahelises inimõigustealases õiguses on selgelt sätestatud, et diskrimineerimine ei hõlma mitte ainult juhtusid, kus ühte inimest koheldakse sihilikult halvemini, vaid ka olukordi, kus halvem kohtlemine on halva kavatsuseta toime pandud tegevuse tagajärg;
- võrdõiguslikkust silmas pidav politsei peab seetõttu arvestama seda, kuidas vastaspool tema tegevust tajub ja kogeb.

Miks on etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide koostamine kahjulik ja soovitudle vastupidise mõjuga?¹⁶

- **Negatiivne mõju üksikisiku tasandil.** Diskrimineerivate profiilide koostamine kahjustab inimväärikust ning võib inimesi alandada või koguni traumeerida. Üldistavate profiilide koostamisel ei arvestata inimese ainulaadsusega. Seadustes nõutakse iga inimese kohtlemist isiksusena. Ehkki võib olla tõsi, et kõnealuse ohuga seostatavad islamiäärmuslastest terroristid on sageli moslemid ja aasiapärase välimusega, ei tohi sellest järeldada, et kõik moslemid või aasiapärase välimusega inimesed on terroristid.
- **Negatiivne mõju kogukonna tasandil.** Sarnastel põhjusel võib etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide koostamisel olla soovitudle vastupidine mõju. Kui meetmeid kohaldatakse õigusvastaste profiilide alusel, võib see endaga kaasa tuua

15. http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1133-Guide-ethnic-profiling_ET.pdf.

16. *Ibid.*, lk 37 ja järgneva alusel.

suuremaid etnilisi pingeid ja põhjustada vähemusrühmades vastuseisu politsei ja enamusrahvuse suhtes. Üheskoos võivad aga need „individuaalsed kogemused muutuda negatiivseks rühmamõjaks“. Kui profiili koostamine põhineb rassilisel, etnilisel või religioosel kuuluvusel, võib vähemusrühm hakata iseennast tajuma negatiivselt ning laiem kogukond võib hakata tajuma seda rühma negatiivselt. Vähemusrühmast võib näiteks saada „kahtlusalune kogukond“, keda üldsus seostab kuritegevusega. Sellel võib omakorda olla negatiivseid tagajärgi, nagu suurem rassiline eelarvamus. Politsei võib kulutada vähemusrühma kontrollimiseks ebaproportsionaalselt palju politseiresursse, millega omakorda võib kaasneda suurem vahistamiste arv, tekitades iseenesest seose intensiivse politseitegevuse ja suurema vahistamismäära vahel.

- **Negatiivne mõju tõhusale politseitööle.** Asjaolu, et etnilise päritolu alusel diskrimineerivate profiilide koostamine avaldab politseitöö tõhususele negatiivset mõju, põhjendavad kaks probleemi.
 - Etnilise päritolu alusel profiilide koostamine võib vähendada kuritegude avastamise ja vahistamismäära. Narkokullereid käsitlevatest uuringutest nähtub, et kui jätta üldisest kriminaalprofiilist, kuid mitte konkreetse kahtlusaluse profiilist välja rassi ja etnilise päritolu tunnused ning nõuda politseiametnikelt, et nad jälgiksid kindlaid mitteetnilisi kriteeriume, aitab see parandada politseitöö tõhusust ehk kuritegude avastamise ja vahistamismäära ning hoiab samal ajal ära diskrimineerimise. Profiilid on nii etteaimatavad kui ka välditavad. Liigne tuginemine stereotüüpsele profiilile võib tegelikult suurendada üldist kuritegevust selles valdkonnas kahel põhjusel:
 - esiteks võivad rühmad, keda ei seostata teatavate kuritegudega, neid siiski sooritada, kuid politsei tähelepanu on keskendunud teisele rühmale. Nii võib isegi siis, kui õiguskaitse on vähemusrühmade seas kuritegude avastamisel ja vahistamisel tulemuslik, kuritegevus enamusrahvuse hulgas suureneda, sest selle liikmeid ei jälgita ja nende tabamine on seetõttu vähetõenäoline;
 - teiseks võivadki inimrühmad, kellesse suhtutakse kui kurjategijatesse, selle stereotüübi järgi ka käituda – seda protsessi nimetatakse sotsioloogias ja kriminoloogias sildistamiseks.
 - Etnilise päritolu alusel profiili koostamine võib tuua kaasa koostöö lakkamise, mis võib vähendada õiguskaitse tõhusust: politseitegevus sõltub suurel määral elanikkonnaga tehtavast koostööst; kui usaldus politsei vastu kaob, on koostöö ebatõenäolisem. Õiguskaitseasutused sõltuvad üldsusest kui tunnistajatest mitte ainult kuritegude uurimisel, vaid ka kuritegude ennetamisel ja avastamisel. Üldsusega tehtava koostööta on õiguskaitseametnikel keeruline tuvastada või tabada kahtlusaluseid või jõuda nende süüdimõistmiseni. Ühendkuningriigis ja Ameerika Ühendriikides tehtud uuringutest nähtub, et kui inimesed tunnevad ennast politseiga kokkupuutel halvasti, kahandab see usaldust õiguskaitseasutuste vastu ja mõjutab negatiivselt nendega tehtavat koostööd. Selle põhjus peitub asjaolus, et inimesed võivad rääkida oma kogemusest pere liikmetele, sõpradele ja tuttavatele.

MOODUL 6. POLITSEIAMETNIKE INIMÕIGUSED

Sissejuhatus	177
1. tegevus. Inimõigustega seotud kogemused	178
2. tegevus. Juhtumiuuring – diskrimineerimine töökohal	180
2. tegevuse jaotusmaterjal. Juhtumiuuring – diskrimineerimine töökohal.....	182
Lühiülevaated	184
1. Põhimõisted	184
a. Kas inimõigused kehtivad ka politseiametnikele?....	184
b. Politseiametnike inimõigustega seotud probleemid	186
c. Millised inimõigused on politseiametnike puhul eriti asjakohased?	188
2. Tegevuse juhis. Inimõiguste analüüs	190

Politseiametnike inimõigused

Sissejuhatus

Politseiametnike inimõiguste teema on väljaõppe oluline osa ja see tuleb jutuks peaaegu igal inimõigusi käsitleval koolituskursusel („Kuidas on lood minu inimõigustega? Kes nende eest seisab?“). Nendesse probleemidesse tõsiselt suhtumise korral võib politseiametnikel olla lihtsam võtta omaks inimõiguste süsteemi tervikuna. Politseiametnikud peavad mõistma, mis kasu on inimõigustest mitte ainult teistele, vaid ka neile endile. Politseiametnikud puutuvad oma töös kokku paljude inimõigustega seotud probleemidega; neid mõjutab otseselt ka nende endi inimõigustega seonduv.

Selleks et osavõtjad mõistaksid, et nende probleemidesse suhtutakse tõsiselt, võikski koolitust alustada käesoleva mooduliga. See aitab vähendada koolituskursusel inimõigustega seotud moraalset pinget ning edendab positiivset suhtumist inimõigustesse.

Osavõtjad on vahel mures, et üldsus ja politseiasutused ei austa ega väärtusta nende tööd. Arutelus oleks kasulik paluda osavõtjatel tuua konkreetseid näiteid ja analüüsida neid inimõiguste seisukohalt. Selleks et Teie panus arutellu oleks võimalikult suur, tutvuge konkreetselt politseiametnike kaitseks vastu võetud riiklike eeskirjadega, näiteks karistusseadustiku sätete, organisatsioonisiseste töötingimusi käsitlevate eeskirjade politseiametnikke kaitsvate operatiivmeetmete ja politsei ametiühingu tegevusega.

1. tegevus. Inimõigustega seotud kogemused

Siht

Politseiametnikud võtavad inimõigusi käsitleval koolitusel sageli üles enda inimõiguste teema, kuna neil on tunne, et inimõigused ei kaitse neid. Seepärast on mõistlik käsitleda seda teemat ennetavalt koolituse varases etapis.

Eesmärgid

Teadmised:

- mõista politseiametnike inimõigusi.

Hoiakud:

- tunnustada enda inimõiguste tunnustamise kaudu rohkem ka teiste inimõigusi;
- suurendada teadlikkust enda inimõigustest ja inimõiguste võimestavast mõjust;
- tunda end inimõiguste süsteemi osana, mitte selle vastasena.

Oskused:

- omandada oskus teha organisatsiooni struktuuri ja tavadega seotud inimõiguste analüüsi.

Nõuded:

- aeg: 60–70 minutit;
- materjalid:
 - pabertahvel aruteluküsimustega;
 - valikuline: PowerPointi esitlus ja projektor;
- ruum: seminariruum ja kaks töörühma ruumi;
- rühma suurus: 15–20 inimest.

1. tegevuse kirjeldus. Inimõigustega seotud kogemused

- 1 Tutvustage tegevuse sihti ja eesmärki.
- 2 Paluge igal osavõtjal meenutada 2–3 näidet oma kogemustest või mujalt kuuldust, kus politseiametnike inimõigusi austati ja kaitsti, ning 2–3 juhtumit, kus see nii ei olnud. Kirjutage mõlemad kategooriad pabertahvlile (umbes 10 minutit).
- 3 Näited peaksid olema võimalikult üksikasjalikud ja kirjeldada tuleks organisatsiooni tava, korraldust, konkreetset olukorda või lühidalt sündmuse/juhtumi käiku. Teisisõnu tuleks eelistada konkreetset näidet, nagu: „eelmisel nädalal helistas mulle mu ülemus ja rääkis [---]“, üldisemale näitele, nagu „ülemused ei hooli töötajate vajadustest“.
- 4 Paluge osavõtjatel moodustada 3–4 inimesest koosnevad arutelurühmad, arutage nende kogemusi ja valige kõikidele osavõtjatele tutvustamiseks 2–3 positiivset ja negatiivset näidet (umbes 25 minutit).
- 5 Vastake kõikidele rühmatöös esile kerkivatele küsimustele.
- 6 Rühmad tutvustavad oma näiteid kõikidele osavõtjatele. Arutage neid näiteid (Millised on teiste osavõtjate muljed? Kas antud näide kehtib ka teiste osavõtjate töökeskkonna puhul?). Käsitlege näiteid inimõiguste seisukohast: kuidas on näited seotud inimõigustega? Milliste inimõigustega on tegemist? Missugused organisatsiooni struktuurid soodustavad või takistavad politseiametnike inimõiguste kasutamist? (Umbes 30 minutit.)
- 7 Tehke kokkuvõtte põhipunktidest ja esitage sihipärast teavet, tuginedes vajaduse korral lühiülevaadetele.

2. tegevus. Juhtumiuuring – diskrimineerimine töökohal

Siht

Politseiametnikud võtavad inimõigusi käsitleval koolitusel sageli üles enda inimõiguste teema, kuna neil on tunne, et inimõigused ei kaitse neid. Seepärast on mõistlik käsitleda seda teemat ennetavalt koolituse varases etapis.

Eesmärgid

Teadmised:

- mõista politseiametnike inimõigusi;
- tunda inimõiguste analüüsi asjaomaseid probleeme seoses enda õigustega.

Hoiakud:

- tunnustada enda inimõiguste tunnustamise kaudu rohkem ka teiste inimõigusi;
- suurendada teadlikkust enda inimõigustest ja inimõiguste võimestavast mõjust;
- tunda end inimõiguste süsteemi osana, mitte selle vastasena.

Oskused:

- osata käsitleda enda õigusi inimõiguste seisukohast;
- osata esitada küsimusi seoses inimõiguste analüüsiga ning kasutada neid enda organisatsiooni kontekstis.

Nõuded:

- aeg: 60–90 minutit;
- materjalid:
 - 1. jaotusmaterjal juhtumiuuringu ja suunavate küsimustega;
 - valikuline: PowerPointi esitlus ja projektor;
 - pabertahvel;
- ruum: seminariruum ja kaks töörühma ruumi;
- rühma suurus: 15–20 inimest.

2. tegevuse kirjeldus. Juhtumiuuring - diskrimineerimine töökohal

- 1 Tutvustage tegevuse sihti ja eesmärgi.
- 2 Tutvustage osavõtjatele juhtumit.
- 3 Jagage jaotusmaterjalid laiali (juhtumiuuring ja suunavad küsimused).
- 4 Paluge osavõtjatel mõelda, milline oleks nende lähenemisviis juhtumi lahendamisel.
- 5 Paluge osavõtjatel moodustada juhtumi arutamiseks 5–6 inimesest koosnevad rühmad.
- 6 Vastake rühmatöös tekkivatele küsimustele.
- 7 Paluge rühmadel tutvustada oma arutelutulemusi kõikidele osavõtjatele. Arutage pakutud lahendusi ja kirjutage mõned peamised punktid tahvlile.
- 8 Tehke kokkuvõtte põhipunktidest ja esitage sihipärast teavet, tuginedes vajaduse korral lühiülevaadetele.

2. tegevuse jaotusmaterjal. **Juhtumiuring – diskrimineerimine töökohal**

Juhtumiuring – diskrimineerimine töökohal

Ülemkonstaabli abi Alison Halfordi ei edutatud hoolimata seitsme aasta jooksul esitatud arvukatest taotlustest. Naise väitel ei edutanud ülemkonstaabel teda seetõttu, et ei kiitnud heaks tema pühendumust meeste ja naiste võrdsele kohtlemisele. Ta algatas menetluse soolise diskrimineerimise alusel.

Järgnenud kuudel sai ta aru, et kaebuse pärast on jaoskonna mõned töötajad asunud tema vastu tegutsema. Halford väitis, et tema kabineti lauatelefoniga kuulati pealt, et saada teavet, mida tema vastu kasutada diskrimineerimismenetluses. Ta esitas oma väidete kinnitamiseks tõendid ning väitis, et pealtkuulamisega on rikutud tema inimõigusi.

Arutelüküsimused

1. Millised inimõigused on kohaldatavad?
2. Kas kabineti telefoni pealtkuulamine on inimõigustesse sekkumine?
3. Kas kabineti telefoni pealtkuulamine on inimõiguste rikkumine?
4. Milliste (vastandlike) huvidega on tegemist?
5. Millistes valdkondades võib seoses inimõiguste austamisega töökohal veel pingeid tekkida?

2. tegevuse jaotusmaterjal. **Juhtumiuuring – diskrimineerimine töökohal (jätkub)**

1. OSA. KOHALDATAVAD INIMÕIGUSED / RIIGI SEKKUMINE?

1.1. Mis inimõigus(ed) on konkreetses olukorras kohaldatav(ad)?

1.2. Kas mõni riigi meede sekkub kohaldatavatesse inimõigustesse?

2. OSA. PÕHJENDATUD KOHTLEMINE VÕI INIMÕIGUSTE RIKKUMINE?

2.1. Kas riigi meetmel on siseriiklik õiguslik alus?

Lühiülevaated

Lühiülevaadetes käsitletakse politseiametnike inimõigusi. Seejärel hinnatakse inimõiguste austamist käsitleva juhtumiuuringu analüüsi, kasutades moodulis 3 esitatud analüütilist skeemi.

1. Põhimõisted

- a. Kas inimõigused kehtivad ka politseiametnikele?
- b. Politseiametnike inimõigustega seotud probleemid.
- c. Millised inimõigused on politseiametnike puhul eriti asjakohased?

2. Tegevuse juhis. Inimõiguste analüüs

- Inimõiguste analüüsi, eelkõige proportsionaalsuse põhimõtte kohaldamine seoses politseiametnike inimõiguste austamisega.

1. Põhimõisted

a. Kas inimõigused kehtivad ka politseiametnikele?

Inimõigustest rääkides on esikohal eraisikute ja riigi vaheline suhe. Inimõigustest ja politseist rääkides tuleb esmalt silmas pidada, et politsei tegutseb riigi esindajana ja on seepärast kohustatud inimeste õigusi austama ja kaitsma. Sageli tekib siiski politseiametnikel küsimus, kas neil endil on kohustusi täites ka õigused. Vastus sellele küsimusele on selgelt jaatav.

- Politseiametnikel on samasugused õigused ja vabadused nagu teistel inimestel ning oma tööd tehes kaitsevad neid inimõigused. Politseiametnikud saavad tugineda õigustele, mis on sätestatud erinevates rahvusvahelistes inimõigusi käsitlevates dokumentides, nagu Euroopa inimõiguste konventsioonis ja kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelises paktis. Politseiametnike inimõigustele kehtivad samad põhimõtted nagu inimõigustele üldiselt. Politsei õigused võivad olla piiratud, kuid ainult juhul, kui need on suhtelised õigused ja nende piiramine on vajalik politsei toimimiseks demokraatlikus ühiskonnas vastavalt seadustele ja kooskõlas proportsionaalsuse põhimõttega¹.
- Inimõigused on jagamatud ja kehtivad kõikidele inimestele nende sünnipärasest väärakusest tulenevalt. Politseiorganisatsiooniga liitumine ja politseivormi riietumine ei tähenda seda, et inimene peaks ohverdama oma inimõigused selle organisatsiooni sise-eeskirjade nimel. Varasema tõlgenduse kohaselt ei kehtinud inimõigused politseiametnikele,² kuid see piirav arusaam on iganenud.

1. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee (2001), *Recommendation Rec(2001)10 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules*, 19. september 2001.

2. See kehtis ka näiteks riigiteenistujate, relvajõudude liikmete ja süüdimõistetute puhul.

- Politseiametnike inimõiguste üks erand on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 11³, mis käsitleb kogunemiste ja ühingute moodustamise vabadust. Artikli 11 lõige 2 ei keela riikidel õiguspäraste piirangute seadmist kogunemiste ja ühingute moodustamise vabadusele isikute puhul, kes on relvajõududes, politseis või riigiteenistuses. Riigiteenistujate kogunemiste ja ühingute moodustamise vabadus võib nende erilise positsiooni tõttu olla rangemalt piiratud kui keskmise kodaniku puhul. See kajastab riigi huvi seada üliolulised julgeolekuülesanded kõrgemale isiklikest huvidest. Kogunemiste ja ühingute moodustamise vabaduse täielik keelamine ei pruugi siiski olla Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 11 lõikega 2 kooskõlas. Piirangud peavad olema kooskõlas riikliku õigusega ega tohi olla meelevaldsed⁴. Politseiametnike poliitilise tegevuse ja poliitiliste parteide liikmesuse põhiseadusliku keelu puhul Ungaris ei tuvastatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 11 lõike 2 rikkumist, kuna sel oli õiguspärane eesmärk depolitiseerida pärast kommunistlikku ajajärku politsei ja üleminekul totalitaarsest režiimist pluralistlikule demokraatialle ei olnud see meede ebaproportsionaalne⁵.

Kokkupuude keerukate olukordadega kuulub politseiametniku töö juurde. On arusaadav, et selline kokkupuude võib esile kutsuda emotsioone: viha ja vaenulikkust. Osavõtjad võivad esitada koolitusel järgmisi argumente: „Politseiametnikuna pean jääma aupaklikuks, viisakaks ja rahulikuks ka siis, kui inimesed mu peale karjuvad, sülitavad, näitavad üles lugupidamatust ja loobivad mind kividega. See on liig.“

Seepärast peab politseiorganisatsioon andma politseiametnikele piisavad tegevusjuhised enne, kui nad sellistesse olukordadesse satuvad. Pärast keerulisi politseioperatsioone peab politseiametnikel olema aega analüüsiks. Koolitus annab võimaluse suurendada politseiametnike teadlikkust selle kohta, miks on inimõiguste kaitsmine ja austamine ka keerulistes olukordades oluline nii neile endile politseiametnikuna kui ka ühiskonnale tervikuna.

Politseiametnikud peavad sageli politsei vastu suunatud agressiivseid tegusid inimõiguste rikkumiseks, kuid me ei saa rääkida inimõiguste rikkumisest, kui tegemist on politseiametnike vastu suunatud üksikisikute tegudega. Inimõigustest rääkides jookseb piir hoopis politseiametniku ja politseiorganisatsiooni vahel. Kuidas politseiametnikke operatsiooniks ette valmistatakse? Millised meetmed neid ohtlikes olukordades kaitsevad? Millist varustust on neil vaja? Millised strateegilised operatiivmeetmed on kehtestatud?

3. Vt lisaks: ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt, 16. detsember 1966, artikli 22 lõige 2.

4. Grabenwarter, C. (2005), *Europäische Menschenrechtskonvention*, Viin, Verlag C. H. Beck, lk 263 ja 271.

5. Elk, *Rekvényi vs. Ungari*, nr 25390/94, 20. mai 1999.

Euroopa politseieetika koodeks, ministrite komitee soovitus Rec(2001)10

Artiklid

31. Politseiametnikel on reeglina teiste kodanikega ühesugused kodaniku- ja poliitilised õigused. Neid õigusi võib piirata kooskõlas seaduste ja Euroopa inimõiguste konventsiooniga, kui see on vajalik politsei ülesannete täitmiseks demokraatlikus ühiskonnas.
32. Politseiametnikel on ametnikuna laiaulatuslikud sotsiaalsed ja majanduslikud õigused. Eelkõige on politseiametnikel õigus luua esindusorganisatsioon ja neis osaleda, saada asjakohaseid hüvitisi ja sotsiaalkindlustushüvitisi ning olla hõlmatud spetsiaalsete tervise- ja julgeolekumeetmetega, arvestades politseitöö erilise laadiga.
33. Politseiametnike suhtes algatatud distsiplinaarmenetluse peab läbi vaatama sõltumatu asutus või kohus.
34. Avaliku sektori asutused toetavad politseiametnikke, keda süüdistatakse kohustuste täimisega seoses alusetult.

b. Politseiametnike inimõigustega seotud probleemid

- Kui töötingimused ja organisatsiooni struktuur või meetmed ei taga või isegi kahjustavad/rikuvad politseiametnike inimõigusi. „Minu ülemus annab ainult käske. Ta ütleb alati, et kui sulle ei meeldi, mine ära. Niikaua, kui sa siin oled, kuulad minu käsku.“ Või „Meil on palutud anda DNA proove, aga see rikub meie inimõigusi.“

Politseijuhid vastutavad oma alluvate inimõiguste eest. Struktuursed tegurid ja politseiasutuse töökultuur mõjutavad samuti politseiametnike kodaniku-, majanduslikke ja sotsiaalseid õigusi, näiteks töötingimusi ja -aega, sotsiaalkindlustust, läbipaistvust ja osalemist teabevahetus- ja juhtimisprotsessides, personalijuhtimist, juhtimisvastutust ning koolitust ja haridust. Organisatsiooni lähemalt uurimine inimõiguste seisukohast annab olulist teavet selle kohta, kas keskkond toetab politseiametnike inimõigusi või mitte.

- Kui politseiametnikud puutuvad kokku agressiivse, äärmiselt väljakutsuva ja vägivaldse käitumisega ning nende tegevus on piiratud mõõduka sekkumisega. „Meeleavalduste ajal pean ma seisma rivis. Meelevaldajad provotseerivad meid, sülitavad meie peale, loobivad meid esemetega ja käituvad vägivaldselt, kuid meie ei tohi teha muud, kui peame ainult varjuma kaitsekiilide taha.“

Politsei ülesannete täitmisel, eelkõige politsei volituste kasutamisel ei tegutse politseiametnik eraisiku, vaid riigi institutsioonina. Seega mõjutab riigi kohustus austada ja kaitsta inimõigusi otseselt politseiametnike võimalusi vastata ründele. Töökohustuste täitmisel vigastuste ja eluga riskivate politseiametnike õigusi tuleb samuti austada ja kaitsta, tagades neile kaitsevarustuse, kavandades politseioperatsioone põhjalikult ning võttes ennetavaid meetmeid. Politseiametniku õiguste piiramine võib olla vajalik politseiülesannete täitmiseks, kuid sellised piirangud peavad vastama proportsionaalsuse põhimõttele. Arvestades politseiametnike erilist rolli riigi institutsioonina, võidakse nende õigusi piirata rohkem kui tavakodanike õigusi. Tulles tagasi vägivaldseks muutunud meeleavalduse näite juurde, siis tavakodanik jookseb sellises olukorras ära või otsib abi, kuid politseiametnik on kohustatud kaitsma teiste inimõigusi ja taastama avaliku korra.

- Kui politseiametnikku süüdistatakse väärkohtlemises või peetakse vastutavaks tegevuse/tegevusetuse eest tööülesannete täitmisel.

Üldjuhul võtavad ülemused politseiametniku vastutusele organisatsioonisisese distsiplinaarmenetluse kaudu. Kui politsei tegevuse tagajärjed on tõsised, kannab politseiametnik kriminaalõigussüsteemis oma tegevuse või tegevusetuse eest isiklikku vastutust ja karistust, sealhulgas vanglakaristust. Sellistel juhtudel tekib eluliste huvide konflikt: kõigil on õigus uurida üksikasjalikult politsei tegevust ja saada rikkumiste puhul hüvitist, kuid politseiametnikel on õigus õiglasele kohtumenetlusele, sealhulgas kehtib neile süütuse presumpatsioon. Seda huvide konflikti tuleb tasakaalustada, võttes arvesse politsei ülesannet ja proportsionaalsuse põhimõtet. Sellistel juhtudel aitab õiglasele kohtumenetlusele kaasa rahvusvaheliste inimõiguste kohtute kohtupraktika.

Koolitusnõuanne: toimetulek suhtumisega „Meil pole mingeid õigusi, keegi ei hooli meist.“

- Rõhutage, et inimõigusi käsitlevate õigusaktide kohaselt on politseiametnike ootused inimõigustele õigustatud.
- Selgitage, milline on politseiametniku isiklik vastutus oma tegude eest, ja arutage selle tagajärgi.
- Kasutage politseiametnike inimõiguste analüüsimisel juhtumiuuringuid, nagu Halfordi kohtuasja.
- Alustage päeva harjutusega, kus politseiametnik peab selle probleemiga tegelema, näiteks ülekuulamisel.
- Stsenaariumikoolituses selgitage konkreetselt, et politseiametnike inimõigused on samuti kaitstud.
- Rääkige, et järelevalveasutused, nagu piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee, võtavad arvesse töötingimusi ja organisatsiooni struktuuri, mis on politseiametnike inimõiguste puhul asjakohased.
- Selgitage politseiametnike õigusi kaitsvaid riiklikke menetlusi inimõiguste seisukohast (töötaja õigused, politsei ametiühingud, ohutuseeskirjad, sotsiaalkaitse küsimused, diskrimineerimis- ja ahistamisvastased menetlused).

Inimõigused ja demokraatia määravad politseiametnike rolli ja politseitöö eesmärgid, sealhulgas politseiametnike kohustused ja nende täitmise viisid. Politseiametnike inimõiguste tunnustamine on õigusriigi põhimõtte oluline element, aidates politseiametnikel saada selle ühiskonna osaks, keda nad teenivad.⁶

Politseiametnike inimõigused on iseenesest väärtuslikud ja politseiametnike õiguste kaitsmine on seotud nende inimõigustealase tegevusega. Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee kontrollib näiteks Euroopa kinnipidamisasutusi, pöörates erilist tähelepanu kinnipeetavate tingimustele. Selle käigus kontrollib komitee ka kinnipidamisasutuste ametnike töötingimusi. Sellised tegurid nagu personali vähesus, töötunnid ja materiaalsed tingimused on seotud töö tulemuslikkusega inimõiguste valdkonnas.

6. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee (2001), *Recommendation Rec(2001)10 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules*, 19. september 2001, lk 30.

c. Millised inimõigused on politseiametnike puhul eritasjakohased?

Politseiametnike inimõigused määratakse kindlaks riiklike õigusaktide ja organisatsioonisiseste juhenditega. Lisaks sellele on olemas kõrgemalt tasandilt lähtuv inimõiguste perspektiiv. Paljudes politseiorganisatsioonides räägitakse politseiametnike õigustest seoses konkreetsete eeskirjadega, mis käsitlevad palka, ületunde, puhkust ja töötingimusi. Need arutelud puudutavad harva inimõigusi. Halfordi kohtuasi on hea näide teistsugusest lähenemisviisist. See näitab, et inimõigused on seotud organisatsioonisiseste normidega.

Politseiametnike õiguste piiramine peab põhinema seadusel ning on lubatud ainult juhul, kui sellega taotletakse õiguspärast eesmärki kooskõlas proportsionaalsuse põhimõttega.

Tabel 6.1. Näited politseiametnike inimõiguste kohta

Õigus elule Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 2 Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 2 Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 6	Õigus olla ohtlikes olukordades kaitstud Varustus, koolitus, professionaalsed politseiope- ratsioonid, piisavate ressursside eraldamine, tõhus uurimine, kui politseiametnik on saanud tööko- hustuste täitmisel surma
Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6 Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklid 47 ja 48 Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklid 14 ja 15	Kui politseiametnik peab ametnikuna sooritatud tegude eest minema kriminaalmenetluses kohtu alla, kohaldatakse kõiki õiglase kohtumenetluse elemente (õigus saada teavet süüdistuse kohta, õigus kaitsele, sh vaikimisõigus, õigus õigusabile, süütuse presumpatsioon, läbivaatamine sõltumatu asutuse poolt)
Õigus eraelu puutumatusse, sealhulgas andmekaitse Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 8 Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklid 7 ja 8 Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 17	Õigustatud ootus eraelu puutumatusse töökohal (Halford vs. Ühendkuningriik). Tundlikud teemad: jälgimine töökohal, e-kirjade jälgimine ja telefo- nide pealtkuulamine, narkotestid, nõue anda DNA proove, sõrmejälgede võtmine, eeskirjad välimuse kohta
Sõnavabadus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 10 Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 11 Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 19	Politseiametnike poliitiline tegevus seoses polit- seiteenistuste poliitilise neutraalsuse tagamisega, ametliku teabe konfidentsiaalsus
Kogunemis- ja ühinemisvabadus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 11 Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 12 Euroopa sotsiaalharta artiklid 5 ja 6 Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklid 21 ja 22 Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvus- vahelise pakti artikkel 8	Politseiametnike tööorganisatsioonide loomine. Kas politseiametnikud tohivad streikida?
Mittediskrimineerimine Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 14, Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklid 20 ja 21 Euroopa sotsiaalharta artikkel 26 Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklid 2 ja 24 Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvus- vahelise pakti artikli 2 lõige 2	Diskrimineerivad värbamismenetlused, töötin- gimused, edutamistavad, meeste ja naiste võrdse tasustamise põhimõte, vallandamistavad, ahistamine
Õigus headele ja õiglasele töötingimustele Euroopa sotsiaalharta artiklid 2, 3 ja 4 Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 31 Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvus- vahelise pakti artikkel 7	Mõistlikud tööajad, puhkeperioodid, tasustatav puhkus, piisav tasu, tervishoiu- ja tööohutuse eeskirjad
Sotsiaalkindlustus Euroopa sotsiaalharta artiklid 8, 12, 27 ja 32 Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 34 Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvus- vahelise pakti artiklid 9 ja 10	Pensionisüsteem, haiguspuhkus (eelkõige seoses tööõnnetustega), invaliidsuskindlustus, rasedus- ja sünnituspuhkus, laste eest hoolitsemise kohustus

Allikas: selles tabelis esitatud teave on saadud peamiselt Euroopa Nõukogu politseitöö ja inimõiguste platvormi väljaandest „Police officers have rights too!“, Strasbourg.

2. Tegevuse juhis. Inimõiguste analüüs

Juhtumiuuring – diskrimineerimine töökohal

See juhtumiuuring näitab ilmekalt...

... et inimõigused on kohaldatavad ka politseiametnikele; Euroopa Inimõiguste Kohus menetleb juhtumeid, kus arutatakse selle üle, kas politseiametnike inimõigusi on austatud ja/või kaitstud;

... et politseiametnikel on õigustatud ootus eraelu puutumatusel tööruumides/politseiijaoskondades. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohaste õiguste kasutamisse sekkumine peab olema kooskõlas seadusega, sel peab olema õiguspärane eesmärk ja nõuetekohast tähelepanu tuleb pöörata proportsionaalsuse põhimõttele.

Analüüs

Ülemkonstaabli abi Halfordi juhtum viitab riigi kohustusele austada tema inimõigusi. Selleks et selgitada, kas sekkumine oli põhjendatud või oli tegemist inimõiguste rikkumisega, kasutame moodulis 3 tutvustatud inimõiguste analüüsivahendit.

1. OSA. KOHALDATAVAD INIMÕIGUSED / RIIGI SEKKUMINE?

1.1. Mis inimõigus(ed) on konkreetses olukorras kohaldatav(ad)?

Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 12

Artiklid

1. Seaduses sätestatud õiguste kasutamine tagatakse ilma mingi diskrimineerimiseta selliste tunnuste alusel nagu sugu, rass, nahavärvus, keel, usutunnistus, poliitilised või muud veendumused, rahvuslik või sotsiaalne päritolu, rahvusvähemusse kuulumine, varanduslik, sünni- või muu seisund.
2. Riigivõimu esindaja ei tohi kedagi diskrimineerida esimeses lõikes nimetatud alustel.

Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 12 sisaldab üldist diskrimineerimiskeeldu, mis on asjakohane ka edutamata jätmise puhul. Ajal, mil kõnealune juhtum aset leidis, ei olnud protokoll nr 12 siiski veel jõustunud. Liikmesriigi kohus määras ülemkonstaabli abile Halfordile hüvitise edutamata jätmisega seotud diskrimineerimise eest. Halford pöördus töötelefoni pealtkuulamise pärast Euroopa Inimõiguste Kohtusse. Praegu on Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 12 siduv seitsmele ELi liikmesriigile. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakti artikli 26 samaväärset sätet kohaldatakse kõikides ELi liikmesriikides.

Euroopa inimõiguste konventsioon**Artikkel 8. Õigus era- ja perekonnaelu austamisele**

Igaühel on õigus sellele, et austataks tema era- ja perekonnaelu ja kodu ning korrespondentsi saladust.

Võimud ei sekku selle õiguse kasutamisse muidu, kui kooskõlas seadusega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

Artikli 8 kohta märkis Euroopa Inimõiguste Kohus, et tööruumidest ja kodust tehtud telefonikõned on hõlmatud eraelu ja korrespondentsi mõistetega.

EIK, Halford vs. Ühendkuningriik, nr 20605/92, 25. juuni 1997, punkt 44.

Artikkel 8 hõlmab eraelu erinevaid tahke, nagu individuaalset autonoomiat ja identiteeti, kodu, perekonda, abielu ja korrespondentsi saladust. Kuigi algselt peeti korrespondentsiks paberkirju, hõlmab see tänapäeval ka moodsaid sidepidamisvorme ja andmete edastamist, sealhulgas telefonikõnesid ja e-kirju.

1.2. Kas mõni riigi meede sekkub kohaldatavatesse inimõigustesse?

Sekkumiseks peetakse erakorrespondentsi takistamist, tsenseerimist, kontrollimist või pealtkuulamist.⁷

Ülemkonstaabli abi Halford väitis, et tema telefone kuulati pealt. Seega tekkis küsimus, kas eraelu puutumatus mõiste kehtib ka tööruumides ehk kõnealusel juhul politseijaoskonnas.

Ei olnud ühtegi tõendit selle kohta, et Halfordi kui osakonna sidesüsteemi kasutajat oleks hoiatatud, et selles süsteemis tehtud kõnesid võidakse pealt kuulata. (*Ibid.*, punkt 45.) Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et tal oli selliste kõnede puhul õigustatud ootus eraelu puutumatusse. (*Ibid.*)

Euroopa Inimõiguste Kohus ei nõustunud vastustaja väitega, et põhimõtteliselt on tööandjal õigus jälgida tööandja telefonilt tehtud töötaja kõnesid teda sellest eelnevalt teavitamata. (*Ibid.*, punkt 43.)

Euroopa Inimõiguste Kohus järeldas, et Halfordi töötelefonilt tehtud kõned käisid eraelu ja korrespondentsi saladuse mõistete alla ning seega kuulus kaebuse see osa artikli 8 kohaldamisalasse. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et oli tõenäoline, et osakond kuulas kõnesid pealt eesmärgiga koguda materjali, mida saaks kasutada diskrimineerimise alusel algatatud menetluses tema vastu.

Polnud kahtlust, et tegemist oli ametivõimude sekkumisega. (*Ibid.*, punkt 48.)

2. OSA. PÕHJENDATUD KOHTLEMINE VÕI INIMÕIGUSTE RIKKUMINE?**2.1. Kas riigi meetmel on siseriiklik õiguslik alus?**

Järgmisena tuleb kindlaks teha, kas sekkumine oli „kooskõlas seadusega“. Kaitseks omavolilise sekkumise eest „peavad liikmesriigi seadused olema piisavalt sõnaselged, et kodanikud teaksid piisavalt, millistel tingimustel võivad ametiasutused selliseid salajasi meetmeid võtta“. (*Ibid.*, punkt 49.) Euroopa Inimõiguste Kohtu väljakujunenud kohtupraktika kohaselt ei nõua see väljend mitte ainult vastavust liikmesriigi seadustele, vaid on seotud ka seaduste kvaliteediga, nõudes, et see oleks kooskõlas õigusriigi põhimõttega. (*Ibid.*)

7. Parlamentidevaheline Liit (IPU) / ÜRO inimõiguste ülemvoliniku büroo (2005), *Human Rights: Handbook for Parliamentarians*, lk 104 jj.

„Juhul kui on tegemist ametiasutuste võetavate salajase jälgimise või pealtkuulamise meetmetega, peab siseriiklik õigus avalikkuse kontrolli puudumise ja võimu kuritarvitamise ohu tõttu pakkuma kaitset meelevaldse sekkumise eest artikliga 8 tagatud õiguste teostamisse.“ (*Ibid.*)

Käesoleval juhul ei reguleerinud siseriiklik õigus telefoni pealtkuulamist ametiasutustele kuuluvates sisesidesüsteemides. Seetõttu ei kohaldata avalikele sisesüsteemidele kehtestatud eeskirju politsei kasutatavatele sisesidesüsteemile.

Seega ei olnud sekkumine Halfordi õiguste teostamisse kooskõlas seadusega, kuna siseriiklik õigus ei reguleerinud selliste kõnede pealtkuulamist, mis tehakse sisesüsteemides väljaspool avalikku võrku. (*Ibid.*, punkt 50.)

Euroopa Inimõiguste Kohus järeldas, et kuna puudusid õigusnormid, mis sätestaksid ametiasutuse võimalused sekkuda eraelu puutumatusse õiguste teostamisse, tähendas see konkreetsel juhul artikli 8 rikkumist. Seega ei olnud täiendavad sammud, et uurida, kas kasutatud meede vastas õiguspärasele eesmärgile ja järgis proportsionaalsuse põhimõtet, rikkumise kindlakstegemise seisukohalt vajalikud.

Kõnealune kohtuotsus lõi pretsedendi politseiametnike õiguste mõiste ja asjaomase probleemi valdkonnas: õigus eraelu puutumatusle on kohaldatav ka politseiorganisatsiooni kontekstis. Kohtuotsusest järeldub, et politseiametnike ja tavakodanike õigustes ei ole mingeid erinevusi. Kehtivad samad põhimõtted.

Muud probleemid, mis on seotud politseiametnike õigusega eraelu puutumatusle, on järgmised:

- jälgimine töökohal (videokaamerad, e-posti ja telefoni jälgimine);
- isiklike mobiiltelefonide kasutamine;
- kohustuslikud narkotestid;
- kohustuslikud HIV-testid;
- DNA-proovide või sõrmejälgede andmine;
- piirangud välimusele/harjumustele (näiteks soeng, tätoveeringud, meik, ususümbolid, kõrvarõngad, suitsetamine avalikus kohas).

LISAD

1. lisa. Seminarikavad.....	195
2. lisa. Põhisuunised koolitajatele	202
3. lisa. Juhtumiuuringu ettevalmistamine - nõuanded	205
4. lisa. Harjutused.....	210

1. lisa. Seminarikavad

Sihtrühm:

reapolitseiametnikud; rühma suurus: 18–20 inimest.

Eesmärgid

Teadmised:

- mõista inimõiguste põhimõisteid ja asjaomaseid kohustusi;
- mõista politsei ametnike kohustust austada ja kaitsta inimõigusi demokraatlikus ühiskonnas;
- mõista mittediskrimineerimise põhimõtte tähtsust ja tunnuseid.

Hoiakud:

- aktsepteerida inimõigusi kui politseitöö alustalasid ja eesmärki;
- suhtuda inimõigustesse ja mittediskrimineerimise põhimõtetesse positiivsemalt;
- pöörata politseitöös suuremat tähelepanu võrdõiguslikkuse austamisele.

Oskused:

- rakendada inimõiguste norme ja mittediskrimineerimise põhimõtet praktikas, kasutades konkreetsete politseitöös esinevate olukordade analüüsimiseks inimõiguste analüüsivahendit.

Seminar A (2,5 päeva)

Seminar A on välja töötatud standardse lähenemisviisina inimõigustepõhisele politseitööle. Inimõiguste küsimusi käsitletakse jõuliselt, kuid turvaliselt. Kui Teil on koolitajana inimõiguste valdkonnas vähe kogemusi või puuduvad üldse kogemused, on soovitatav kasutada just seda õppekava.

1. PÄEV

Hommikune kava (umbes 3,5 tundi)

1 plokk (50 minutit)	Seminari sissejuhatus	Koolitajate ja osavõtjate tutvustamine Ootused koolitusele ja koolituse eesmärk (pabertahvel inimõiguste õppekolmnurgaga) Korralduslikud küsimused	
10 minutit	Vaheaeg		
1 plokk (50 minutit)	Sissejuhatus teemasse Arutelu politsei ja inimõiguste teemal <i>Kas mõrv kujutab endast inimõiguste rikkumist?</i>	Politseitöö inimõiguste vaatenurgast lähtudes Rühmatöö, millele järgneb üldine arutelu	Moodul 2 1. tegevus
10 minutit	Vaheaeg		
1 plokk (50 minutit)	Inimõiguste põhiideed ja -mõisted <i>„Inimõiguste idee on lihtne ja võimas: inimeste kohtlemine väärilt.“</i>	Inimõiguste aluste mõistmine Rühmatöö, millele järgneb üldine arutelu, koolitaja esitab sihipärast teavet	Moodul 1 Jaotusmaterjal
10 minutit	Vaheaeg		
0,5 plokki (25 minutit)	Inimõiguste analüüs Inimõiguste analüüs – kohustus austada Inimõiguste analüüs – kohustus kaitsta <i>Mida peetakse inimõiguste rikkumiseks?</i>	Inimõiguste analüütilise skeemi (austada ja kaitsta) tutvustamine, kasutades juhtumiuuringuid Absoluutsed ja suhtelised inimõigused	Moodul 3 1. jaotusmaterjal 2. jaotusmaterjal
90 minutit	Lõuna		

Pärastlõunane kava (umbes 3 tundi)

0,5 plokki (25 minutit)	Juhtumiuuringud: A ja B austamiskohustuse kohta C ja D kaitsmiskohustuse kohta	Rühmatöö Neli juhtumiuuringut (austada ja kaitsta), neli rühma	Moodul 3 1. jaotusmaterjal 2. jaotusmaterjal
1 plokk (50 minutit)	Juhtumiuuringud (jätkub) Lühiülevaated 2. tegevuse juhised: inimõiguste analüüs Lisamaterjal	Ettekanne ja üldine arutelu, koolitaja esitab sihipärasid teavet	Moodul 3
20 minutit	<i>Vaheaeg</i>		
1 plokk (50 minutit)	Juhtumiuuringud (jätkub)	Ettekanne ja üldine arutelu, koolitaja esitab sihipärasid teavet	Moodul 3
15 minutit	Kokkuvõte, küsimused, lühike tagasiside		

2. PÄEV**Hommikune kava (umbes 3,5 tundi)**

1 plokk (50 minutit)	Politseiametnike inimõigused <i>Inimõigustega seotud kogemused: millal politseiametnike inimõigusi austatakse või eiratakse</i>	Rühmatöö, analüüs, üldine arutelu	Moodul 6 1. tegevus
1 plokk (50 minutit)	Juhtumiuuring – diskrimineerimine töökohal	Rühmatöö, millele järgneb üldine arutelu	Moodul 6 2. tegevus
20 minutit	<i>Vaheaeg</i>		
1 plokk (50 minutit)	Mitmekehisus, võrdõiguslikkus ja diskrimineerimiskeeld <i>Vasak käsi / parem käsi</i>	Üldine analüüs ja arutelu	Moodul 5 1. tegevuse 1. versioon
10 minutit	<i>Vaheaeg</i>		
0,5 plokki (25 minutit)	Inimõiguste analüüs <i>Analüütiline skeem: diskrimineerimiskeeld</i>	Diskrimineerimise analüütilise skeemi tutvustamine, kasutades elulisi näiteid ja juhtumiuuringuid	Moodul 5 3. tegevus
90 minutit	<i>Lõuna</i>		

Pärastlõunane kava (umbes 3 tundi)

0,5 plokki (25 minutit)	Juhtumiuuringud: A – piiripunktist tagasisaatmine B – isikusamasuse kontrollimine raudteejaamas	Rühmatöö, kaks juhtumiuuringut / neli rühma	Moodul 5 3. tegevus
1 plokk (50 minutit)	Juhtumiuuringud (jätkub) Lühiülevaated 2. analüütiline skeem – diskrimineerimiskeeld 3. tegevus. Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld Lisamaterjal	Ettekanne ja üldine arutelu, koolitaja esitab sihipärasest teavet	Moodul 5
20 minutit	<i>Vaheaeg</i>		
1 plokk (50 minutit)	Juhtumiuuringud (jätkub)	Ettekanne ja üldine arutelu, koolitaja esitab sihipärasest teavet	Moodul 5
(15 minutit)	Kokkuvõte, küsimused, lühike tagasiside		

3. PÄEV

Hommikune kava (umbes 3,5 tundi)

1,5 plokki (75 minutit)	Väärkohtlemist soodustavad või tõkestavad tingimused Ümarlauaarutelu, piinamise keelamine	Rühmatöö ja üldine arutelu	Moodul 4 Tegevuse 1. versioon
20 minutit	<i>Vaheaeg</i>		
1 plokk (50 minutit)	Politseitöö inimõiguste vaatenur- gast lähtudes <i>Praktiliste näidete analüüs eesmärgiga mõista politsei rolli inimõiguste kaitsmisel</i>	Rühmatöö, millele järgnevad analüüs ja üldine arutelu	Moodul 2 2. jaotus- materjal
10 minutit	<i>Vaheaeg</i>		
0,5 plokki (25 minutit)	Küsimused, tagasiside, lõpetamine		

Seminar B (2,5 päeva)

Seminaril B on inimõigustel põhineva lähenemisviisi elemendid mitmekesisuse ja diskrimineerimiskeelu teemadega rohkem põimunud. Seepärast peab koolitaja tulema toime keerukama käsitlusega, leides erinevate teemade vahel seoseid.

Mõned harjutused nõuavad kogunud koolitaja oskusi ning koolitatavate rühmas enda turvaliselt ja mugavalt tundmist. Kui koolitaja on inimõiguste ja mitmekesisuse valdkonnas kogunud, sobib see õpituba koolitaja oskustega.

1. PÄEV

Hommikune kava (umbes 3,5 tundi)

1 plokk (50 minutit)	Mitmekesisus, võrdõiguslikkus ja diskrimineerimiskeeld <i>Vasak käsi / parem käsi</i>	Üldine analüüs ja arutelu	Moodul 5 1. tegevuse 1. versioon
1 plokk (50 minutit)	Seminari sissejuhatus	Koolitajate ja osavõtjate tutvustamine Ootused koolitusele ja koolituse eesmärgid Korralduslikud küsimused	
20 minutit	<i>Vaheaeg</i>		
1 plokk (50 minutit)	Inimõiguste alused <i>Inimõiguste põhiideed ja -mõisted</i>	Rühmatöö, neli rühma, üldine arutelu	Moodul 1 Jaotusmaterjal
0,5 plokki (25 minutit)	Arutelu politsei ja inimõiguste teemal <i>Kas mõrv on inimõiguste rikkumine?</i>	Üldine arutelu	Moodul 2 1. jaotusmaterjal
90 minutit	<i>Lõuna</i>		

Pärastlõunane kava (umbes 3 tundi)

1 plokk (50 minutit)	(jätkub) Lühiülevaated 1. Põhimõisted Lisamaterjal Inimõiguste analüüs Inimõiguste analüüs – kohustus austada Inimõiguste analüüs – kohustus kaitsta <i>Mida peetakse inimõiguste rikku- miseks?</i>	Politsei kaksikroll (kohustus austada ja kaitsta) Absoluutsed ja suhtelised inimõigused Inimõiguste analüüsiskeemide (austada ja kaitsta) tutvustamine, kasutades lühikesi näiteid või juhtumiuuringuid	Moodul 2 Moodul 3 Moodul 3 1. jaotusmaterjal 2. jaotusmaterjal
0,5 plokki (25 minutit)	Juhtumiuuringud: A ja B austamiskohustuse kohta C ja D kaitsmiskohustuse kohta	Rühmatöö Kaks juhtumiuuringut (austada ja kaitsta), neli rühma	Moodul 3
20 minutit	<i>Vaheaeg</i>		
1 plokk (50 minutit)	Juhtumiuuringud (jätkub) Lühiülevaated 2. analüütiline skeem – diskrimineerimiskeeld 3. tegevus. Juhtumiuuringud A ja B Lisamaterjal	Ettekanne ja üldine arutelu, koolitaja esitab sihipärast teavet	Moodul 3
(15 minutit)	Kokkuvõte, küsimused, lühike tagasiside		

2. PÄEV

Hommikune kava (umbes 3,5 tundi)

1 plokk (50 minutit)	Juhtumiuuringud (jätkub)	Ettekanne ja üldine arutelu, koolitaja esitab sihipärast teavet	Moodul 3
10 minutit	<i>Vaheaeg</i>		
1 plokk (50 minutit)	Mitmekesisus, võrdõiguslikkus ja diskrimineerimiskeeld <i>Mitu identiteeti</i>	Rühmatöö ja üldine arutelu	Moodul 5 1. tegevuse 2. versiooni jaotusmaterjal
10 minutit	<i>Vaheaeg</i>		
0,5 plokki (25 minutit)	Inimõiguste analüüs Inimõiguste analüüs – <i>diskrimineerimiskeeld</i>	Diskrimineerimise analüütilise skeemi tutvustamine, kasutades elulisi näiteid ja juhtumiuuringuid	Moodul 5 3. tegevuse jaotusmaterjal
0,5 plokki (25 minutit)	Juhtumiuuringud: A – piiripunktist tagasisaatmine B – isikusamasuse kontrollimine raudteejaamas	Rühmatöö, kaks juhtumiuuringut / neli rühma	Moodul 5 3. tegevuse jaotusmaterjal
0,5 plokki (25 minutit)	Juhtumiuuringud (jätkub) Lühiülevaated 2. analüütiline skeem – diskrimineerimiskeeld 3. tegevus. Inimõiguste analüüs – diskrimineerimiskeeld Lisamaterjal	Juhtumiuuringute üldine arutelu	Moodul 5
90 minutit	<i>Lõuna</i>		

Pärastlõunane kava (umbes 3,5 tundi)

1,5 plokki (75 minutit)	Juhtumiuuringud (jätkub)	Juhtumiuuringute üldine arutelu (jätkub)	Moodul 5
<i>20 minutit</i>	<i>Vaheaeg</i>		
1,5 plokki (75 minutit)	Väärkohtlemist soodustavad või tõkestavad tingimused	Rühmatöö ja üldine arutelu	Moodul 4 Tegevuse 1. versioon
(15 minutit)	Kokkuvõte, küsimused, lühike tagasiside		

3. PÄEV**Hommikune kava (umbes 3,5 tundi)**

1 plokk (50 minutit)	Rollimäng – töökohale kandideerimine	Mittediskrimineerimise põhimõte, mis on seotud ka politseiametnike inimõigustega	Moodul 5 2. tegevus Moodul 6
<i>10 minutit</i>	<i>Vaheaeg</i>		
1 plokk (50 minutit)	Politseiametnike inimõigused (jätkub) Inimõigustega seotud kogemused: millal politseiametnike inimõigusi austatakse või eiratakse	Rühmatöö ja üldine arutelu	Moodul 6 1. tegevus
<i>10 minutit</i>	<i>Vaheaeg</i>		
1 plokk (50 minutit)	Politseitöö inimõiguste seisukohast lähtudes <i>Praktilised inimõiguste näited eesmärgiga mõista politsei rolli inimõiguste kaitsmisel</i>	Rühmatöö, analüüs ja üldine arutelu inimõiguste ja nende tulemuslikkuse teemal	Moodul 2 2. jaotusmaterjal
<i>10 minutit</i>	<i>Vaheaeg</i>		
0,5 plokki (25 minutit)	Kokkuvõte, küsimused, tagasiside, lõpetamine		

2. lisa. Põhisuunised koolitajatele

Sellest lisast võib kasu olla, kui Te...

- ... ei ole inimõiguste koolituses eriti kogenud;
- ... olete viinud läbi palju koolitusi, mis ei olnud seotud inimõigustega, või
- ... soovite oma koolituslaseid teadmisi ja meetodeid täiendada.

Üldised märkused inimõigustealase politseikoolituse läbiviimise kohta

Milline on minu sihtrühm?

Püüdke enne koolitust osavõtjate kohta võimalikult palju teada saada. Mida rohkem Te nende kohta teate, seda paremini saate analüüsida nende vajadusi ja ootusi ning sellest lähtuvalt kohandada koolituskursust. Eelteadmised järgmistest aspektidest aitavad Teil oma koolitusrühma analüüsida ja koolituseks ette valmistada:

- ametiaste: uued töötajad, reatöötajad, keskastme juhid, kõrgem juhtkond;
- ametikoht: spetsialist, reatöötaja;
- isikutunnused: vanus, sugu;
- varasem koolitus: inimõigustealane koolitus, kogemused inimõigustealase koolituse valdkonnas;
- motivatsioon/ootused: mis motiveerib osavõtjaid koolitusele tulema? Millised on nende ootused koolitusele?
- homogeensus ja mitmekesisus: kuidas ja mil moel on rühm homogeenne? Kuidas ja mil moel on rühm mitmekesine? Kuidas mõjutab rühma homogeensus ja/või mitmekesisus Teie koolitust?

Mõelge, millised on Teie ootused osavõtjatele ja koolitusele. Mõelge, millised on Teie eeldused koolituse ja osavõtjate kohta, ning kohandage vastavalt sellele oma vaatenurki.

Millised on konkreetse rühma koolituseesmärgid?

Koolituseesmärkidele mõeldes arvestage kõiki kolme koolitusmõõdet: teadmised, hoiakud ja oskused. Kohandage neid sihtrühma ja koolituse pikkusega. Olge realistlik! Keskenduge 2–3 peamisele eesmärgile, mida saate jagada alleesmärkideks.

Milline on selle koolitusrühma siseriiklik ja/või kultuuriline taust?

Käesoleva juhendi koolitusseminare tuleks kohandada asjaomaste riikide siseriikliku taustaga. See tähendab, et:

- inimõiguste ja diskrimineerimiskeeluga seotud teemade käsitlemisel tuleb arvestada riigi kultuuriliste nüanssidega. Näiteks homofobia küsimusele tuleb läheneda teisiti, kui riigis üldiselt on teadmised selles vallas piiratud;
- tuleb teada, millised on inimõigustega seotud päevasündmused ja teemad, kuna need võivad koolitusel jutuks tulla;
- tuleb tunda politseitöoga seotud riiklikke õigusnorme ja eeskirju;

- lisaks Euroopa kohtupraktikale tuleb kasutada liikmesriigi kohtupraktikat või Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikat, mis käsitleb riiki, kus koolitus läbi viiakse (vt lisateave kohtupraktika leidmise ja juhtumiuuringute kohta 3. lisas).

Üldised nõuanded koolituse läbiviimiseks

Lugupidav suhtumine

Koolitaja ülesanne on tagada koolitusel lugupidav suhtumine kõiki-
desse osavõtjatesse, isegi kui arutelu läheb emotsionaalseks, mida
võib juhtuda inimõigusi käsitlevate teemade puhul. Osavõtjad peaksid
iga seminari alguses kokku leppima, et suhtuvad üksteisesse lugu-
pidavalt, ja koolitajal on seda lihtne neile meelde tuletada koolituse
käigus. Lugupidav suhtumine ei tähenda seda, et osavõtjad peavad
üksteise arvamusel nõustuma, vaid seda, et osavõtjad kohtlevad
üksteist austusega ja sallivalt. Leppige osavõtjatega kokku ka selles, et
nende isiklikud kogemused ja lood, millest nad arutelu käigus räägivad,
jääksid koolituse raamesse ja mujal neid arutada. See on eriti asjako-
hane rühmade puhul, kuhu kuuluvad tihedalt koos töötavad politsei-
ametnikud. Koolitajana peaksite püüdma luua usaldusliku õhkkonna.
Kui osavõtja teeb asjakohatu või diskrimineeriva avalduse, reageerige
lugupidavalt, kuna nii tagate üksteist austava õpikeskkonna.

Lõimimine

Rajage koolitus eeldusele, et politseiametnike igapäevatoos on inim-
õigustel praktiline väärtus. Teadmised, hoiakud ja oskused on kooli-
tuse põhilised mõõtmed. Teadmistest inimõigusi käsitlevate normide
ja vahendite kohta üksi ei piisa: isik peab inimõigustesse positiiv-
selt suhtuma ja oskama inimõiguste norme praktikas rakendada.
Töötamine kõigi kolme koolitusmõõtmega aitab osavõtjatel inimõi-
gusi lõimida – see ongi inimõigustealase koolituse lõppeesmärk.

Seminari juhatamine

Moodulis soovitatud interaktiivsed koolitusmeetodid nõuavad sageli
koolitajalt vahendaja rolli asumist. Koolitaja ülesandeks on algatada
arutelu, esitada „õigeid“ küsimusi, töötada osavõtjate erinevate
seisukohtade ja kogemustega, täiendada arutelu omapoolse panu-
sega, teha järeldused ja selgitada neid osavõtjatele. Tulemuslikkuse
huvides tuleb esmalt luua usalduslik õhkkond, kus osavõtjad
tunneksid end piisavalt turvaliselt, et avaldada ise arvamust ja olla
avatud teiste arvamustele. Vajaduse korral tuletage osavõtjatele
meelde, et nad suhtuksid üksteisesse lugupidavalt ja eelarvamusteta.

Paindlikkus

Kavandage seminare hoolikalt ja püüdke ette näha kõiki võimalikke
olukordi. Asjad võivad seminari alates minna siiski teisiti kui kavan-
datud. Olge paindlik. Inimõiguste käsitlemine rühmas on dünaami-
line protsess, mille käigus koolitaja peab kohandama meetodeid ja
koolituse sisu vastavalt rühma edasijõudmisele. Jääge eesmärkidele
kindlaks, kuid kavast kinnipidamisel olge paindlik. Valmistage ette
alternatiivsed tegevused ja teemad, et Teil oleks erinevates kooli-
tusolukordades valikuvõimalus.

Koolituskursuse avamine

Esmamulje on tähtis. Hea esmamulje annab koolitusele tugeva aluse
ja loob sobiva õhkkonna. Selleks et koolituskursus hästi algaks,
püüdke teha järgmist.

- **Positiivse, õppijasõbraliku ja usaldusliku õhkkonna loomine.**
Selleks et osavõtjad saaksid õppida ja uusi ideid vastu võtta,

peavad nad tundma end turvaliselt. Töötage välja seminari reeglid ja leppige nendes kokku. Teavitage osavõtjaid koolituse eesmärkidest ja kavast ning arutlege nende üle eesmärgiga luua koolitusele tugev raamistik, kus kõik tunnevad end vabalt.

- **Osavõtjate tähelepanu köitmine.** Äratage osavõtjates huvi, eelkõige rühmade puhul, kes näitavad välja oma negatiivset või ükskõikset suhtumist koolitusse. Positiivsema meeleolu loomiseks algatage arutelu või kasutage mingit võtet, mis nii-öelda murraks jää.
- **Osavõtjate vajaduste ja ootuste mõistmine.** Proovige koolituse alguses selgeks teha, kes osavõtjad on, kuna nii mõistate paremini nende vajadusi ja ootusi. Seda teades oskate sellest lähtuvalt ka oma koolituskava kohandada.
- **Koolituskursuse selge kondikava loomine.** Koolitajana on Teie ülesanne osavõtjaid koolitusel suunata. Seepärast on oluline, et teaksite, mida tahate koolituse käigus teha, ning jälgiksite, et osavõtjad suudaksid koolitusega lihtsalt kaasa tulla ning saaksid aru, kuhu seminar välja viib. Kui Te ei tea, mida Te koolitusega saavutada tahate ja kuidas osavõtjaid suunata, võib see segadust tekitada ning osavõtjatel on raskem õppida ja käsitletavaid teemasid mõista.

4. lisa esitatud koolitusharjutused (kättesaadavad ainult veebis) annavad ideid koolituskursuse alustamiseks.

Lõpetamine

Varuge seminari lõppu veidi lisaajaga, et vastata tekkinud küsimustele. Kui aeg saab otsa ja mõni teema on veel käsitlemata, aidake osavõtjatel vastused leida näiteks nendega individuaalselt suheldes, saates rühmale teavet või käsitledes teemat järgmisel seminaril.

Rääkige osavõtjatega ja paluge anda seminari kohta tagasisidet. Hinnake, mil määral teostusid õpieesmärgid, mille Te koolituse alguses seadsite. Kirjutage osavõtjate vastused üles ja võtke nende märkusi väärtusliku teabena, mis aitab Teil end parandada ja järgmiseks koolituseks paremini valmistuda.

Lisalugemist

ÜRO inimõiguste ülemvolinik (2002), *Human Rights and Law enforcement, A Trainer's guide on human rights for the police*, Genf, kättesaadav aadressil: www.ohchr.org/Documents/Publications/training5Addzen.pdf.

OSCE, *Trainer Skills Course for Anti-Trafficking Trainers (A 12-lesson course developed by the Police Development Unit of the OSCE Spillover Monitor Mission to Skopje)*, kättesaadav aadressil: <https://polis.osce.org/node/4051> (registreerimine vajalik).

UNHCR (2011), *Protection Training Manual for European Border Guards and Entry Officials*, kättesaadav aadressil: www.unhcr.org/4d948c736.html.

3. lisa. Juhtumiuuringu ettevalmistamine – nõuanded

Selles juhendis on esitatud mõned Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikast võetud juhtumiuuringud, mis on seotud inimõiguste asutamise ja kaitsmise kohustuse, diskrimineerimiskeelu ja politseiametnike inimõigustega. Koolituseesmärkidest ja sihtrühmast olenevalt võib kasutada ka muid juhtumiuuringuid. Järgmisena esitatakse kasulikud nõuanded, kuidas ise juhtumiuuringut üles ehitada. Juhtumiuuringute aluseks võib olla Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika. Abi võib olla ka liikmesriigi kohtupraktikast.

Juhtumiuuringu koostamine

Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtuotsused hõlmavad juhtumi põhjalikku analüüsi ning sisaldavad ohtralt õigustermineid ja -teavet. Algpäraseid kohtuotsused ei sobi seega koolituskursuse jaoks, kuna on pikad ja sisaldavad õiguskeelt. Kohtuotsused tuleb jagada osavõtjate jaoks arusaadavateks osadeks.

1. Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika otsing

Kohtupraktika andmebaas HUDOC

Andmebaas HUDOC pakub tasuta ligipääsu Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikale aadressil <http://HUDOC.echr.coe.int>. Andmebaas on inglise ja prantsuse keeles ning sel on kasutajasõbralik otsingumootor.

Videoõpetused ja kasutusjuhendid leiab HUDOCi kasutajatoe lehelt „Help“. Otsingufunktsioonide ja võimaluste kohta lisateabe saamiseks ja näidete leidmiseks tuleb viia kursor küsimärgile.

Selles käsiraamatus toodud viited kohtupraktikale annavad lugejale kogu vajaliku teabe, mille abil on kohtulahendi või -otsuse täisteksti lihtne leida.

Enne uue otsingu alustamist tuleb tähele panna, et vaikimisi näidatakse kohtu suurkoja ja koja kohtuotsuseid alates viimati avaldatud otsusest. Otsinguks teistest kogudest, näiteks otsuste hulgast, tuleb teha asjaomasesse kasti mäрге väljal „Document Collections“, mis asub lehe ülemises vasakpoolses nurgas.

Juhtumeid on kõige lihtsam leida, sisestades taotluse numbril väljale „Application number“, mis asub lehe ülemises parempoolses nurgas jaotise „Advanced Search“ all, ja vajutades seejärel nupule „Search“.

Teiste valdkondade kohtupraktika leidmiseks, näiteks varjupaiga taotlemisega seotud küsimustes, saab kasutada luubiga tähistatud otsinguvälja ekraani ülemises paremas nurgas. Otsinguväljal saab otsinguks kasutada:

- üksikut sõna (nt „varjupaik“, „pagulased“);
- väljendit (nt „varjupaigataotlejad“);
- kohtuasja nimetust;
- riiki;
- Boole'i loogikaoperaatoritega väljendit (AND, OR, NOT ja NEAR).

Kasutaja võib avada ka lihtsustatud Boole'i otsingu, vajutades otsinguväljal paiknevale noolele. Lihtsustatud Boole'i otsing pakub kuut võimalust: täpse sõna või väljendi otsing, kõikide sõnade otsing, mis tahes sisestatud sõna otsing, mitte ühtegi sisestatud sõna sisaldav otsing, lähedase sõna otsing ja Boole'i otsing. Boole'i otsingu puhul on oluline meeles pidada, et väljendid peavad olema jutumärkides ja Boole'i loogikaoperaatorid peavad olema alati suurte tähtedega.

Kuvatud otsingutulemusi saab kergesti kitsendada näiteks keele või riigi filtrite abil, mille leiab ekraani vasakul pool väljalt „Filters“. Filtreid võib kasutada eraldi või tulemuste kitsendamiseks omavahel kombineerida. Kasulik on märksõnade („Keywords“) filter, kuna hõlmab sageli termineid, mis on võetud Euroopa inimõiguste konventsiooni tekstist ning on otseselt seotud EIK arutluste ja järeldustega.

Näide: otsime Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikat varjupaigataotlejate väljasaatmine kohta, mis tooks kaasa piinamise või ebainimliku kohtlemise või karistuse ohu Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 mõistes.

- 1) Kasutaja sisestab esmalt otsinguväljale fraasi „asylum seekers“ ja vajutab sinist otsingunuppu.
- 2) Pärast otsingutulemuste kuvamist valib kasutaja filtrite väljalt pealkirja „Violation“ alt „3“, et leida artikliga 3 seotud kohtuasjad.
- 3) Seejärel saab kasutaja valida otsingu kitsendamiseks väljalt „Keywords“ soovitud märksõnad, mis viitavad artiklile 3, nt „(Article 3) Prohibition of torture“.

Olulisemate kohtuasjade puhul on HUDOCis olemas ka kohtuasja kokkuvõte. Kokkuvõte sisaldab kohtuasja kirjeldavat sissejuhatust ning lühiülevaadet juhtumiga seotud faktidest ja õigusaktidest rõhuasetusega juriidiliselt olulistel aspektidel. Kokkuvõtte olemasolul on tulemuste all kohtuotsuse teksti lingi kõrval sellele link. Alternatiivina saab ka otsida ainult kohtuasja kokkuvõtteid, märkides väljal „Document collections“ kasti „Legal Summaries“.

Kui on avaldatud kohtuasja mitteametlikke tõlkeid, on otsingutulemustes kohtuotsuse teksti lingi kõrval ka link keeleversioonidele. HUDOCi veebilehel on ka lingid kolmandate poolte veebilehtedele, kus Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika on üleval teistes keeltes. Lisateavet vt HUDOCi jaotisest „Help“ – „Language versions“.

Kohtupraktika täiendavad teabeallikad

Euroopa Inimõiguste Kohtu andmebaasi HUDOC pressiteadaannete leheküljel „Press releases“ on Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtuotsuste kokkuvõtted ja sisukirjeldused. Lehekülg on veebiaadressil <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#>.

Euroopa Liidu Kohtu kohtupraktika: tasuta juurdepääsu Euroopa Kohtu / Euroopa Liidu Kohtu kohtupraktikale pakub CURIA andmebaas aadressil http://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/. Otsingumootori abil saab otsida kõiki Euroopa Kohtus, Üldkohtus ja Avaliku Teenistuse Kohtus lõpetatud ja menetluses olevate kohtuasjadega seotud dokumente.

Madalmaade Inimõiguste Instituut: annab ülevaate erinevate inimõiguste kohtute ja komiteede otsustest. Teave on kättesaadav aadressil <https://www.uu.nl/en/research/netherlands-institute-of-human-rights-sim>.

Riiklikud teenuseid pakkuvad asutused ja vabaühendused: need asutused annavad sageli ülevaate inimõigusi käsitlevatest kohtuotsustest ja neist võib olla abi juhtumiuuringute koostamisel.

2. Juhtumiuuringu koostamine

Kui olete otsustanud, millist (milliseid) kohtuotsust (kohtuotsuseid) koolitusel kasutada, peate tegema kindlaks koolituse eesmärgi seisukohalt asjakohased asjaolud. Pange juhtumiuuringu asjaolud kirja osavõtjate töölehtedele, kuid pidage meeles, et vähem on rohkem. Ärge pöörake liigset tähelepanu üksikasjadele. Eesmärk on koguda piisavalt teavet, mis aitaks osavõtjatel mõista inimõiguste erinevaid mõõtmeid, analüüsida juhtumi üksikasju ning kohtu arutluskäiku. Liigsed üksikasjad võivad raskendada juhtumiuuringust arusaamist või selle jälgimist.

Juhtumi(te) uurimiseks ja asjakohaste üksikasjade valimiseks kasutage juhiseana moodulites esitatud analüütilist skeemi. Mõelge kohtuasja(de) järelalus(t)e üle: milline (millised) on peamine (peamised) järelalus (järelalused)? Mida inimõigustega seonduvat osavõtjad sellest õpivad?

Mõelge kohtuasja erinevatele asjaoludele ning osavõtjate võimalikele küsimustele. Tavaliselt esitatakse järgmisi küsimusi. Millal kohtuotsus tehti? Kes otsuse tegi? Kas oli eriarvamusi? Millised olid kohtuotsuse tagajärjed (hüvitis, süüdimõistmine jne)? Kuidas üldsus reageeris?

Kasulikud kriteeriumid, mida kohtuasjade valimisel ja juhtumiuuringute koostamisel silmas pidada:

- **tähtsus praktilises politseitöös:** kohtuotsus annab politseitööks olulisi suuniseid, näiteks jõu kasutamine rahvahulga ohjamisel või proportsionaalsuse põhimõtte perevägivalla juhtumite lahendamisel;
- **kasu koolituskeskkonnas:** osavõtjad saavad kohtu arutluskaiku lihtsalt jälgida. See võib edastada ka positiivset sõnumit, nagu politseiametnike inimõigused või kaitsmiskohustust täitev politsei;
- **pooleliolevad/hiljutised kohtuasjad:** on võimalik, et kui kohtuasi pälvis laialdast tähelepanu, on osavõtjad sellest uudistest kuulnud;
- **tähtsad kohtuasjad:** suure õigusliku tähtsusega kohtuasjad, mis on aluseks hilisemale kohtupraktikale, näiteks Ribitsch vs. Austria, Mc Cann vs. Ühendkuningriik;
- **kohtuasjad, mis selgitavad õiguse või kohustuse sisu:** osavõtjad mõistavad, mis on inimõiguste austamise ja kaitsmise kohustuse teoreetiline alus ning kuidas juhtumiuuringus esitatud põhimõtet praktikas kohaldada. Kohtuasi heidab valgust inimõigusi käsitlevate normide põhisisule, selgitades, mida tähendab näiteks õigus elule ja millised on riigi kohustused seoses selle õigusega.

Politseitööga seotud Euroopa Inimõiguste Kohtu oluliste kohtuotsuste loetelu:

Euroopa inimõiguste konventsioon

Artikkel 2. Õigus elule

Kontrova vs. Slovakkia
Mc Cann jt vs. Ühendkuningriik
Nachova jt vs. Bulgaaria
Opuz vs. Türgi
Osman vs. Ühendkuningriik
Scavuzzo-Hager jt vs. Šveits
Stewart vs. Ühendkuningriik

Artikkel 3. Piinamise ja väärkohtlemise keelamine

A vs. Ühendkuningriik
Aksoy vs. Türgi
Ilhan vs. Türgi
Hurtado vs. Šveits
Kaya vs. Türgi
Keenan vs. Ühendkuningriik
Ribitsch vs. Austria
Selmouni vs. Prantsusmaa

Artikkel 5. Õigus isikuvabadusele ja -puutumatusle

McVeigh, O'Neill ja Evans vs. Ühendkuningriik
Fox, Campbell ja Hartley vs. Ühendkuningriik
K-F vs. Saksamaa
Litwa vs. Poola

Artikkel 6. Õigus õiglasele kohtumenetlusele

Vilho Eskelinen vs. Soome

Artikkel 8. Õigus era- ja perekonnaelu austamisele

Halford vs. Ühendkuningriik

Artikkel 11. Kogunemis- ja ühinemisvabadus

Bączkowski vs. Poola

Giuliani ja Gaggio vs. Itaalia

Molnár vs. Ungari

Öllinger vs. Austria

Plattform Ärzte für das Leben vs. Austria

Artikkel 14. Diskrimineerimise keelamine

Timishev vs. Venemaa

4. lisa. Harjutused

4. lisa eesmärk on anda ülevaade sellest, kuidas teised politsei koolitusinstitutsioonid inimõigustealast koolitust läbi viivad. Need harjutused annavad teavet koolitajate teadmiste ja kogemuste kohta inimõiguste valdkonnas kõikjal Euroopas.

Harjutused on kättesaadavad aadressil <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/fundamental-rights-based-police-training>.

KUST SAAB ELI VÄLJAANDEID?

Tasuta väljaanded:

- üksikeksemplarid:
EU Bookshopi kaudu (<http://bookshop.europa.eu>);
- rohkem eksemplare ning plakatid ja kaardid:
Euroopa Liidu esindustest (http://ec.europa.eu/represent_et.htm),
delegatsioonidest väljaspool ELi (http://eeas.europa.eu/delegations/index_et.htm),
kasutades Europe Directi teenistust (http://europa.eu/europedirect/index_et.htm)
või helistades infotelefonile 00 800 6 7 8 9 10 11 (kõikjal ELis helistades tasuta) (*).

(*) Antav teave on tasuta nagu ka enamik kõnesid (v.a mõne operaatori, hotelli ja telefonikabiini puhul).

Tasulised väljaanded:

- EU Bookshopi kaudu (<http://bookshop.europa.eu>).

Tasulised tellimused:

- Euroopa Liidu Väljaannete Talituse edasimüüjate kaudu
(http://publications.europa.eu/others/agents/index_et.htm).

HELPING TO MAKE FUNDAMENTAL RIGHTS A REALITY FOR EVERYONE IN THE EUROPEAN UNION

Inimeste põhiõigusi ja vabadusi tagavad politseiametnikud teenivad ära üldsuse austuse ja usalduse. Seda silmas pidades on käesoleva Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti (FRA) juhendi eesmärk toetada inimõigustepõhist politseitööd, integreerides inimõigustealase koolituse politseiametnike väljaõppesse kooskõlas Euroopa Liidu eesmärkidega justiits- ja siseküsimuste valdkonnas. Juhendis käsitletakse neid olulisi eesmärke praktiliste politseitööd lihtsustavate harjutuste kaudu ning toetatakse politseiametnikke inimõiguste põhise politseitöö aluseks olevate mõistete lõimimisel, pakkudes igapäevatoös õigete valikute tegemiseks vajalikke oskusi. Juhendis keskendutakse üliolulistele politseitööga seotud teemadele, nagu mitmekesisus ja diskrimineerimiskeeld, piinamise täielik keeld ning politseiametnike inimõigused. Mitmes ELi politseiõppeasutuses läbiproovitud juhend on inimõigustepõhise politseitöö rakendamise praktiline vahend ELis.

FRA – EUROOPA LIIDU PÕHIÕIGUSTE AMET

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Viin – Austria
Tel +43 158030-0, faks +43 158030-699
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu
[facebook.com/fundamentalrights](https://www.facebook.com/fundamentalrights)
[linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency](https://www.linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency)
twitter.com/EURightsAgency

Väljaannete talitus